

3/95

Kvinne- FORSKNING

Massemedier i
kvinneperspektiv

UNIVERSITETET I OSLO
H.L./Avd. f. nordisk språk og litteratur

Z kvi

Utgitt av Sekretariatet for kvinneforskning i Norges forskningsråd

KVINNEFORSKNING
fra Norges forskningsråd
Sekretariatet for kvinneforskning
Årgang 19, 1995

Redaksjonen:
Sekretariatet for kvinneforskning
Ansvarlig redaktør: Tove Beate Pedersen
Redaktør: Elin Svenneby
Omslag: Harald Gulli
Sats: Jet Z
Trykk: GCS AS
ISSN: 0806-6256

Utkommer med 4 nummer pr. år.
Ettertrykk er tillatt når forfatter samtykker og kilde oppgis.
Tillatelsen gjelder ikke illustrasjoner.

Løssalg: kr. 60,-
Abonnement: kr. 200,-

Post: 0809.22.37444

Redaksjonens adresse:
KVINNEFORSKNING
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

I SEKRETARIATET:
Seksjonsleder Tove Beate Pedersen
Rådgiver Elin Svenneby
Konsulent Evy Haneborg
Konsulent Toril Finsen Enger
Sekretær Karin Anker Hassel

Likestillingsrådgiver Anne Søyland er administrativt tilknyttet SKF.

Forsiden:
«Reisesjekken»?
Auguste Renoir: Dance at Bougival, 1882-3.
(Kilde: Edward Lucie-Smith: Impressionist Women, Weidenfeld and Nicolson 1989.)

Kjære leser!

Vi har herved gleden av å presentere et lenge påtenkt temanummer om massemedier og kjønn. Det er blitt til i samarbeid med sosiolog Sidsel Platou Aarseth ved Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo, og med bidrag fra Nettverk for forskning om seksualisert vold.¹

Vi åpner med det massemediet som er mest ubudent og som trenger seg mest på: de enorme reklameplakatene i byer og langs veier. Hvorfor blir noen kvinner så sinte av reklameplakater for badetøy at de sniker rundt i nattens mulm og mørke med kost og maling? Arnhild Taksdal belyser plakaten ut fra deres samfunnsmessige omgivelser og kobler dem til grunnleggende spørsmål om kjønn, makt, moral – og ikke minst til bruken av det offentlige rom. En tekst med en argumentrekke det er godt å se på trykk!

Så vender vi øret mot avisene og Marianne Linds stemme. Hun formidler de incestutsattes erfaringer og pressens omtale av dem. Før støttesentrene mot incest ble opprettet, var incest en ordløs, ikke-eksisterende forbrytelse. Avisenes innfallsvinkel har imidlertid endret seg fra en informativ linje, i retning av en sosialpornografisk stil. Incestutsatte trenger snarere en presse som er kritisk og folkeopplysende, sier Lind.

Torill Torp-Holte bringer en betimelig påminnelse: Journalister og forskere står i realiteten overfor mange felles problemstillinger når det gjelder å «framstille det uutholdelige». Det kan ligge krenkelser i ønsket om å få vite og å formidle Sannheten for enhver pris. Trenger ikke forskerne også en «vær varsom»-plakat?

«Bedre føre var» understreker Arnhild Taksdal i sitt andre bidrag i dette num-

meret; en artikkel om de ulike erfaringene hun fikk med pressen gjennom sin prostitusjonsforskning. Pressefolk kunne være nyttige alliansepartnere gjennom forskningsprosjektet, som handlet om menn som kjøper sex, men pressen viste seg også fra en annen side, som gjorde det nødvendig å skape motstrategier.

Med Marianne Wimmer ser vi tilbake på pionerene blant kvinnelige journalister og deres arbeidsvilkår. Hun serverer oss en velkrydret tekst om 1700- og 1800-tallets «bladfyker» – der det fantes enkelte «gæle og trettekiære Fruentimre», men flest «øvede skribenter og cultiverede Mænd». Hvem visste forøvrig at forfatterinnen til *Amtmannens døtre* utga bladet «Forloren Skilpadde», og dertil på tynt, lyseblått papir? Vi får verdifulle og fornøyelige innblikk i den eldste delen av norsk pressehistorie, som er lite kjent.

Og kvinnene er fortsatt for usynlige i pressen, sier Elisabeth Eide. Avisene ser ut til å slepe etter annen samfunnsutvikling når det gjelder å presentere kvinner. Om mediene langt fra er *speilbilder* av virkeligheten, bidrar de til å skape kvinners *selvbilder*, når de i så stor grad overlater spaltene til snakkende, handlende menn. Eide belegger sine påstander med tall og sitater fra en nylig gjennomført spørreundersøkelse. Og det viser seg at kvinnelige journalister ikke nødvendigvis skriver mer om kvinner enn menn.

Neste medium ut: TV – nærmere bestemt Monica Rudbergs analyse av to «hesepesende» sjekkeprogrammer: Casanova og Reisesjekken. Hva forteller disse programmene om den (post)moderne kjærligheten? Er den blitt en offentlig skamløshet? Gir programmene uttrykk for den flyktige «bruk-og-kast»-mentaliteten, også når det gjelder mennesker? Skaper de kikkere? Vibeke Pedersen vurderer de «kvinnedominerte» underhold-

ningsprogrammene som er på vei over Atlanteren. Hun tar for seg to amerikanske dag-talkshows: Oprah Winfrey Show og Ricki Lake Show, og det danske Synnøve's. Finnes det en forbindelse mellom kommersielt TV, karneval og kvinnelighet? Og – er «gyselige kvinder» skadelige?

Ringen sluttes ved at vi kommer tilbake til reklamen. Reklame- og mediebransjens stadige grenseflyttinger når det gjelder seksualisert bruk av kvinnekroppen, fører til at vi alle blir tilvent til å tåle mer og mer kvinneundertrykking! sier Torill Enger Karlsen. Hun hevder at seksualiseringen av kvinnekroppen ikke bare er et reklamefenomen, men skyldes at vi lever i en pornografisk kultur.

Vi har bokmeldinger til temaet: Eva Bakøy anmelder Vibeke Pedersens bok: *Kvinden som ikon*, Sidsel Platou Aarseth

formidler sine lese- og lytteopplevelser i forhold til Yrsa Stenius og hennes bok *Makten och kvinnligheten* og Elin Svenneby skriver om Berit von der Lippe: *Reklame i grenselaus knoppskyting*.

Blant det andre småstoffet finnes også medierelevante litteraturkommentarer.

Dessuten har vi referat fra Sommermøte i Nettverk for museumskritikk.

Og for første gang: *Frides side*, fast spalte for den nye, nordiske kvinneforskningskoordinatoren.

Red.

1. Dette nettverket er et tverrfaglig forum som de siste årene har vært administrert av Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo, med midler fra programmet for forskning om seksualisert vold og programmet for barn, ungdom og familie i Norges forskningsråd.

Innhold

<i>Arnhild Taksdal: Reklamens mannemakt</i>	4
<i>Marianne Lind: Pressen og kildene</i>	9
<i>Torill Torp-Holte: Om å framstille det uutholdelige</i>	18
<i>Arnhild Taksdal: Erfaringer med pressen som forsker på prostitusjonsfeltet</i>	32
<i>Marianne Wimmer: Kvinner i norsk pressehistorie 1794–1902</i>	41
<i>Elisabeth Eide: Journalisme og enkjønnet presentasjon</i>	47
<i>Monica Rudberg: Den offentlige skamløshet – om sjekking på TV</i>	59
<i>Vibeke Pedersen: Daytime talkshows og karneval: gyselige kvinder i skadeligt TV?</i>	79
<i>Torill Enger Karlsen: Enda meir backlash?</i>	88

BOKOMTALER

<i>Vibeke Pedersen: Kvinden som ikon. Iscenesættelse af køn i klassisk film og postmoderne tv.</i> Ved Eva Bakøy	92
<i>Yrsa Stenius: Makten och kvinnligheten.</i> Ved Sidsel Platou Aarseth	96
<i>Berit von der Lippe: Reklame i grenselaus knoppskyting.</i> ⁹⁸ <i>Kritiske analyser av medietekstar.</i> Ved Elin Svenneby	98

FRIDES SIDE	101
LITTERATURKOMMENTARER	104
MØTER, SEMINARER, KONFERANSER	108
LITT AV HVERT	112
PUBLIKASJONER	116
EGNE PUBLIKASJONER	118

Reklamens mannemakt¹

Av Arnhild Taksdal

Hvorfor blir noen kvinner så sinte av reklameplakater for badetøy at de sniker rundt i nattens mulm og mørke med malingspann? Og hvorfor blir noen, særlig menn, så irriterte over disse aksjonene at de fnysende avfeier dem uten noen form for refleksjon eller problematisering? Arnhild Taksdals svar på disse spørsmålene er tidligere publisert som kronikk i *Bergens Tidende*. En perle av en tekst som i beste folkeopplysningstradisjon bruker avisen som et godt medium for å formidle kunnskap og forståelse. Plakatene belyses argumentativt ut fra sine samfunnsmessige omgivelser og kobles til grunnleggende spørsmål om makt, moral og bruk av det offentlige rom.

Hver dag går jeg tett forbi to Hennes og Mauritz-reklamer for badetøy på vei til arbeid. Morgenen 2. mai var modellens kropp overmalt, ganske pent, hodet urørt. Jeg opplevde to ting:

For det første var det en lettelse å slippe flere kvadratmeter halvnaken glansbildedame midt i fleisen en tidlig og fredelig morgen i en ellers hyggelig by. Jeg har jo ingen interesse av å starte hver dag med et stikk av ergrelse over kvinnes stilling eller pengenes makt. Så jeg har lært meg å stenge av, ikke bry meg, se uten å se. Lettelsen over å slippe, forteller meg at denne avstengingen koster noe, hver dag.

For det andre kunne jeg nå plutselig se modellens ansikt som uttrykket til et menneske. Dermed så jeg også at ansiktene på de to plakatene sender helt ulike budskap. På det ene bildet ser jeg en flott og glad kvinne i bevegelse, hun speider et stykke av gårde, en annen vei. På det andre bildet ser samme dame rett i kamera, det vil si rett på deg eller meg, eller hvem som helst som går forbi. Og det hun tilbyr hver enkelt i denne anonyme massen av tilskuere er trutmunn, flørt og tilgjengelighet. Det første bildet gjør meg glad, det andre vekker ubehag, og jeg tror ganske bestemt at forklaringen på dette handler om gjenkjenning.

(Foto: NTB)

Når kvinner blir ting

Uttrykket i det første bildet kan jeg – når kroppen er malt – uten videre identifisere meg med. Kvinnen gjør noe, hun vil noe, hun er noe også *for seg selv* – et menneske i verden. Hun fremstår dermed som det vi på samfunnsfagspråk kaller et subjekt. På det andre bildet sender modellen fortsatt noen signaler ut i offentligheten som de aller, aller fleste kvinner forbeholder kjæresten, elskeren, flirten – i alle fall noen enkeltpersoner hun har valgt å gå inn i en erotisk kommunikasjon med. Når modellen er fremstilt slik at hun sender disse signalene ut til en diffus allmennhet, til mottakere hun umulig kan kommunisere med, oppfatter jeg henne som først og fremst *for de andre* – hun er altså gjort til et objekt, på hverdagspråk en gjenstand eller ting.

Dette begrepsparet, subjekt/objekt, danner bakgrunnen for paroler om at kvinner ikke vil være seksualobjekter for menn. Slike paroler oppfattes ofte som uttrykk for snerpethet. Da glemmer man at mange kvinner gjerne er seksualsubjekter overfor menn – at vi altså både tilbyr og nyter erotisk samkvem med menn vi ønsker et slikt forhold til. Det vi opplever som krenkende er å bli fremstilt og forstått som allment tilgjengelige gjenstander for andres nytelse.

Det er selvfølgelig ingen som mener at levende kvinner er ting, helt konkret. Jeg snakker om å gjøre til objekt i en bestemt forstand: En ting har man lov til å bruke for egne formål. Når det gjelder mennesker finnes alltid en moralsk begrensning for hvordan og i hvilken grad vi kan bruke hverandre. En rettesnor kan være at vi alltid er moralsk forpliktet til å gjenkjenne og anerkjenne hverandre som mennesker. Det handler altså ikke om å gjenkjenne andre fordi de ligner oss selv

i alder, hudfarge, kjønn, utdanning – eller andre kjennetegn som skiller mennesker i ulike grupper. Det handler om en helt grunnleggende gjenkjenning av andre som subjekter; som mennesker som har en egen rett til å ville og handle i verden.

Gjenkjenning som vaksine mot vold

Denne formen for gjenkjenning vil jeg påstå er en generell og effektiv vaksine mot vold og overgrep. Når en mann voldtar en kvinne, nekter han nettopp å anerkjenne henne som subjekt, han gjenkjenner henne ikke som menneske. Han forholder seg til henne som en ting, som han kan bruke for egne formål. Undersøkelser fra en rekke områder tyder på at trening i – og muligheter til – å se og forholde seg til andre ut fra den andres behov og forutsetninger virker som en barriere mot å krenke. Å fremstille mennesker som gjenstander betyr å svekke disse barrierene.

På området seksualisert vold er det de siste årene dokumentert et skremmende omfang overgrep. Det store flertallet av overgrep rammer kvinner og jenter. Vi vet også at det å bli krenket, brukt som en gjenstand, akkurat på seksualitetens område, har helt spesielle og tragiske skadevirkninger for ofrene. Vi snakker faktisk om omfattende, vedvarende og grov vold. Det er i lys av denne kunnskapen vi må forstå både reklameplakatene og aksjonene mot dem. Ingen kan bevise at HM-reklamene fører til en bestemt prosentandel økning av seksuelle overgrep. Men vi kan sannsynliggjøre at plakatene sender noen budskap som svekker allerede for tynnslette barrierer mot krenkelser av kvinner. I naive stunder tenker jeg at dersom kvinner var tilstrekkelig

høyt verdsatt i samfunnet vårt, så ville en slik sannsynliggjøring være tilstrekkelig for å stoppe kampanjen.

Deilig å være sexobjekt?

Enkelte menn kan ikke begripe hvorfor det skal være så ille å bli fremstilt som flotte og attraktive, og tilføyer lekent at de selv mer enn gjerne ville vært seksualobjekter for kvinner. Tre kommentarer: For det første er det ikke alltid vi forstår hvorfor vi har gjort andre vondt. Vi er alle skrudd litt forskjellig sammen. Ofte er det likevel riktig å ta den andres følelser til etterretning, og beklage. Om en del menn ikke forstår *hvorfor* kvinner føler seg krenket, kunne de likevel respektere det. For det andre synes jeg å ha observert at de mennene som skåler ivrigst for den lille forskjellen, samtidig er minst åpne for at kvinner kanskje kan oppleve disse spørsmålene på en annen måte enn dem selv. Et paradoks.

For det tredje kan tilsynelatende samme sak ha helt forskjellig meningsinnhold. Dersom en hvit plantasjeier i Afrika skjeller ut en svart arbeider for å være lat, dum og underutviklet, så betyr det noe ganske annet enn hvis den svarte arbeideren skjeller ut sin hvite sjef med samme ord. Dette vil være innlysende for de fleste, og skyldes at utskjellingene skjer innenfor et ettertrykkelig etablert samfunnsmessig maktforhold mellom hvite sjefer og svarte arbeidere – og at dette maktforholdet opprettholdes blant annet gjennom massive fremstillinger av svarte som nettopp late, dumme og underutviklede. Sjefen har med andre ord både maktstrukturen og maktens ideologi i ryggen når han skjeller. Det finnes også et ettertrykkelig etablert samfunnsmessig maktforhold mellom menn og kvinner. Å belegge dette for de skeptiske ville kreve

en egen kronikk – derfor bare en påpeking her av at menn styrer mer enn kvinner og over kvinner på svært mange arenaer. Dette maktforholdet opprettholdes blant annet gjennom fremstillinger og bruk av kvinner som seksualobjekter, eller beslektede forståelser. Alt fra vulgærvarianten «dum og deilig», til mer bredt aksepterte formuleringer om at kvinner er flotte og sterke og flinke til sånt som kvinner skal, men ikke forstår seg riktig like godt på den store og viktige verdenen som menn forvalter. Derfor har det altså helt forskjellig meningsinnhold å fremstille henholdsvis menn og kvinner som seksualobjekter. Slike fremstillinger av kvinner har både maktstrukturen og maktens idégrunnlag i ryggen.

I likhet med svært mange kvinner opplever jeg HM-reklamene som krenkende. Jeg kan heller ikke se byen oversvømt av slike bilder uten å knytte tråder både til seksualisert vold, til det generelle maktforholdet mellom menn og kvinner, og til idégrunnlaget for dette maktforholdet. Malingspannene blir da høyst forståelige.

Latterliggjøring

Harselleringen over de som reagerer på HM-reklamen har vært en gjenganger i de tre-fire årene kampanjene har pågått. TV2-nyhetene introduserer kvinneorganisasjonenes reaksjoner som et lett pikant underholdningsinnslag om at HM-modellen er for frodig for Husmorforbundet. BTs lederskribent 3. mai kaller dette en agurk-sak. Det er selvsagt legitimt å ha ulike forståelser av og standpunkter til også dette feltet. Men å latterliggjøre eller avfeie hele problemstillingen vil jeg kalle både arrogant og historieløst. Arrogant ut fra de perspektivene

jeg ovenfor har risset opp, historieløst fordi flere av bildene er identiske med det vi for ganske få tiår siden kalte pin-ups, som vi smugtittet på i Playboy, og som ville fått svært mange nordmenn til å gå av skafet dersom de var blitt vist f.eks. på fjernsyn. Det har helt udiskutabelt skjedd en dramatisk og rask forskyvning av grensene for hva det er godtatt å vise offentlig av kvinner som seksualobjekter. De refleksjonene og den forskningen jeg har redegjort for har dessuten vært tilgjengelig i mange år. Å akseptere problemstillingen som viktig, må være minstemål dersom man mener å ha respekt for kvinner.

Ytringsfrihet?

Jeg har hørt folk nevne ytringsfriheten når regulering av denne typen reklame står på dagsorden. Det oppfatter jeg som rent tøv. Dersom bedriftsledelsen i HM har noen budskap de ønsker å formidle, må de selvsagt kunne sveive opp løpesedler eller skrive avis-kronikker, slik vi andre gjør når vi har noe på hjertet. Denne reklamedebatten handler ikke om ytringsfrihet, men om hvorvidt vi ønsker et samfunn hvor sterke pengeinteresser skal kunne kjøpe seg store biter av det offentlige rommet, og der spre betenkelige budskap med det formålet å øke egen fortjeneste.

Næringslivets arroganse

Det er blitt nærmest avlegs å appellere til bedriftslederes samfunnsansvar. Representanter for næringslivet klager over omfanget av offentlig regulering, bedyrer

at de selv kan ta ansvaret for viktige samfunnsinteresser, og presser samtidig stadig grensene for lovgivningen i egen interesse. Den første sesongen disse plakatene var ute redegjorde en HM-representant i et NRK-program for hvordan de helt bevisst hadde spekulert i å legge seg i ytterkant av lovgivningen – så langt ute at det måtte vekke reaksjoner og debatt, akkurat så innforbi at de ikke kunne stoppes. Når folkevalgte organer bruker tid og krefter på å streke opp grenser for akseptabel oppførsel, er det for å ivareta verdier samfunnet ønsker å beskytte, ikke for at næringslivet skal oppføre seg som uoppdragne unger som lager bøll for å få oppmerksomhet. Kanskje er det viktig å påpeke at dette er uansvarlig og arrogant opptreden overfor samfunnet. Og uansett er det lov å drømme: Tenk om HM hadde satt av like mye penger til å hyre dyktige reklamefolk og kunstnere, med relevant kunnskap og kvinneperspektiv, til å fylle byen med bilder som kvinner gjenkjente seg i, ble lattermilde, stolte, glade og opprørske av. En positiv bieffekt ville trolig være at viktige meningsbærere fikk fortgang i diskusjonen om i hvilken grad vi ønsker å fylle det offentlige rommet med reklame.

*Arnhold Taksdal
stipendiat*

*SEFOS (Senter for samfunnsforskning)
Universitetet i Bergen*

1 Artikkelen er tidligere trykt som kronikk i Bergens Tidende 12. mai 1995.

Pressen og kildene

Incestutsattes erfaringer: Hva skjer når man blir omtalt i mediene?¹

Av Marianne Lind

Pressens omtale av incestutsattes erfaringer har utviklet seg fra den ordløse, ikke-eksisterende forbrytelsen til bruddet med taushetsmuren. Marianne Lind knytter bruddet til opprettelsen av støttesentre for incestutsatte. Det er en historisk dimensjon i mediebildet. Tiden før 1987 bar preg av en informativ linje, men så endret bildet seg i retning av stadig mer ekstreme innfallsvinkler. Incestutsatte trenger fortsatt pressens hjelp, men det må være en presse som er kritisk og folkeopplysende, sier Lind.

Støttesenter mot Incest er en ideell, privat organisasjon som ble opprettet i Oslo i 1986. Senteret, som er finansiert av stat/kommune, er et alternativ eller supplement til det offentlige hjelpeapparatet. Det blir drevet av kvinner som selv har vært utsatt for seksuelle overgrep av en tillitsperson i oppveksten. På senteret arbeider det også mødre til barn som har vært utsatt for incest.

Ønsket om et slikt senter, og arbeidet med å realisere dette ønsket, var primært et resultat av vårt eget møte med hjelpeapparatet. Kampen for å nå frem til et terapeutisk tilbud på 1970-tallet og begynnelsen av 80-tallet var både lang, hard, sår og ofte forgjeves. Angsten for å berøre dette tabubelagte emnet syntes å

prege hjelpeapparatet på samme måte som folk flest. Vår mulighet til å få hjelp ble forhindret av en slags kollektiv taushet. En taushet som preget alle deler av og institusjoner i samfunnet, inkludert en samlet presse og media.

Den ordløse, ikke-eksisterende forbrytelsen

Som initiativtaker til Støttesenter mot Incest – Oslo er jeg selv blitt utsatt for seksuelle overgrep av en tillitsperson. Mesteparten av mitt liv levde jeg i den tro at jeg var den eneste med en slik oppvekst. Den kollektive taushet fra samfunnet ga meg ingen mulighet til å

tro noe annet. Pressen gjenspeilte dette bildet. Incest – den ordløse forbrytelsen – eksisterte ikke i mediebildet. Den eksisterte i det hele tatt ingen andre steder enn i min aller mest private virkelighet. Nærmere bestemt min hemmelige virkelighet sammen med det mennesket som misbrukte meg seksuelt.

I et forsøk på å få dere til å forstå hvor viktig media ble i vår kamp for å bryte ut av den eksistensielle krisen vår «uvirkelige» virkelighet satte oss i, ønsker jeg å bevege meg tilbake i tid et øyeblikk – til tiden før dere hjalp oss med ordene; og dermed fikk den enkelte til å forstå at hun eller han ikke var den eneste. Hvem var vi – eller – hvem trodde vi at vi var?

Jeg vil starte med et utsagn som er en del av vår erfaring: Et incestutsatt barn blir utsatt for overgrep 24 timer i døgnet hver dag. Ikke fordi overgrepene faktisk skjer kontinuerlig – kanskje blir det med denne ene gangen. Men fordi overgrepet *har skjedd en gang*, så vet barnet *aldri* om eller når det skal skje igjen.

Vi som har vært utsatt for incest eller seksuelle overgrep av en tillitsperson, kaller det den ordløse forbrytelse. Det var aldri noen som satte ord på det ubegripelige som skjedde. Det var ingen å gå til med de ordene du ikke hadde. Det var ingen bok å slå opp i eller avis med overskrifter som ga gjenklang. Denne delen av vår virkelighet eksisterte ikke – annet enn i skjul og total taushet. Men så lenge ordene ikke finnes, kan ikke erfaringene få utløp. De blir sittende fast dypt inne – som en evig varseltrekant 24 timer i døgnet.

Som resultat begynner avmakt og maktesløshet å dominere. Når kilden til trygghet og beskyttelse også er kilden til misbruk og utrygghet, dannes et klima preget av angst. Kjærlighet og hat veves

inn i hverandre, og *forvirring* kommer inn i barnets liv. Hvorfor skjer dette med meg? Hvorfor gjør denne voksne dette mot meg? Hva har jeg gjort som må tåle dette? Hva er det som er galt med meg? *Hvorfor?* Forvirring skaper utrygghet.

Ethvert menneske, være seg barn eller voksen, søker svar for å komme ut av den utryggheten som forvirring skaper. For barn er det en del av det å lære, en del av det å forstå og få erfaring – det å vokse opp. Barnehager, skole og voksne hjelper barn til å finne ordene – svarene – finne mening.

Men når de svarene du gis – de ordene du får – ikke stemmer med den virkeligheten du opplever? Når det ikke finnes noen som setter ord på, som lytter eller forklarer? Da må barnet søke svar på forvirringen hos seg selv: Hvorfor skjer dette?

Det er min skyld!

Og i sin ensomme søken finner barnet svaret – i seg selv: Det må være noe med meg, noe i meg, noe jeg har gjort som gjør at jeg utsettes for dette. Det må være fordi jeg er slem. Det må være fordi jeg er stygg. Det må være fordi jeg er dum. *Det er min skyld!*

Det er ikke et behagelig svar. Men det er allikevel så forferdelig mye bedre fordi – det *er et svar*. Videre er det et svar som gir mulighet til endring: «bare jeg blir snillere, bedre, flinkere eller penere kommer dette til å ta slutt – bare jeg forsøker hardt nok!» Det er også et svar som lett kan bekreftes av andre. Og det beste av alt – forvirringen forsvinner.

Det er fordi jeg er dum og slem – det er min skyld. Det blir ikke vanskelig å få bekreftet dette svaret. Det er fordi jeg er dårlig på skolen – det er min skyld. Det er fordi jeg ikke har noen venner – fordi

jeg bare blir mobbet – det er min skyld. Det er fordi jeg ikke orker å spise opp maten min – det er min skyld. Det er fordi jeg tisser i sengen eller skriker i søvne – det er min skyld.

Og senere i puberteten og ungdomstid: Det er fordi jeg stjeler penger hjemme – det er min skyld. Det er fordi jeg drikker alkohol, bruker narkotika, ikke gjør lekser, skulker skolen, ikke kommer hjem når jeg skal – det er min skyld. Det er fordi jeg er seksuelt sammen med andre, fordi jeg gir blaffen i prevensjon, fordi jeg vet at dette egentlig er galt men ikke klarer å si nei eller la være – det er min skyld.

Det er min skyld – barnet gjør dette til en sannhet og fortsetter å bevise dette som en sannhet år etter år etter år. Og det er ikke mange protesterende voksne stemmer barnet eller ungdommen møter på denne destruksjonens vei mot sin voksne plass i samfunnet – snarere tvert imot.

Men inn i voksenrollen kommer vi enten vi vil eller ikke – som en slags mutasjoner: redde, sårete barn i voksne kropp – med solide masker som beskytter oss mot nærhet som sårer. Eller med proffe roller som beskytter mot kjærlighet som sviker. Og alltid med en evig, betent byll som heter *mistro*. For vi har lært at ingenting er slik som det gir seg ut for å være. Derfor, vær på vakt – teste, teste, teste alt og alle som kommer i min nærhet. *Trygghet* – eksisterer ikke, inntil det motsatte er bevist.

Taushetsmuren brast

Men så skjedde det noe som både skulle vekke til live smertefulle følelser og gi oss en flik av gjenkjennelse. Rundt 1982/83 begynte noe langsomt å endre

seg. En bevissthet om problemets eksistens ble langsomt tydeligere – incest ble oppdaget som et samfunnsproblem i verden utenfor Norge. Pressen plukket dette opp – liksom enkelte pionerer blant fagfolk og ikke minst kvinneaktivister. Dermed våknet også min bevissthet om at jeg ikke var den eneste – og at hemmeligheten kunne formuleres i ord.

Ser en bort fra dem som i stillhet led og i stillhet tok på seg skylden for sin lidelse, og ser en videre bort fra deres gjerningsmenn eller -kvinner, var incest og seksuelle overgrep mot barn noe absolutt nytt den gangen – og derfor også en mediesensasjon; noe folk ønsket å lese eller høre mer om – noe journalister interesserte seg for å lete frem. Behovet for informasjon og kunnskap var stort, og nyheten «solgte» uten tvil.

Jeg ser ikke noe galt eller uetisk i at en nyhet «selger». Tatt i betraktning dimensjonen av den lidelse som ble påført oss, var det så absolutt på tide at denne taushetsmuren brast. Det at vi fikk snudd tendensen fra total taushet til kollektiv «nyhet» var blant annet medienes fortjeneste fra denne tiden. At nyheten også var en sensasjon, ser jeg på som et positivt trekk nå i ettertid: «Et ganske alminnelig kvinnelig incest-offer» fikk uten videre spalteplass, ja sågar førsteside-oppslag. Hun kunne dele sin livshistorie – bryte ut av isolasjonens sugende maktesløshet – uten å måtte kle seg forsvarsløst naken – uten å la andre fråse i nedverdiggende og ekstreme detaljer. Nyheten om seksuelle overgrep mot egne barn var eksepsjonell nok i seg selv – og godt var det for oss som var utsatt for overgrepene. Ved hjelp av pressen var vi mange som brøt ut av taushetens isolasjon på den tiden. Media fungerte som en slags hemmelig kontaktsentral.

Mary Cassatt: «The Sisters», ca. 1885. (Kilde: Jay Roudebush: Mary Cassatt, Bonfini Press 1979.)

Og enda flere var de som den gang ikke evnet eller våget å ta kontakt for å søke hjelp, men sugde til seg alt som ble skrevet. De som med angst og lettelse kunne stadfeste at deres hemmelighet ikke bare var deres. De som klippet ut av aviser og blader alt de kom over – dette ble beviset på at den smertefulle hemmeligheten de så gjerne ønsket bare skulle være fantasi – allikevel ikke var det. Ned i skuffen med utklippene – et nytt stykke kartlagt identitet ved hjelp av det skrevne ord.

Slik jeg ser det nå, hadde også den incestutsatte, offeret for overgrepet, et bedre vern disse første årene. Ikke fordi jeg tror presseetikken var så mye mer

fremtredende, men fordi dette nye feltet som handlet om å gå «inn i private tragedier», av pressen så klart og tydelig ble formidlet som bestående av to parter: én som var offer for én annens handlinger. Dette kom tydelig frem i redaksjoners angst for injuriersøksmål. Nettopp denne angsten for injuriersøksmål var med på å sikre offerets personvern. Så lenge offeret, og historien hun formidlet, var tilstrekkelig anonymisert, dvs. med fingerte bilder og uten navngitte data, unngikk presse og media dette problemet. For oss kunne også denne forsiktigheten ta irriterende vendinger. I den sammenheng kan jeg nevne at så sent som i juni 1986 ble den offisielle åpningen av Støttesenter

mot Incest – Oslo nektet sendt som reportasje i NRK Dagsrevyen. Begrunnelsen og forklaringen vi fikk på dette var nettopp trusselen om injuriersøksmål. Det gikk jo tydelig frem av intervjuet at kvinnene som arbeidet på senteret selv hadde vært utsatt for incest eller seksuelle overgrep av en tillitsperson.

Den informative linje – frem til 1987

Frem til 1987 var det denne, som jeg vil kalle den «rene eller informative linjen», som preget mediebildet. Fordi nyheten om incest og seksuelle overgrep mot barn var en «sensasjon» i seg selv, kunne vi selv legge premissene for hva som ble skrevet, men allikevel bli garantert spalteplass. Dette var viktig, for vi var helt avhengige av media for å kunne nå de mål vi hadde satt oss: Å bygge opp et nytt og alternativt tilbud for kvinner som hadde vært utsatt for seksuelle overgrep av en tillitsperson i oppveksten, og ikke minst å formidle kunnskap fra den incestutsatte kvinnes synsvinkel. Ved hjelp av mediene ønsket vi å oppnå en samfunnsmessig virkelighet der alle visste hva incest og seksuelle overgrep mot barn var. Der alle var klar over at det forekom, og der ingen lenger levde i den tro at hun eller han var den eneste i verden. «Incest skal tales ihjel, ikke ties ihjel!» var og er vårt motto.

Fremdeles er media viktig for oss som har vært utsatt for seksuelle overgrep, og som aktivt forsøker å lindre den smerte overgrepene påfører offeret. Spesielt kan jeg nevne tre innfallsvinkler:

1. Å gjøre Støttesenter mot Incest kjent. Formidle hva vi gjør og hvilke erfaringer vi gjør oss. Formidle vår utvik-

ling og ny kunnskap vi erverver oss innen feltet.

2. Gjennom reportasjer som den incestutsatte kan kjenne seg igjen i å gi ham eller henne en mulighet til å bryte ut av isolasjonen – «jeg er ikke den eneste som utsettes for dette». Gi den enkelte tro på at det nytter å kjempe og at det gir resultater. Gi opplysninger om hva den incestutsatte konkret kan gjøre for å komme ut av, eller bedre, sin livssituasjon.
3. Formidle opplysning og kunnskap til allmennheten. Sette ord på en virkelighet som fremdeles i stor grad er skjult – som folk vegrer seg mot å ta inn eller orke å se. Gi et informativt og realistisk bilde av hvordan denne virkeligheten ser ut.

Stadig mer ekstreme innfallsvinkler

I årene siden 1987 mener jeg tendensene klart viser at disse våre ønsker er blitt ivaretatt i stadig dårligere grad av media. Når det gjelder incest eller seksuelle overgrep mot barn, måtte det stadig mer ekstreme innfallsvinkler til for å fange medias interesse i tidsrommet mellom 1987 og 1990. I den grad for eksempel offeret for forbrytelsen fikk spalteplass i denne tiden, var det med detaljert beskrivelse av overgrepets art i sosialpornografisk stil. Dette ble gjerne vinklet i en stil som gjorde det mulig å identifisere de impliserte. Eller det var beskrivelser av groteske senvirkninger etter groteske overgrepsforhold der offeret hadde gitt opp og bukket under.

Ser en på media som virkelighets-

formidler, hadde denne tendensen alvorlige konsekvenser for de fleste av sine incestutsatte lesere/seere:

I stedet for å finne trøst i gjenkjennelse, risikerte den incestutsatte nå en ytterligere forsterkning av egen skyld/skamproblematikk. Opplevelsen av å ikke ha vært utsatt for ekstreme nok overgrep, eller lide av ekstreme nok senvirkninger, gjorde at mange forble i sin isolasjon og unnlot å definere seg som «verdige» til å oppsøke hjelp. Tilbake sitter de med selvbekreftelser av typen: det må være meg det er noe galt med, siden jeg har det så vanskelig etter å ha vært utsatt for så «lite».

En annen alvorlig konsekvens var at «oppskriften» på hvordan det var mulig å lindre psykisk smerte ble gitt: alvorlige spiseproblemer, narkotika, prostitusjon eller selvmord.

Den kanskje alvorligste konsekvensen var nok allikevel den manglende mulighet til identifikasjon. Det jeg utsettes for gjelder bare meg – derfor må det være min skyld.

Som medmennesker har vi alle et ansvar for å gripe inn når barn lider urett, enten vi har en yrkesbakgrunn som tilsier det eller ikke. I virkeligheten ser vi sjelden de ekstreme overskrifter. Smerten og tragedien ligger på helt andre plan. Den incestutsatte, uansett alder, forsøker å formidle at noe er galt med helt andre ord og virkemidler enn det pressen fokuserte på i disse årene. Hva skal så folk tro – hva er sant og hvem formidler sannheten? Offeret blir i dobbel forstand den incestutsatte som ingen ser, fordi media beskriver en virkelighet de ikke gjenkjenner.

På støttesenteret ser vi hvor viktig det er å gi moren til den incestutsatte barnet så mye støtte, krisehjelp, praktisk hjelp og råd som mulig i den første sjokkartede

oppdagelsesfasen. Moren er ofte den viktigste og mest naturlige ressurspersonen for barnet i denne fasen og tiden etterpå, men hun må ha hjelp og støtte til å bearbeide sitt eget sjokk og sin skyldfølelse, for å kunne være en ressurs. I pressen eksisterer hun så å si ikke, selv om hun ofte er sveket i tredobbel forstand. Det finnes i dag forbausende få tilbud til mødre i denne fasen. Bør ikke pressen ta sin del av ansvaret for usynliggjøringen av denne mulige ressursen for den incestutsatte?

En dramatisk endring i mediebildet

Det bildet media derimot i disse årene tegnet av virkeligheten rundt incest og seksuelle overgrep mot barn er at overgrep fører til anmeldelse og rettssak. Denne tendensen er trådt enda klarere frem i dag. Når vi vet at langt de fleste saker som overhodet anmeldes, henlegges på grunn av bevisets stilling og derfor aldri ser dagens lys i en rettssal, er dette tragisk. Gjennom media lever vi i den villfarelse at rettferdigheten skjer fyldest. I virkeligheten er det derimot omtrent umulig å få dømt en krenker. For oss som gjennom år har forsøkt å få endret rettspraksis og gjeldende regler, blir oppgaven ytterligere umuliggjort av dette forvrengte virkelighetsbildet.

Som om ikke dette skulle være vanskelig nok, er det de siste årene skjedd nok en dramatisk endring i mediebildet hva gjelder seksuelt misbruk av barn. Fra tidligere kun å være én av to parter i en rettssak, har den utøvende part i forbrytelsen gradvis dominert mer og mer av bildet. Barnet, offeret, den incestutsatte ble langsomt borte i skyggen av den fengslede, den misforståtte, den for-

håndsdømte, den for strengt dømte, den uskyldig dømte, den uskyldig fengslede osv. Noen få mediesynsere og andre eksperter syntes å få uendelige spaltetrete på å diskutere «denne urettferdigheten» som gikk under sekkebetegnelsen «nåtidens hekseprosess».

Både tall og kunnskap kan manipuleres med. Ikke minst gjelder dette innenfor et så tabubelagt område som incest og seksuelle overgrep. Med god hjelp av medias fokusering opplevde vi at antakelser ble visshet. Hvem ble ofret i denne kampen om førstesideoppslag og overskrifter? *Hvem er, var, eller blir de uskyldig dømte?*

«Menn!» svarte f.eks. journalisten og barnevennen Simon Flem Devold. «Justismord!» svarte akademisk utdannede rikssynsere i fjernsynets beste sendetid eller tabloidpressens midtsider. Seriøse aviser som Aftenposten og Nationen manet til varsomhet fordi det å bli stemplet som incestforbryter rammer så uhyre hardt. Justiskomiteens leder den gang var alvorlig bekymret fordi han trodde eller antok at det sitter flere uskyldige menn dømt for incest i norske fengsler. Men hvem tenkte på barnet? Hvor var offeret?

Blodtørstige, nådeløse jentunger?

Klare tall eller håndfaste bevis er aldri blitt lagt frem i dette korstoget. Varslene om å trå varsomt er da heller ikke myntet på rikssynsernes rop om moderne hekseprosesser. Ei heller på journalistenes jakt på sensasjoner. Det er representanter for de tusenvis av ofre for seksuelle overgrep og deres støttepersoner det ble, og i enda større grad blir, advart mot. Blodtørstige, nådeløse jentunger som farer med løgn

for å karre til seg erstatningspenger. Sakkyndige psykologer og deres like som ser incest med bind for øynene straks far gir sin datter en klem på sengekanten. For ikke å snakke om alle de hevngjerrige mødrene som med falske anklager om far-datter-voldtekt gir avkall på hans økonomiske støtte, hans avlastning og hjelp til omsorgen for barna – alt dette i sitt felttog mot «de uskyldige fedre og menn». Så fikk da omsider også mødrene en plass i media.

Fokuset denne debatten fikk, skremmer mest fordi incest også visserlig har en annen side enn «dumme menn og troll til kjerringer». Det er et tankekors og en farlig avsporing i debatten om rettsvern for barn. Fremfor å stille fokus på barna som får knust sin oppvekst av tillitspersoners seksuelle overgrep, valgte man i stedet å fokusere på antakelsen om uskyldig dømte. Enda vanskeligere skal det bli å bli hørt om du tror på barnet. Enda flere barrierer må forseres for at barnet skal tørre å melde fra. Kanskje var det det korstoget ønsket å oppnå? *Hvem er i så fall de uskyldig dømte?*

Fra leserbrevene

Som svar vil jeg referere noen utsnitt av leserbrevet *Dagen etterpå*, skrevet av barnevernpedagogen Aslak A. Ulberget:

«Kvalmen stiger. Jeg tenker med gru på alle dem som jeg har arbeidet med og møtte som medmenneske – alle de som har vært utsatt for overgrep, og som aldri torde prøve sin sak for rettsapparatet. Jeg tenker på dem som prøvde seg – og tapte – grunnet bevisets stilling. Jeg tenker på alle dem som fra nå av ikke kommer til å melde; alle som vet, men som ikke vil vite. Alle»

«Jeg er en profesjonell. Jeg er en realistisk profesjonell. Forutsatt at de mennesker jeg måtte møte på min vei ikke lever i en overgrepssituasjon, vil jeg fra nå av konsekvent fraråde å melde fordums saker til politiet, så sant det ikke finnes fotobevis, eller direkte vitner til hendelsen. Jeg ønsker dem ikke fornedrelsen gjennom først å fortelle hva de har vært med på, for så å ikke bli trodd. Jeg vil gjøre mitt for at de skal få behandling. Jeg vil bidra på best mulig måte for å bearbeide hva som har hendt. Deretter skal jeg gå for meg selv og gråte ut.» (*Arbeiderbladet* 28.09.93)

Vi, det vil si de jeg representerer – de incestutsatte – barna som ble utsatt for seksuelle overgrep av en tillitsperson, er på mange måter på vei tilbake til utgangspunktet; vår virkelighet eksisterer ikke. Og, skal vi tro media, er det uansett vår skyld slik vi lyver og fantaserer og formidler en virkelighet som absolutt ikke er den stakkars mannens. Er det ikke da på sin plass at han får to millioner i erstatning for «urettmessig» varetektsfengsel når saken henlegges? At hun får 30.000 for ti års farsvoldtekt, en ødelagt barndom og oppvekst er kanskje akkurat så uinteressant som manglende medieomtalen viser.

Det var kanskje ikke til å undre seg over at Bjugn-saken til slutt ble slik den ble – *i medieomtalen*. Som om denne saken ble det endelige vendepunktet, eksisterer ikke lenger incestofferet, eller barnet som ble utsatt for seksuelle overgrep av en tillitsperson. Jeg refererer et leserbrev skrevet av Ellen Østberg:

«Til barna i Bjugn

Jeg går ut fra at dere, som jeg, undres

over hvor glemt dere er blitt i avisene i det siste. Avisene er opptatt av å fylle sine sider med de «uskyldig mistenkte», advokatene som vil fremme erstatningskrav på vegne av sine klienter, og alle fagfolk som raker ned på hverandre for å bli interessante intervju-objekter. Mange av oss voksne er virkelig kjempeegoister.

Hvordan har dere det? Dere som har vært til avhør, er blitt undersøkt, er blitt mistenkeliggjort og nå opplever at veldig mange omtaler dere som «fulle av fantasi».

Hvordan har dere det? Dere som har opplevd smerte, sorg, svik og pålegg om hemmeligholdelse. Hvordan har dere det? Dere som nå ser bilder av de mistenkte omkranset av blomster, av venner og familie.

Hvordan har dere det? Når dere i fremtiden møter de mistenkte i deres hverdag.

Jeg har lært mye om seksuelle overgrep, og jeg vet hvor forferdelig vanskelig det er for barn å bli trodd og hørt. Jeg vet også hvor forferdelig vanskelig det er for voksne å tro at det kan være sant at seksuelle overgrep skjer, og selvfølgelig i den størrelsesorden det i Bjugn er snakk om.

Jeg vet at henleggelse ikke betyr at seksuelle overgrep ikke har skjedd. Jeg vet at barna ofte taper i seksuelle overgrepssaker. Jeg vet at i seksuelle overgrepssaker finnes det ingen grenser for hva voksne kan gjøre mot barn. Jeg vet også at dere må ha det forferdelig vanskelig akkurat nå. Selv om vi ikke kan se dere i avisene, så håper jeg at dere er omkranset av familie, venner og blomster – og at støtten vil vare. Vi er mange som tenker på dere.» (*Vårt Land* 13.10.93)

Vi er blitt omdefinert til løgnaktige fantasier. Og som om denne tragedien ikke skulle være stor nok for oss, skal også våre hjelpere, de som våger å tro oss, miste seriositeten. I stadig sterkere grad opplever vi at det blir sådd tvil om kompetansen til fagfolk som orker og våger å arbeide innen dette vanskelige feltet. Det koster ofte mye for den enkelte å sette seg inn i og forsøke å lindre de sår seksuelle overgrep skaper for både barn og voksne. Faren for «utbrenning» er stor. Den kraftige gapestokk-tendensen i media den siste tiden gjør ikke denne faren mindre. Ikke la oss miste disse støttespillerne. Vi trenger dem.

Det er godt det fremdeles finnes spalter med leserinnlegg i disse tider. I min gjennomgang av Argus for den siste måneden, er dette stort sett det eneste stedet jeg fremdeles finner et offer for seksuelle overgrep begått av en tillitsperson det ikke gjør vondt å identifisere seg med.

Vi trenger pressens hjelp

Det går an å snu. Det går an å forandre tendenser. Denne korte gjennomgangen

av ti års mediedekning viser at det skjedde store endringer: Det kan skje igjen – om vi vil! Kanskje er dette seminaret tegn på at noe er i emning.

Uansett disse negative hjertesukkene vil jeg poengtere at det var takket være pressen vi fikk en offentlig debatt om alvor og omfang av incest og seksuelle overgrep mot barn. Også for fremtiden trenger vi pressens hjelp til dette. Mitt ønske er mer kritisk journalistikk, reportasje og informasjon gjennom media når det gjelder incest. Det ville være den beste og mest etiske måten å ivare offeret for incestforbrytelsen på. Samtidig ville pressen på denne måten slå et viktig slag for saklig og viktig folkeopplysning, og dermed forebygging av fremtidige incestforbrytelser.

Marianne Lind

Støttesenter mot Incest – Oslo

¹ Artikkelen er basert på et foredrag holdt på et seminar om medienes dekning av seksuelt misbruk av barn arrangert av Norsk journalisthøgskole i samarbeid med Norsk Presseforbund og Barne- og familiedepartementet.

Om å framstille det uutholdelige

Av Torill Torp-Holte

«Dere elsker tragedier og alt som får hjertet til å briste? Men jeg ser med mistro på sanselighetens tise, særlig når den er bundet! Dere har grusomme øyne og speider lystent etter lidelse. Har ikke vellysten nå bare forkledt seg – og kaller seg nå medlidenhet?»¹

Med utgangspunkt i denne «uttalelsen» fra Nietzsches Zarathustra, hevder Torill Torp-Holte at journalister og forskere står overfor en rekke felles problemstillinger av etisk, estetisk og moralsk art når det gjelder å forske på og berette om vold og overgrep, smerte og lidelse. Etter hennes syn er det ikke primært snakk om et skille mellom mediebasert og forskningsbasert kunnskap og formidling. Snarere dreier det seg om en problematikk som gjør seg gjeldende internt i hver av «diskursene», skriver hun.

Med utgangspunkt i Zarathustras gammeltestamentlige vrede kan vi med Nietzsche slå an noen strenger det ikke er mulig helt å overhøre når vi vil forsøke å innkretse informasjonssamfunnets behandling av seksuelle forbrytelser og av voldskriminalitet i privatsfæren. Om ikke annet er dette «akkorder» som stadig slås an og antar form av anklager – men hvor bør de egentlig adresseres?

Zarathustra taler gjennom alle tider. Men hvem er det i vår sammenheng og i vår tid som har særlig grunn til å føle seg

tiltalt? Nyhetsjournalistene? Eller mediekapitalen som hele tiden tøyser de presseetiske grensene for å sikre et stadig

høyere (eller forhindre et synkende) opplagstall? Er det rett og slett allmennheten – eller et lavere skikt av den – om noe slikt da finnes? Kan det endog også være en tiltale rettet mot forskere og forskningen? (Eller er «vi» fritatt gjennom en særlig sort etisk-diplomatisk immunitet for «vår» yrkesgruppe?) Er det også en mulighet for at det ikke finnes noen faktisk adressat – og at det det egentlig dreier seg om er en (proaktiv?) tanke om «den annens/de andres» blikk? Med andre ord: Vi har alle dette blikket, men vi vil ikke vite av det, for det er oss en skam og en vederstyggelighet. Men – kanskje er det ikke engang et blikk vi er «skyldige» i, men som tilhører oss på konstitusjonelt og «primitivt» vis: som en automatisert sensibilitet og sterk oppmerksomhet når vi varsles om mulig fare/smerte for egen eller andres del, også om det skjer symbolsk, via tekst eller bilder.

I denne artikkelen kommer jeg i all beskjedenhet til å merke av noen stier inn i dette feltet – som i alle fall vil vise at det ikke er noen enkle svar på disse spørsmålene. Uansett kommer jeg ikke til å nærme meg Zarathustras indignasjonsnivå.

«Den private voldens logikk»

Utgangspunktet for mitt smule bidrag er at jeg i 1992/93 startet opp med en lengre studie av det vi med en overskrift kan kalle «den private voldens logikk». Det jeg særlig har fokusert på har vært møtet/konfrontasjonen mellom denne logikken og rettssalens (dvs. jusens og «underjusens»²) logikk. I denne forbindelse skjedde det at jeg av pragmatiske grunner kom til å bli en langt mer nitidig avisleser enn tidligere også av av den type reportasjer mange av mine venner og

bekjente helst blar raskt forbi (det sier de i hvert fall) og som også fraholder enkelte fra overhodet å kjøpe løssalgsaviser. De synspunkter og «funn» som presenteres i artikkelen er basert på observasjoner og refleksjoner jeg har gjort meg underveis i mitt eget arbeid – ikke på en separat studie av fenomenet media/«seksualisert vold». Denne teksten vil derfor ha et «impresjonistisk» preg – men også tilløp til et «ekspresjonistisk». For det er ingen grunn til å stikke under stolen at beretningen, muligheten for «utsigelse» er en verdi undertegnede setter umåtelig høyt. Samtidig er uutholdelige framstillinger – av det uutholdelige – noe samme person alltid har hatt en viss varhet for – for å si det mildt. Dette vil ganske sikkert også komme til å prege både synspunkter og atmosfære i artikkelen.

Felles problemstilling for presse og forskning

For å gi en antydning om hvor vi skal bevege oss videre i denne teksten benytter jeg meg av invitasjonen til å skrive i dette nummeret av *Kvinneforskning*. (Grepet er kanskje uhøflig, men blir meg muligens tilgitt da det tjener en pedagogisk/retorisk hensikt.) Innbyderne skriver om dette temanummeret: «... dette er en flott mulighet til å synliggjøre de ofte motstridende fremstillings- og/eller formidlingsformene som ligger i *medias kjappe, bombastiske og maleriske pennestrøk* av en virkelighet og *forskernes saklige, referansespekke og analyserende fremstilling* av den delen av virkeligheten de har forsket på.» (Min uth.)³ Mitt umiddelbare problem med denne «tegningen» er at til dette puslespillet – som vel må sies å være lagt allerede –

kan ikke jeg gi min brikke. Jeg ser ikke dette mønsteret, men et langt mer mangefasettert og tvetydig bilde som gjør det atskillig vanskeligere å avgjøre hvor frontlinjene går (om slike da kan sies å finnes på dette feltet) og hvilken «holdning» til media det er rimelig å innta. Det er etter mitt syn uhyre tvilsomt å erklære forskningen a priori fri for en synd vi hevder finnes et annet sted, i en annen yrkesgruppe, i et annet miljø. Hypotesen om medias svarte og forskningens hvite rolle m.h.t framstillinger av sedelighets- og mishandlingsproblematikk må primært være basert på myte og ideologi. Min alternative påstand vil være at bildet, både det av media og det av forskningen, er langt mer nyansert og variert enn utgangshypotesens dom tilsier. Det vil jeg forsøke å belegge i det følgende, selv om mine «bilder» i denne omgang ikke vil bli mer enn «snapshots», eksempler.

Det jeg mener å se er at journalister og forskere i realiteten står overfor en del mer eller mindre *felles problemstillinger* av etisk/estetisk/moralsk art når det gjelder å «forske på» og berette om vold og overgrep, smerte og lidelse. Også etter min mening er det snakk om *motstridende* framstillings- og formidlingsformer, men ikke primært mellom mediebasert og forskningsbasert kunnskap. Snarere dreier det seg om en problematikk som gjør seg gjeldende *internt* i hver av «diskursene».

Retten og juraen: Et lukket informasjonssystem

Det jeg legger opp til her er et meget pragmatisk, men ikke desto mindre helt sentralt poeng. For det er et faktum at svært mange seksuelle overgrep og

tilfeller av fysisk mishandling blir anerkjent som uakseptable og som noe det er mulig å komme fri av (og fri for skyld av) nettopp idet de blir anerkjent og anmeldt som ulovlige, straffbare handlinger og dermed løftet ut av privatsfæren eller «det lukkede rom». Pressens kjennskap til og dekning av disse sakene er derfor i stor grad knyttet til aktiviteten i rettsapparatet. Men det er også et faktum at det rettslige system i seg selv er meget lukket m.h.t. ekstern informasjon. De rettslige prosesser – også straffesaker – er formelt sett i utgangspunktet offentlige, åpne å følge for enhver borger. Det samme gjelder dommene som avsies. Rettsapparatets egen informasjon til offentligheten er imidlertid minimal.

De facto må man være jurist eller på annen måte svært jus-kyndig for å forstå f.eks. berammelses-listene som i realiteten lages for interne formål for politipåtalemyndighet og rettsapparat. De er omtrent like forståelige for menigmann og -kvinne som listene over forestående operasjoner på en kirurgisk avdeling, skrevet på latin, og omtrent like tilgjengelige. Retten selv sender heller ikke ut informasjon om dommer o.a. Statistisk sentralbyrå samler imidlertid inn opplysninger om alle saker og dommer til sin kriminalstatistikk, men går selvfølgelig ikke nærmere inn på innholdet i hver enkelt sak. Allmennhetens kjennskap til hva som foregår i rettsapparatet er derfor, enten vi liker det eller ei, direkte avhengig av hva pressen fanger opp og presenterer av kunnskap, informasjon og analyser på feltet.

Når det f.eks. gjelder tre av hovedstadens store aviser: Aftenposten, Dagbladet og VG, gjennomgår hver avisredaksjon rutinemessig dommene fra byretten, lagsmannsrett og høyesterett – VG med den tetteste oppfølgingen, dvs. daglig, i

hvert fall i byretten (VG er da også den av avisene som har profilert seg sterkest på kriminaljournalistikk), de to andre har medarbeidere som leser gjennom dommene ikke sjeldnere enn ukentlig i Oslo tinghus. Pressen har som nevnt også tilgang til berammelses-listene. Forøvrig baserer avisene sin dekning av dette stoffet i stor grad på at de blir kontaktet av f.eks. en av de berørte parter eller andre som personlig kjenner til sakene. *Retten – og plikten – til både å samle inn og gi dagsaktuell informasjon på dette feltet påhviler og tilhører eksklusivt beretterne i den 4. statsmakt, nemlig journalistene og deres fortellerteknikker.*

For det finnes i dag intet sekretariat, ikke noen gruppe av forskere, jurister eller andre fag- eller interessegrupper som driver en lignende kontinuerlig «registrerende»/«sjekkende» virksomhet som pressen gjør. Dessverre. For det burde det kanskje vært. Ikke for å gi media konkurranse, men fordi denne tilgangen til kontinuerlig og aktuell informasjon er unik og fordi det kan være tilfeldig hva pressen fanger opp og hva som forsvinner i fortsatt taushet og glemsel. Rettsapparatets håndtering av disse sakene kunne med fordel følges med langt mer systematiske argus-øyne enn hva som er tilfellet i dag.

Da fenomenene fikk navn

«I det øyeblikk fenomenene fikk navn, dukket de opp i en størrelsesorden som ingen før hadde trodd var tilfellet,» skriver Hanne Haavind. (Haavind 1992) Effekten av denne «navngivingen» vil jeg hevde har vært knyttet til at den har skjedd i den offentlige sfære og har blitt «allmannsøse», uansett om man har satt pris på kunnskapen eller ei. Personlig har jeg et standpunkt, og man må gjerne

oppfatte meg som pragmatiker, holdningsløs og naivistisk i min lese måte. Jeg mener det har vært og er klart ønskelig at seksuelle overgrep og vold i privatsfæren artikuleres i pressen – *selv om* det skjer i neonbelysning. Og *selv om* det skjer sjablongmessig. *Selv om* – men også nettopp fordi – det skrikes ut og fungerer som blikkfang. Men selvfølgelig er også dette et synspunkt som trenger å nyanseeres og presiseres, derfor går vi over til å se nærmere på:

Noen sider ved medias presentasjon av «seksualisert vold»⁴

Når media skriver om enkelthendelser, skjer det gjerne med utgangspunkt i ett eller flere «stadier» i den saken det gjelder. Det første stadiet er det tidspunkt hvor en kriminell handling avdekkes eller anmeldes, og politietterforskning følger. De sakene som blir dekket på dette tidspunkt i prosessen er gjerne av særs «grov» karakter (som drap og voldtekt hvor gjerningsmannen er ukjent for fornærmede) og mediemessig sett lette å kategorisere – nettopp som drap og voldtekt. Eller det kan på den ene eller annen måte være elementer inne i bildet som gir saken en «særskilt» karakter – som når offentlig tjenestemann, f.eks. en lege, prest, politimann, helsearbeider eller barnehageansatt anmeldes for seksuelle eller andre overgrep, særlig om disse er begått i tilknytning til tjenesten. Det andre stadiet er en eventuelt rettssak. Det tredje er når media først blir oppmerksom på en «sak» etter at dom er falt – enten ved at de selv «fanger opp» dommen fra domstolen, eller at en av partene eller andre som personlig kjenner

til saken, tar kontakt. Mitt inntrykk er at de presseetiske overtramp og den minst reflekterte journalistikk lettest produseres i tilknytning til første fase rundt oppklaringen av den kriminelle handlingen. Da skjer det at journalistene ofte fotfølger politietterforskerne og også selv blir etterforskere – av til dels tvilsomt kaliber – og vi lesere med dem.

Og da er det at den store etiske glipp plutselig kan ende som førsteside på sjefsredaktørens frokostbord med tårer og tenners gnidsele attåt – slik det må ha skjedd for Bjørn Simensen i Dagbladet 6. januar 1995 da en ung kvinne ble avbildet i SM-antrekk med nakne bryst og en behansket hånd foran ansiktet, med fullt navn og stilling: prostituert. To dager tidligere var denne kvinnen funnet drept i sin leilighet. Avisen mottok en storm av protester mot en slik behandling av en avdød. Kort tid senere fulgte full beklagelse fra redaktøren og en dom i Pressens faglige utvalg. Etter denne hendelsen har det faktisk skjedd en endring m.h.t. de av *Dagbladets* førstesider som har vært knyttet opp til denne problematikken. Avisen slo bl.a. stort opp en av de første anvendelser av den nye § 222 a i straffeprosessloven som gjør det mulig for påtalemyndigheten å forby en person å oppsøke en annen persons bolig eller på annen måte forfølge eller forsøke å ta kontakt med vedkommende. Også en dom fra Bergen byrett der en mann ble frikjent for vold og alvorlige trusler i samboerforhold og hvor domspremissene uttrykte at kvinnen ikke «fikk mer enn det hun måtte regne med» ble fokusert på avisens førsteside. Hvor grundige overveielser som ligger bak dette fra avisens side, vet jeg ikke. Om ikke annet, foregår det nok her en betimelig avbikt overfor bl.a. den kvinnelige delen av avisens lesere.

Sex eller overgrep?

Når det gjelder løssalgssavisenes førstesider mer generelt synes jeg ikke det er så lett å vite hva man «skal mene». Dessverre er det på disse sidene vi gjerne ser uttrykket «sex»⁵ stadig brukt i forbindelse med seksuelle overgrep. Ordet er kort og fyndig og anvendes altså hva enten det er snakk om en *sex*-undersøkelse, *sex*-vaner/(u)vaner(?) eller – seksuelle overgrep. Den manglende evne og evt. vilje til å foreta nettopp denne distinksjonen er etter min mening kanskje det vanligste – nærmest kroniske – «overtramp» vi ser m.h.t. disse sakene. «*Sex-oppvask i forsvaret*» (Dagbladet 10/11-93) viser f.eks. til en handlingsplan i Forsvaret for å bedre kvinners forhold i det militære, et initiativ med bakgrunn i flere tilfeller av voldtekt og voldtektsforsøk. Dessverre har denne terminologien blitt en etablert journalistisk konvensjon eller vane – samtidig som vi nok her også har å gjøre med et godt innarbeidet salgstriks – automatisert hos både produsent og kjøper. Fortsatt er det nok slik at *sex* selger bedre enn seksuelle overgrep. (NRK hadde i 1994 i satireprogrammet «Egentlig» en sekvens fra en illudert avisredaksjon i Akersgata der ordet *sex* var lagt inn som en automatisk forekomst i journalistenes tale, uten sammenheng med innholdet forøvrig. Sketsjen var i høyeste grad betimelig og en «synliggjøring» av problemet!)

Det er også ofte på førstesiden, avisens «cover», vi kan se sammenstilt ord og uttrykk slik at «informasjonen» om et grovt overgrep samtidig inneholder fot eksempel en sado-masochistisk undertone eller at «budskapet» på annen måte får en spesiell vinkling og blir en «trigger»: På netthinnen min og i ørets hukkommelse ligger en førsteside-overskrift

Din guide til fotball-eventyret

Norway Cup AVISA

Dagbladet

Lørdag 30. juli 1994 • Nr. 201 Uke 30. 126. Årgang. - Løssalg kr 8,00

TUSENTIPSET - RING 22 20 00 00

NORWAY CUP-TIPS: 22 67 70 50

RING OG VINN NY BIL
SISTE SIDE
eller ukestur for to til Syden

Haavard vant Dagblad-bil
Side 14

Terje Svabø på grillen
Del 2, side 16-17

Midten

EIRIN KOLLSTRØM (14) fra Båtsfjord

MARIA BOVIM (15) fra Oslo

REISER 220 MIL

REISER 220 METER

Side 22-23

«BUNDET OG VOLDTATT I MAMMAS SENG»

■ ■ I sommervarmen valgte den 20 år gamle Drammens-jenta å sove med åpent vindu. Hun lånte foreldrenes soverom. Plutselig våknet hun av at det sto en ukjent mann ved senga. Han bandt henne med telefonledning og voldtok henne. Side 8

LØRDAG

fra Dagbladet i 1993 hvor «informasjonen» i tillegg var lagt i fornærmedes munn: «Jeg ble bundet, pisket og voldtatt». Inne i avisen fulgte en grov mishandlingshistorie. En annen forside fra samme avis 30. juli 1994: «Bundet og voldtatt i mammas seng». Jenta det var snakk om var en tyveåring som p.g.a. sommervarmen hadde overnattet alene i sine foreldres seng med åpent vindu og så ble voldtatt av en mann som tok seg inn i huset. Personlig tviler jeg imidlertid på at skrivende journalist, evt. desken har sjekket om hun lå på mammas eller pappas sengeside. Å skrive «mamma» i denne forbindelsen gir imidlertid en spesiell (avmakts)effekt. (Sjekk selv: Prøv med «pappa», det gir en annen effekt.) Når dette er sagt har jeg altså likevel det standpunkt at slike saker i et visst monn «bør» på avisenes forsider i den grad de faktisk forekommer.

«Legen dopet meg til sex» var en VG-førsteside 3. juni 1994. Saken dreide seg om en 19-åring som trengte bistand fra psykiatrisk legevakst. Etter å ha gitt ungjenta sløvende medisiner gjennomførte behandlende lege samleie med pasienten. Saken ble henlagt etter bevisets stilling, trass i at kvinnen anmeldte forholdet umiddelbart og at det ved den medisinske undersøkelsen ble funnet sædrest. Først da legen ble anmeldt på nytt, 6 år senere, ble forholdet tatt opp på nytt og legen dømt – ikke etter voldtektsparagrafen, men for å ha misbrukt sin stilling til å skaffe seg utuktig omgang.

31. august 1994 hadde VG følgende oppslag på førstesiden: «Sosialsjef TILBØD stesønn (15) SEX-PAKT». Denne sosialsjefen var fra før av kjent i pressen. En mann hadde tidligere forsøkt å få sosialsjefen til å tilstå seksuelt misbruk overfor ham som ung gutt ved bl.a. å true med våpen. (Denne mannens sak var ikke

mulig å føre for retten p.g.a. foreldelsesfristen. Han ble forøvrig straffedømt for sin «aksjon» overfor sosialsjefen.) I saken som angikk stesønnen ble mannen dømt og hans tidligere elev ved en skoleskole ført som vitne. 20. august 1994 brakte VGs Bergens-kontor en beretning som fikk følgende forside: «Avslørte sin egen voldtektsmann». Her dreide det seg i realiteten om en serie-voldtektsforbryter som i 1993 var blitt frifunnet for tiltale om to voldtekter ved ulike høve av to unge jenter i Bergen. Mannen var drosjesjåfør, og voldtektene hadde skjedd i forbindelse med at jentene skulle ta drosje hjem etter bytur. I Gulating valgte juryen å tro mannen, og ikke de unge kvinnene.

Mannen innrømmet samleie, men argumenterte forsvarsstrategisk tidsriktig og påsto at det hadde vært frivillig fra jentenes side. Dommen fra denne saken er hjerteskjærende lesning, voldtektene har ut fra jentenes beskrivelse skjedd ved sterk fysisk maktbruk og trusler om grov vold. Den tredje unge kvinnen som opplevde seksuelle overgrep fra denne mannen ble inngitt lite håp fra politiets side om at gjerningsmannen ville bli pågrepet. Politiet klarte ikke å koble disse sakene, da mannen i det siste tilfellet hadde kjørt piratdrosje(!). Kvinnen satte imidlertid i gang sin egen jakt på mannen sammen med sin samboer ut fra ulike kjennetegn hun hadde merket seg under kjøreturen. Hun lyktes, og mannen ble til slutt dømt til 2 år og 9 måneders fengsel.

Dette er saker som tragisk nok viser hvor vanskelig det kan være å nå fram med beretninger om overgrep av seksuell art – særlig når de har skjedd i et «lukket rom» – og når overgreperen f.eks. er en mann som har begått overgrepet i forbindelse med en (prestisjefylt) yrkesrolle

eller rett og slett vært en (ærlig? arbeids-) mann på jobb. Slik sett inneholder disse oppslagene også et «meta-budskap» eller en tekst mellom linjene av mer allmenn og prinsipiell karakter.

Rehabilitering i beretningen?

Egentlig har vi nå beveget oss over til pressedekningen av fase to og tre – til rettssaken og de tilfeller hvor pressen blir kjent med det aktuelle forhold etter at dom er falt. På dette tidspunkt ser vi etter min mening en langt bedre, mer reflektert journalistikk bak (fortsett) fengende/rystende overskrifter. På dette tidspunkt i prosessen er det vi også ser at avisene kan få funksjon av en slags appell- og anke-instans via prinsippet om «offentliggjøring», f.eks. i saker hvor domsutfallet av en part oppleves som absurd, urimelig og krenkende. Rettsprosessen har forøvrig gjennom det muntlige høringsprinsipp en belysende funksjon innebygd, noe som også gir journalistene et helt annet materiale å skrive på grunnlag av. Helt konkret er det ofte andre, gjerne mer erfarne journalister, som skriver i disse sammenhengene sammenliknet med det tidspunkt hvor «nyheten» skal på i et stunt til grytidlig neste morgen.

«Medias makt» er en tvetydig affære. Pressen rår over muligheten til å frata en Katarina Blum hennes ære,⁶ men beretningen og det trykte ord kan også rehabilitere og bringe noe ære tilbake, selv om den publiseres i tabloid-format. Hvordan dette forholdet slår ut, er imidlertid helt konkret og opp til den enkelte journalist og den enkelte reportasjes form og innhold, samt ønskene hos den person det faktisk gjelder. I de tre sistnevnte sakene har beretninger om det som har skjedd systematisk «prellet av»

så vel på politiet som på juryen: ingen har villet «ha» de historiene som er kommet fram. De som har vært utsatt for krenkelsene har blitt tvunget til å leve videre med sin umulige erindring – så å si alene og kneblet. Det er en kjent sak at deler av pressen ikke er redd for å bli «skitten på hendene» (mens andre deler av pressen desidert er). I denne sammenhengen mener jeg de første bibringer en klar fordel: «avviste» og av kulturen fortrenge/benektede forhold og beretninger har en mulighet til å bli kringkastet ved denne kanal. Pr. i dag er de seksuelle overgrepssakene den gruppe straffesaker som har høyest frifinnelsesprosent. Også derfor er det et poeng at det er rettet en vedvarende offentlig oppmerksomhet mot disse sakene.

Behovet for «lyskastere»

Pressen fyller etter min mening i dag en helt legitim og nødvendig funksjon m.h.t. å følge med i den 3. statsmakts gjøren og laden, på samme måte som det også er åpnet for et videre innsyn og sterkere problematisering rundt det som i de senere år er blitt betegnet «den 5. statsmakt» – nemlig helsevesenet. I sitt praktiske virke lever det om mulig enda mer «avsondret» enn rettsapparatet. Retts-systemet og helsevesenet er to «apparater» eller «sfærer» som regulerer en rekke forhold med avgjørende betydning for både enkeltpersoner og samfunnet. Også her er det behov for «lyskastere» både fra forskningens side og fra media. M.h.t. pressen betyr dette at en del avis-sider vil være fylt av ubehagelige historier og forhold, ting som «egentlig ikke burde vært der». Men det er de. Trass i at jeg er en daglig og fornøyd leser av Aftenposten setter jeg pris på at andre pressekulturer lager andre «snitt» i tilvæ-

relsen, også de som (noe oftere enn Aftenposten gjør det) åpenbarer det grelleste og det grimme. Det ligger en artikulasjonsmulighet i dette som kan røre ved og de-stabilisere livets bakevjer og bl.a. åpenbare skjulte maktforhold og krenkelser.

Selvfølgelig kan en også kjenne ubehag og vemmelse i den grad disse beretningene får funksjon av å være pressens «greatest narratives» – historier, «fortellinger», short stories og snap-shots som kastes ut på det nasjonale sladder- og sensasjonstorget, mens bygda (og byen) selv er blitt rimelig salongfåhig. Personlig føler jeg sterkest ubehag i den grad f.eks. seksualvold-sakene presenteres i formen «skrekkblandet fryd» – noe som dessverre gjøres med jevne mellomrom med dette temaet, men faktisk langt hyppigere med saker som angår f.eks. sykdom og død.

«Skrekkblandet fryd» over smerten

Dagbladets førsteside 10/12-93: «Pappa, dør jeg hvis jeg ikke får nytt hjerte og nye lunger? –Ja, da dør du, Tanja». Samme avis, 6/12-93: «Philip slutter å puste – DØR HVER NATT». Fortsatt Dagbladet: «Avlyttingsskandalen: DREVET I DØDEN etter overvåking» (26/11-93), «DELER AV DØDE TIL SALGS Russisk tilbud til Rikshospitalet» (Dagbladet 5/12-93). Og samme avis 1/4-93 (som også resulterte i en dom i Pressens faglige utvalg): «SULTET I HJEL. Oslo: Legene kunne ikke redde Else. Utmattet av underernæring døde hun. Rystende dokumentasjon avslører de eldres kår.» På bildet var den såkalte «Else» levende. Den faktiske kvinnen som var fotografert var imidlertid avgått

ved døden flere år før reportasjetidspunktet. Kombinasjonen av disse to fakta illustrerer hvordan et meget sterkt ønske om å presentere en «virkelighet» kan ende med at en presenterer en faktisk fiksjon, «an illusion» – og det en meget uetisk sådan. Det er om dette fenomen Olaf Lagerkrantz skriver: «Ingen sultende faller død om ved vår port, men bare i vår avis eller på TV-skjermen.» (Lagerkrantz 1965). Dette skriftutsagn illustrerer en kulturell tilstand hvor det er marked eller «grobunn» for denne type presentasjon av «dyp-temaer», av det smertelige.

Selvfølgelig står overgrepssaker alltid i fare for å bli presentert eller lest i dette lys. Kanskje er det også slik at den andres/de andres smerte alltid vil ha en slik effekt – så lenge den på den ene eller annen måte ikke også er «vår». Når det gjelder slike sjokk-effekter i pressen er det imidlertid verken seksuelle overgrep eller døden i Norge som er hyppigst og mest brutalt anvendt/utnyttet. Den rollen har særlig tilfalt den såkalt tredje verdens befolkning og de ulykker som individuelt eller kollektivt rammer dem.

Undersøkende journalistikk – brobygger til forskningen

Den mest grunnleggende svakheten – eller skal vi optimistisk si foreløpige mangel – m.h.t. medias behandling av seksuelle overgrep og fysisk mishandling i dag ligger kan hende i at pressemedarbeiderne kun relativt sjelden forlater oppslagens, reportasjens eller rettsreferatets form og innhold. Når det skjer gjøres det f.eks. ved at journalister kontakter Statistisk sentralbyrå og får foretatt spesielle «kjøringer» for å lage artikler med mer bakgrunns- og analysekarakter.

Et eksempel på dette er Aftenpostens førstesideoppslag søndag 12. juni 1994 hvor det framgår at hver femte tiltalte i saker som angår seksualforbrytelser blir frifunnet. Et annet eksempel er Dagbladet som i 1994 tok kontakt med en lagdommer i Eidsivating lagmannsrett og fikk vedkommende til å lage en statistikk over domfellelser og frifinnelser i Eidsivating i 1993 – en oversikt som viste samme tendens, bare enda mer markert: nemlig en sterk økning i antall frifinnelser i sedelighetssaker. Eller en kontakter fagpersoner som gir mer prinsipielle synspunkter til kjenne. I forbindelse med Bjugn-saken hadde Dagbladet en artikkel under tittelen «*De fleste overgripe NEKTER SKYLD*» (14/1-93) hvor en prøver å gå noe dypere i fenomenet seksuelt misbruk av barn. 27/12-93 tok samme avis for seg gjentakelsesmønsteret for voldsutøvere med bakgrunn i en forskningsrapport fra Justisdepartementet om temaet.

Dette er eksempler på undersøkende (og etter min mening god) journalistikk som bygger bro mellom forskningens og journalistikkens diskurser og som sådan også åpner for økt formidling av forskning. (Helt sjelden skjer dette: En journalist makter å forene reportasjen med et analytisk blikk som viser seg f.eks. i en tittel. «TORTUR mot kvinner» skrev VG 29/3-94. Ingress: «Kvinnemishandlingen fortsetter bak lukkede dører: Tre menn er i Oslo byrett dømt for å ha rundjult samboerne sine med slagvåpen.»)

Stemmen som ikke taler i avisene

Den «stemme» som ikke taler i avisene på dette feltet er den vi vanligvis regner for *den politiske*. Bjugn-saken fikk riktignok lederskribentene til å gripe pennen i en «slik» sak. Men Bjugn-saken var

også blitt noe annet og mer og må regnes for seg. Utover det mener jeg å kunne telle på under en hånds fingre (i realiteten mener jeg tallet er 2) antallet lederartikler/kommentarer eller andre politisk/analytiske artikler knyttet til temaet fra redaksjonenes side i de tre hovedstadsavisene Aftenposten, Dagbladet og VG over en treårs-periode.

Langt på vei har også pressen en respekt for rettsapparatets relative autonomi, men årsaken ligger nok ikke bare her. «Vårt» felt har – vil jeg tro – visse vansker med å både bli akseptert og viet oppmerksomhet innenfor «politikkens diskurs» så vel som å bli opptatt i den analytiske/intelligente journalistikkens nedslagsfelt. En rekke framstående journalister har f.eks. de senere år vært svært engasjert i ytringsfriheten og retten til det frie ord. All ære til dem for det. Imidlertid har ingen sett noe tilsvarende organisert tilløp til å forsvare «ordet» og «beretningen» når den knebles og benektes i en del norske rettssaler i den type saker vi her tar for oss.

Å være orientert på dette området i dag fordrer en svært kompetent hermeneutisk/fortolkende lesning – der en også makter å få med seg reportasjenes undertekst og (uttalte) meta-budskap, samt evner å «lese ut» de dypere liggende kulturelle konfliktlinjene. Det siste er imidlertid ikke lett.

Om å framstille det uutholdelige

«Hvordan fremstille kjedsommelighet uten at kunstverket – forestillingen – blir kjedelig?» spør Eilif Straume i en teateranmeldelse i Aftenposten. Mer allment: Hvordan framstille et ubehagelig problem uten at framstillingen gjentar problemet, selv smittes av temaet, kun «for-

dobler» det? Overført til vårt problemfelt: Hvordan kan overgrep formidles og berettes om uten at framstillingen selv «kopierer» volden og gjentar dens destruktivitet, logikk og estetikk – og krenkelsen for dem som har vært utsatt? Dette er ikke et problem kun pressen står overfor. I denne sammenheng kan det være grunn til å gå litt inn på et forskningsarbeid fra senere tid som har vært omfattet med stor interesse og også er utgitt i bokform. Spalteplassen i artikkelen begrenser denne delen av mitt bidrag til noen få antydende synspunkter og her kommer de, knyttet til Eva Lundgrens siste bok *La de små barn komme til meg* (Lundgren 1994).

Eva Lundgrens bok er i sin intensjon rettet mot å synliggjøre og gyldiggjøre ekstreme, rituelle overgrep som en del barn og noen unge kvinner forteller de er blitt utsatt for. Mitt ærend er på ingen måte å betvile det som her berettes. Mitt store problem med Lundgrens bok er den framstillingsform hun har valgt og de ideer, dels eksplisitt uttrykt i boken av Lundgren selv, som hun synes å ha om det å framstille «det uutholdelige».

Rundt halvparten av den 411 siders lange teksten er «intervjuer» med barn og ungdommer. Intervjuene er delt i tre bolker, hvor graden av bestialitet eskalierer bolk for bolk. Siste bolk inkluderer drap på barn som andre barn blir tvunget til å utføre, abortering av langtkomne fostre, likpartering, kannibalisme, nekrofil med likdeler. «Vi ber deg som leser slå følge med barna gjennom intervjuene. Du har sikkert mang en gang lest kortere utdrag om barn som beretter om voldserfaringer i aviser eller kanskje lest kortere referater fra politiforhør og politidokumenter. Men antakelig har du ikke kunnet følge samtalen med barnet i sin helhet. I denne boka får du det, og du

stilles for det meste ansikt til ansikt med barnet før 'samfunnet' griper inn og håndterer det som ikke finnes og som vi derfor helst vil tro ikke finnes.» Dette skriver Lundgren i innledningen til boka. Etter intervju-delen følger denne rekken med spørsmål, også knyttet til ideen om «formidling»: «Hva opplever du som leser av denne boka? Får du vondt? Kjenner du deg dårlig? Redd? Utslått? Tror du ikke dette kan være sant? Da har du begynt å nærme deg en opplevelse av hvordan det kjennes å være utsatt for seksuelle overgrep.»

En tvilsom teori om empati

Eva Lundgren lanserer her en teori om identifikasjon og innlevelse, empati og avsky som er meget tvilsom. Tror hun smerte og erfaring med overgrep – av en type det knapt er mulig å forestille seg – kan overføres på denne måten i et tilnærmet én-til-én-forhold? Jeg vil ganske enkelt hevde at det som gjør en «dårlig» ved lesningen er Eva Lundgrens egen formidlingspraksis, dvs. den *teksten* hun har produsert, ikke *i seg selv* de handlinger hun refererer til, uansett hvor groteske de enn måtte være. Teksten har et «program» idet den forsøker å bringe leseren i maksimal nærhet til smerte, krenkelser, avmakt, bestialsk vold – en virkelighet som er totalt ukjent for de aller, aller fleste, både som erfaring og som forestilling.

Hva skjer med en person som sitter i godstolen og leser dette? Hvordan «fungerer» teksten? Ender man som «deltakar» eller «tilskodar»? (I dette tilfellet er vel begge posisjoner etisk betenkelige og like «umulige».) *Synsvinkel* er et prekært problem i Lundgrens bok. Teksten er i stor grad kjennetegnet av at «forskerens», tekstforfatterens

eller intervjuerens blikk tilsynelatende smelter sammen med barnets – og med overgriperens – samtidig som denne uhellige treenighet også framstår som en allvitende fortellerinstans som parafraiserer og ironiserer over «virkeligheten»: Et eksempel: «Pappa voldtar mamma etter at han har mishandlet henne. Seksualitet og straff hører dermed sammen for Svanhild, pappas tiss blir en straffetiss når mamma ikke oppfører seg riktig . . . At hun kan unngå pappas tiss og ikke bare hans vold, ligger derimot utenfor hennes horisont. Pappas tiss er jo også en gledetiss, for pappa.» (Lundgren 1994, s. 55).

I samme stil gir Lundgren et avsnitt tittelen: «Farmors rituelle massasjestav» (samme sted, s.147). Riktignok er det her snakk om et dyrelem fra fryseren, *massasjestav* er Lundgrens ordvalg, som gir assosiasjoner det ikke er belegg for ut fra det som er blitt fortalt henne. I det hele tatt kan en ved et utall høve gjennom boken lure på hvilken intervjuer og hva slags «blikk» som har vært ute på jobb i dette «feltarbeidet». Om Iris, 7 år, heter det (i en sammenheng hvor intervjueren gir inntrykk av å være alene med barnet): «Som mange overgrepsutsatte barn har hun lært seg å oppføre seg seksuelt utagerende, hun byr seg fram som om kroppen hennes er til for seksuell anvendelse.» (samme sted, s.164).

Forskning som likner «Det Nye»s formidlingsstrategi

Når det gjelder pressen er en alminnelig klage blant «bevisste» lesere – og jeg har selv framført den – at det relativt ensidig fokuseres på enkeltstående hendelser. I tilknytning til disse reportasjene har imidlertid pressen tross alt et forhold til

det elementære *hvem, hva, hvor* (hva har hendt, hvor har dette hendt, hvem har gjort det). Dette er spørsmål som er påtrengende fraværende i Lundgrens bok. Disse spørsmålene er ikke uten grunn også helt sentrale f.eks. for Amnesty International i deres dokumentasjonsarbeid. Man må gjerne beskyldre meg for «motstand». Og jeg kan bare replisere: Ja, overfor denne form for tekst og formidlingspraksis har jeg motstand. Jeg finner rett og slett teksten skjendende og krenkende. De såkalte intervjuene med barn og unge i Lundgrens bok er i realiteten en slags avhør/dommeravhør hvor forbrytelsene rulles suksessivt opp – uten at noe skjer m.h.t. videre oppklaring eller etterforskning. (Det hjelper lite med de ansatser til *forskning* det i stedet stilles opp med, det er ikke der en føler det haster mest.)

Lundgrens formidlingsstrategi kan sies å ha vesentlige likhetspunkter med den magasinet «Det Nye» tidligere har lansert i sin annonsering av bladet: «Når du er ferdig med Det Nye i mars har du . . . fulgt Kim da hun drepte 115 mennesker . . . prøvd de nye vårklærne . . . hatt en giftig prat med en av Norges tøffeste menn . . . delt celle med kvinnene som kjempet for sin stemmerett . . . Alt for noen tiere.» (Lundgrens bok koster kr. 329.)

En tekstlig motstandsakt

«Voldens univers er rettferdiggjørelsen av volden. Volden er en metamorfose av universet på en slik måte at volden blir en rett,» skriver Jean-Paul Sartre i sin avhandling om etikken (Sartre (1983) 1986). «I denne forstand er elektroshokket typisk for volden: det skjer en brutal destruksjon og på bakgrunn av denne erfaring får man tiltro til den orden som

står bak.» Denne destruksjonen ser også ut til å inneha en magisk evne til å bli sittende igjen som en fascinasjon i enkelte av de tekster og bilder som ønsker å skildre «voldens univers», selv når formålet er avstandtaken fra volden. Wera Sæther snakker om behovet for en tekstens *motstandsakt* ved beretninger som inneholder skildringer av vold og overgrep (Sæther 1995). Å sørge for å utføre dette tekstlige (eller billedmessige) motstandsarbeidet tror jeg kan være den viktigste utfordringen, for forskere så vel som for journalister.

Torill Torp-Holte
Stud. mag. art.
Universitetet i Oslo

Litteratur

- Haavind, Hanne. Psykoterapi som forskningsmetode. I *Nytt om kvinneforskning* 4-5/1992.
- Lagerkrantz, Olof. *Fra Helvetet til Paradiset. En bok om Dante og hans komedie*. Gyldendal, Oslo 1965.
- Lundgren, Eva. *La de små barn komme til meg*. Cappelen, Oslo 1994.
- Nietzsche, Friedrich (1883). *Så talte Zarathustra*. Oslo 1993.
- Sartre, Jean-Paul. *Etik*. (1983) Rhodos. København 1986.
- Sæther, Wera. Rwanda – «mørkets hjerte»? Kronikk i *Dagbladet* 5/6-1995.

Noter

- 1 Nietzsche: *Så talte Zarathustra*.
- 2 «Under-jus» er et uttrykk jeg har kommet til å anvende som betegnelse på det ikke-formaliserte og ofte ubevisste tankegods som ofte spiller en avgjørende rolle ved rettsbehandling av kriminelle handlinger med den ene eller annen form for «intimitets-karakter». Pr. definisjon dreier dette seg om noe som er skjult og ikke direkte tilgjengelig for undersøkelse. Når akkurat dette språklige uttrykket er anvendt (og f.eks. ikke «myten» eller

«normer») er det fordi fenomenet kan synes å ha nærmest et «lov-preg» med en gjennomført logikk og enkelte tydelige paragrafer. Betegnelsen er også en språklig billedgjøring av under-jusens evne til både å anvende seg av den formaliserte jusen og selv å framtre som jus.

- 3 Utsagnet stammer fra invitasjonsbrevet til et temanummer om forholdet mellom media og seksualisert vold. Redaksjonen føler seg ikke fornærmet over å bli knepet i svart/hvitt-tankegang, og vil gjerne bidra til at diskusjonen om ulike formidlingskulturer nyanseres! (Red.anm.)
- 4 Dette uttrykket setter jeg i anførselstegn, da jeg har store vanskeligheter med å stå inne for betegnelsen/begrepet. Grammatisk og semantisk innebærer uttrykket at seksuelle overgrep pr. definisjon er å anse som en transformasjon av fenomenet «vold». Volden blir å forstå som kjernen, det primære, det det hele springer ut av. Den seksuelle «formen» er voldens metamorfose og som sådan sekundær med tanke på fenomenets vesen. Kan hende har de som laget denne betegnelsen og de som har godtatt den tenkt at det er en fin sekkebetegnelse, en god etikett. Eller en har rett og slett sluttet seg til den analytiske tanken som ligger i uttrykket. Slik jeg ser det er «seksualisert vold» en distinkt og rammende betegnelse for bestemte typer handlinger (voldtekt brukt som våpen mot kvinner og sivilbefolkningen i krigssammenheng er et klart tilfelle). Jeg mener imidlertid det finnes fenomener som heller bør betegnes «seksuell vold», «seksuelle overgrep», «seksuelt misbruk», m.m. og at disse uttrykkene verken referensielt eller språklig sett er en undergruppe under betegnelsen «seksualisert vold». Betegnelsen «seksualisert vold» skal, så vidt jeg har forstått, også omfatte det som ellers er betegnet fysisk mishandling/kvinnemishandling/privat vold. Også dette finner jeg problematisk. Jeg tror det her er verdt å tilstrebe språklig etterrettelighet og varhet, både fordi «språkliggjøring» m.h.t. disse tingene er vanskelig og fordi den delvis også er av ny dato og utprøvende. Dessuten er dette et område hvor det assosiative feltet er hurtigvibrende og sensitivt. Det skal trås varsomt for ikke å trå feil, også m.h.t. begrepene og ordene vi bruker.
- 5 Mer begreps-kritikk: «Sex» er etter min oppfatning ingen god betegnelse for det uttrykket vil betegne – og selvfølgelig også be-

tegner. Dette fordi sex er et språklig tegn/en «lyd» jeg vil si er fullt ut ferdigfortolket fra kulturens side som et uproblematisk, entydig og allmenngyldig fenomen. Imidlertid mener jeg det uansett ligger i betegnelsen en forutsetning om en eller annen form for gjensidig-

het, frivillighet og felles glede, noe som nettopp ikke kjennetegner det seksuelle overgrepet.

- 6 Det siktes her til Heinrich Bölls bok *Katarina Blums tapte ære*, som også er filmatisert.

Erfaringer med pressen som forsker på prostitusjonsfeltet

Av Arnhild Taksdal

«Bedre føre var» understreker Arnhild Taksdal i denne artikkelen, hvor hun formidler både gode og dårlige erfaringer med pressen. Pressefolk var nyttige alliansepartnere gjennom forskningsprosjektet som handlet om menn som kjøper sex, men pressen viste seg også fra en lite samarbeidsvillig side. At en kan skape motstrategier mot medias makt, får vi også glitrende eksempler på. Forfatteren ønsker å understreke at artikkelen ikke inneholder dyptpløyende analyser, men noen advarsler, ideer og råd som kan være til nytte for forskerkolleger på feltet seksualisert vold.

Ett av de helt sentrale slagordene for den nye kvinnebevegelsen på 70-tallet var at det private er politisk. Det hadde iallfall to beslektede betydninger. For det første at politikk ikke bare handler om arbeidsplasser, næringsliv, lovgivning, transport osv, men også om hvordan folk har det innenfor hjemmets fire vegger. Hverdagen vår skulle inn på den politiske arenaen. For det andre innebar slagordet en påpekning av at denne hverdagen; bl.a. ekteskap, seksualitet, omsorg og oppdragelse, faktisk *er* politiske spørsmål, i den forstand at de henger nøye

sammen med hvordan samfunnet forøvrig er organisert. Så har kvinnebevegelsen og kvinneforskningen forsøkt å synliggjøre, framskaffe kunnskap om og forståelse av blant annet seksualisert vold. Vi ønsker å politisere det private – i betydningen gjøre til samfunnsspørsmål, og mediene kan brukes til å sette på dagsorden, formidle kunnskaper og analyser, og dra i gang debatt. Vi kunne starte med å se det som et bytteforhold. Mediene har noe vi vil ha; spalteplass eller tid i eteren. Vi har noe de vil ha. Og allerede her melder den første dype am-

bivalensen seg. For det er slett ikke alltid at det de vil ha er det samme som det vi vil gi bort.

Mye pressedekning uten kunnskapsformidling

Vi er i en annen situasjon enn forskerkolleger på andre områder på iallfall tre måter som vil måtte prege vårt forhold til formidling. For det første er temaene våre i utgangspunktet pirrende for pressen. Sex selger. Det betyr at vi kan regne med en del interesse og spalteplass, men også at vi må regne med forvrengninger og vinklinger som er stikk i strid med de kunnskapene vi har og de analysene vi anvender. Det betyr også at det til enhver tid foregår masse pressedekning av seksualisert vold, og hvor forskning eller kunnskapsformidling ikke er tema overhodet. Videre opplever jeg en nokså sterk spenning, og iblant forvirring, i mediene overfor flere tildels motstridende oppgaver. De skal iallfall både informere, vekke debatt, underholde og selge. Kanskje beveger vi oss i et ekstra tett minefelt ettersom våre temaer, i pressens øyne, egner seg godt for både informasjon, debatt, underholdning og salg. Jeg kommer tilbake til en rekke eksempler på at deknningen kan bli svært tvetydig.

For det andre forsker vi på områder som er sterkt følelsesmessig ladet, og hvor alle synes de har kunnskaper og føler seg meningsberettigete. Det betyr at våre kunnskaper har en nokså uklar status. Ingen betviler at en atomfysiker kan noe om atomfysikk. Men det er ikke noe gitt premiss i offentligheten at vi faktisk sitter på en stor faglig kompetanse på våre tema. Hvem som helst kan når som helst *мене* noe annet. Selv om vi i perioder kan få allment gjennomslag for godt

dokumenterte funn, så blir ikke disse etablerte sannheter på feltet inntil nye kunnskaper evt. dukker opp. De forsvinner rett og slett igjen, og vellet av oppslag om seksualisert vold kan produseres løsrevet fra selv de enkleste hovedpunkter fra forskningen.

Men dette henger selvsagt også sammen med at vi for det tredje av ganske mange er definert som mistenkelige politisk og/eller personlig bare i kraft av at vi interesserer oss så intenst for slike spørsmål. Når det gjelder det personlige, synes jo jeg at vi er en helt usedvanlig trivelig og flott gjeng. Samtidig er vi engasjerte, ganske sinte også til tider, vi er kvinner med høy kompetanse og høye stemmer, noen av oss er lesbiske – også åpent. Så kan vi observere at dette til sammen oppfattes av enkelte som ganske skummelt, og vekker reaksjoner. Disse reaksjonene ser jeg også på som uttrykk for at vi faktisk *er* politisk mistenkelige, i den forstand at vi setter fingeren på noe som både er veldig ubehagelig å forholde seg til, og som handler om makt.

Samspillet med pressen

I mitt faglige virke har jeg hatt tre høydepunkter av intenst samspill med pressen – alt knyttet til Annick Prieurs og min forskning om prostituerte kunder. (Prieur/Taksdal 1989) Første økt var midt på åttitallet, da vi brukte pressens interesse ganske velregissert til en vellykket rekruttering av intervjuobjekter. Andre økt var i 1989, da forskningsresultatene kom ut i bokform. Siste runde har hatt mindre omfang, og mer preg av overfall enn av samspill. Det gjelder oppslag rundt RFSUs jubileumsbok våren 1994, hvor Cecilie Høigårds, Liv Finstads, Annick Prieurs og min forskning ble dratt gjennom søla.

Bildene fra første økt er to ganske så selvsikre, offensive og ivrige ungjenter ute på tokt. Jeg bodde i kollektiv med flere journalister på den tida, og vi hadde seniorer rundt oss på Institutt for kriminologi som var vant til å forholde seg til medier. Vi skulle altså skaffe tilstrekkelig mange og varierte informanter til vårt sexkjøperprosjekt, og de fleste rundt oss mente nok at akkurat dét ville være vår største utfordring. En viktig grunn til vårt fornøyde pågangsmot var at vi syntes vi hadde forstått tre viktige ting. For det første var temaet i utgangspunktet «interessant stoff» – som jeg sa; sex selger. Det betydde at journalistene iallfall ville ta seg tid til å høre på oss. For det andre visste vi at vi ikke måtte gå ut og be om noe vi trengte, men tvert om lansere dette som et tilbud; endelig skal kundene få komme til orde, etter års prostitusjonsforskning. Det vil si at vi gjorde vårt metodeproblem til en nyhetssak. Og for det tredje kunne vi forespeile journalistene en byttehandel; om noen år vil vi sitte på et kjempestoff – fint om dere lager bra oppslag og trykker telefonnummeret til prosjektet inn i reportasjen nå. Møtet med VG-journalisten husker jeg akkurat slik; en bramfri forhandlingsrunde som endte i to store glis og et håndtrykk. De fleste trykte telefonnummeret og vi ble nedringt av taletrengte kunder.

Dette var et ukomplisert og nyttig samarbeid, selv om det krevde en del planlegging og oppfølging. Vi laget journalistvennlige korte punkter over alt stoff vi ønsket å formidle, vi kontaktet direkte en rekke enkeltjournalister vi hadde erfaring for eller tips om var OK, og vi fikk lest opp alle biter hvor vi selv uttalte oss, før trykking. Det eneste lille ubehaget jeg kan huske er en kvinnelig Dagblad-journalist som etter avtale ringte for å

lese opp et intervju. Vi prøvde aldri å rette på dårlige formuleringer eller unøyaktigheter (og det var vel for ikke å bli satt i bås med sånne håpløse forskere som alltid skal pirke og ta forbehold), men jeg ba om at hun strøk ordet «horekunde» i mine uttalelser – det ordet brukte vi aldri, og det mente vi var viktig – også metodisk – ettersom vi henvendte oss til mennene. Hun prøvde først å diskutere, og da jeg insisterte sa hun at oppslaget allerede var sendt til trykking. Da jeg ble sint, lot det seg ordne likevel.

Alt dette arbeidet var altså definert nettopp som viktig prosjektarbeid – og vi hadde tid til den planleggingen og årvaakenheten som et utspill av denne typen krevde. Vi syntes pressen var en strålende oppfinnelse.

Stort sett hadde vi også gode erfaringer med dekningen av boklanseringen i 1989. Da hadde flere pressefolk vært ganske hissig på oss i flere måneder. Noen klarte å oppspore i kontrakten vår med Sosialdepartementet at oppdragsgiver skulle ha manus to uker før offentliggjøring, og gikk på departementet med krum hals og offentlighetsloven i hånda for å få tilgang til boka. Uten hell – den ble definert som et internt arbeidsdokument fram til offentliggjøringen. Vi hadde planlagt å presentere boka på en åpen pressekonferanse – slik at alle fikk resultatene samtidig. I tillegg gjorde vi avtaler med en del enkeltjournalister om bestemte vinklinger eller tillegg. Noen intervjuet oss, noen fikk kundeintervjuer via oss, en ble vi med på strøket og hjalp henne med å komme i kontakt med noen kunder der. Det gjorde inntrykk å følge med på hvor mange arbeidstimer og personer som var involvert i å jobbe fram et ca. 3 min. langt innslag på Lørdagsrevyen. Vi skaffet en kunde til intervjuing, og hadde god og nær kontakt med journalis-

ten. Vi så gjennom innslaget nokså kort tid før sending, blant annet for å godkjenne anonymiseringen. Vi fikk lydfolkene til å vrenge stemmen enda litt mer, vi ba om å få fjernet et typisk svart-nettingstrømpebilde som intro, og vi hadde dessuten markedsføringsteft nok til å be programleder om å flette inn boktittelen i innannonseringen. Det mener jeg å huske at han klarte.

Blest og kontroll

Vi hadde altså to motiver; mest mulig blest, og samtidig en rimelig kontroll på innholdet i blesten. En sånn bok som vi skrev er uansett ikke noe å bli rik på, så vårt ønske om å markedsføre boka var vel også nokså ærbart; vi ville formidle det vi hadde arbeidet med til flest mulig. Men samtidig fikk kontakten med mediene en egenverdi i denne perioden. Det var et kick, jeg følte meg betydningsfull, jeg var midt i et ras av action, og syntes det var spennende å prøve å håndtere alle journalistenes ønsker, krav og press smartest mulig. Det herlige hjerteklappet jeg får når det skjer noe i mediene som angår meg, mener jeg nå at det er ganske viktig å ha et forhold til. At jeg må kunne lene meg tilbake og litt kjølig vurdere om det som skjer faktisk er så viktig at det er verdt tida og tankene og kreftene det tar å involvere seg. Men denne konkrete preselanseringen var jo nødvendig – og noe vi selv hadde lagt opp til.

Dagen før den store pressekonferansen startet med en rasende telefon fra Aftenposten; om ikke vi hadde lovet å slippe stoffet samtidig til alle mediene? Jo? Men hvorfor har dere latt dere intervju i VG i dag da? Sannsynligvis må VG ha stjålet eller tusket til seg en av bøkene våre fra trykkeriet eller forlags-sentralen. Iallfall hadde de førsteside og

to sider til inni, blant annet et arkivbilde av Annick og meg, hvor vi «sier» et eller annet i billedteksten, og ellers mener og forstår og foreslår i teksten. Bare en svært våken leser ville fatte mistanke om at vi overhodet ikke hadde vært i kontakt med avisen. Vi lurte på hva det ville ha å si for dekningen ellers. Dagbladet møtte ikke opp på pressekonferansen, og skrev heller ikke om saken. Det oppfattet vi som uttrykk for et konkurranseforhold mellom Dagbladet og VG, hvor det skal mye til for at den ene avisen skriver om noe den andre har hatt først. Men ellers ble det bred dekning, og VG hadde flere førstesider og minst ti helsider i løpet av få dager. Kvantiteten var det ikke noe å si på. Og hva skjedd med innholdet?

Sjokk-titler, men nyansert innhold

Jeg har ikke noen fullstendig pressemappe. VGs to førstesider lyder «215 000 nordmenn kjøper sex», med stikkittelen «sjokkbok om prostitusjon», og neste dag «Prest horekunde», med stikkittelen «folk ville få sjokk hvis de visste hvem som kjøper sex». Dette er gode illustrasjoner på hva som er salgbar journalistikk, og rimer godt med de analysene jeg har sett av medias teknikker for å fange oppmerksomhet. I den første overskriften er det både sjokk og sex, og et stort tall. Tallet er i og for seg både riktig og en opplagt nyhet, men blir helt misvisende når VG bruker presens, altså at så mange norske menn *kjøper* sex. Et viktig funn hos oss er jo nettopp at de aller fleste av disse bare har kjøpt sex 1 – 3 ganger. Men det er selvsagt ikke like mye schwung over «har kjøpt». I den andre overskriften er det også sjokk, og her er dessuten «horekunde» koblet til «prest».

Men når jeg ser på innholdet i reportasjene, er jeg egentlig forbløffet over hvor nyanserte de er, og hvor mye av analysene våre som fanges opp. Da Nils Christie og Kettil Bruun lanserte boka *Den gode fiende*, var det svært få aviser som fikk med seg hovedbudskapet i boka, som handlet om samfunnets organisering av arbeid, fritid, læring, nærmiljø. Fokuseringen var nesten entydig på det ene lille forslaget om hasjsalg på apotek. (Kongshavn 1987) I vårt tilfelle får de fleste avisene med seg både at det finnes en rekke grunner til at menn kjøper sex, og samtidig noe om skadevirkninger. NTB sendte ut en ganske stor sak som ble brukt av mange, hvor det nokså tidlig står: «Boka gir et nyansert bilde av hvilke ønsker og behov som får menn til å gå til prostituerte, samtidig som den inneholder en skarp analyse av hvordan maktforholdet mellom kjønnene gjør det mulig for mange menn å innbille seg at prostitusjon er en rimelig byttehandel, der også kvinnene får noe igjen for det seksuelle samværet.» I Adresseavisen har hovedoppslaget overskriften «Bok om horekunder» (ikke særlig oppsiktsvekkende, men langt mer saklig enn «prest horekunde»). Et mindre tilleggsoppslag med reaksjoner fra Jon Michelet og Arne Wam, også fra NTB, har overskriften «En del av mannskulturen?».

Ordene må veies på gullvekt

Alt i alt gikk det hele langt bedre enn en kunne vente – og jeg har undret meg over hvorfor. Vi fikk helt klart god uttelling for direkte kontakt med enkeltjournalister vi kjente som dyktige og skikkelige. Samtidig tror jeg vi hadde lært oss en nødvendig ydmykhet overfor journalistens spesielle arbeidsoppgave. Vi er eks-

perter på våre felt, journalisten på å formidle stadig nye stoffområder i en travel og mangslungen mediehverdag. I forholdet til dyktige journalister ga dette utgangspunkt for åpne og fruktbare dialoger om hva som kunne være interessante vinklinger og momenter. Samtidig opplever jeg nok at en del andre journalister formidler et litt skjørt selvbilde. En må da veie sine ord på gullvekt, for all del unngå formuleringer som kan oppfattes som at en forteller journalisten hva hun eller han bør skrive, men rolig og litt slentrende flette inn momenter en vet vil være brukbare.

Iblant har jeg tenkt den gode deknningen også kom av at stoffet vårt egentlig var langt mindre provoserende enn mye av det som ellers kommer fra forskningsfeltet seksualisert vold. Vi ga mennene ordet, formidlet sorg og savn, stilte oss nølende til kriminalisering. Men samtidig var vi jo veldig klare på skadevirkningene; vi knyttet analysen til maktforhold mellom kjønnene, og vi ville ha en oppfølging av hallikparagrafen for å stoppe bladet *Kontakt*. Men jeg tror at denne dobbeltheten gjorde oss mindre lettangripelige.

Og jeg tror selve formen i boka, spekket med sterke sitater knyttet tett opp til mer generelle analyser, innbød til å gjøre det private politisk heller enn sosialpornografisk. De generelle analysene var tilgjengelige, og lette å videreformidle for pressen, fordi de lå så nær det individualiserte og dramatiske. Dette er jo en form som egner seg godt for store deler av feltet vårt, og som mange av oss bruker. Det er en form hvor sitater og personskildringer brukes som inntak til, illustrasjoner på og pedagogiske virkemidler for å si noe også på et mer generelt nivå. Pressen bruker ofte presentasjon av enkeltpersoner nokså løsrevet, og

det kan ofte fungere bra. Hvis det er en helt spesiell hendelse: «Hva gjorde og følte du da du lå under snøskredet?» – greit nok, det er en sak i seg selv. Eller hvis den sammenhengen som omgir personen er mindre kontroversiell eller ladet med fordommer og myter enn hva tilfellet er for våre temaer. Eks: «Hvordan er hverdagen din som togkonduktør?» Men på våre områder virker alltid slike løse- revne enkeltskildringer i et ideologisk landskap, og som oftest befester de feilinformasjon, fordommer og maktstrukturer.

Mannlige buldrebasers anerkjennelse

Vi hadde også med på pressekonferansen to mannlige buldrebasers som anerkjente arbeidet; formann i Mannsrolleutvalget Arne Wam, og forfatteren Jon Michelet. At det var nok futt i stoffet, og at vi i utgangspunktet selv hadde ivarettat mennenes perspektiv, var kanskje en grunn til at det ikke var nødvendig for pressen å hoste opp noen menn som kunne angripe oss, og lage en konfliktsak av det. VG hadde en liten sånn en, med Tor Erling Staff, men det var også det eneste. Da jeg satte meg ned for å huske, var det VG, NTB-stoffet og Dagsrevyinnslaget som først dukket opp, i den rekkefølgen. Graver jeg litt dypere, slår det meg at Aftenpostenoppslag, anmeldelser i mange lokalaviser og intervju i «Sånn er livet» kanskje var vel så viktige, selv om typene ikke var like fete. Det er nok fort gjort å bli fanget i en altfor snever oppfatning av hva mediene er, og dermed glemme viktige kanaler.

Kanskje var også vår nøling overfor kriminaliseringsforslaget viktigere enn vi var klar over. Dels fordi vi markerte en

selvstendig posisjon overfor tidligere kvinneforskning på feltet, og nok ble oppfattet som ikke like sinte damer. Men kanskje vel så viktig fordi vi dermed unngikk en «jussifisering» – og dermed en sterk forenkling – av saken. Straffejussen er i sitt vesen aktørorientert, og juridisk praksis nokså strukturblind. Det handler om, skal handle om, enkeltsaker og enkeltindivider. I tillegg er straffejussen rettet mot drama og konflikt; det er jo ved avvik og regelbrudd den trer i funksjon. Endelig må denne jussen forenkle; hovedmodellen er et offer og en overgriper. Sånn sett passer rettsvesenet som hånd i hanske på den journalistikken vi liker minst på feltet seksualisert vold. Svært mye av pressedekningen rundt seksualisert vold omhandler rettssaker. Og dette er antakeligvis et mye større problem for kunnskapsformidlingen på feltet, enn problemene knyttet til presentasjon av ferske forskningsresultater.

Vi startet ut med en målsetting om å gjøre det private politisk. Og forholder oss nå til en medie verden hvor det private mer og mer er blitt offentlig. Det er en absurd forvrengning, som vi kanskje også – det vet jeg ikke – har vært med på å drive fram. Vi har arbeidet aktivt for å sette seksualisert vold på dagsorden. I en medie verden preget av økt konkurranse og sterke kommersielle interesser, er det kanskje naivt å ikke regne med at resultatet nødvendigvis må bli en god del sosialpornografi. Å gjøre det private *politisk* innebærer, som jeg sa, å se fenomener som er definert som private som politiske spørsmål, i lys av strukturer. Å gjøre det private *offentlig* innebærer å pose folks privatliv direkte ut til mottakerne, uten noen mellomliggende analyse, uten å gjøre det samfunnsmessig eller generelt relevant. Dermed virker individorienteringen som en aktiv barriere *mot* politi-

sering av fenomenene. Den tilslører strukturene.

«80-årenes ensidige prostitusjonsforskning»

Min tredje økt med mediene gjelder en sensasjonspreget fokusering på det private. RFSU Norge ga høsten 1993 ut en bok om nordmenns seksualvaner, *På epleslang i Edens have*. I tillegg til en del tendensiøse og rotete intervjuer med fagfolk på feltet, inneholder boka to hele kapitler med intervjuer av «lykkelige horer», en halvpornografisk novelle om en 15-åring som ligger med venninna til moren sin, et kapittel om tele-sex, med side opp og side ned med utskrifter; stønn og sukk. Og den inneholder et kapittel om «80-årenes ensidige prosti-

tusjonsforskning». Her utlegges Cecilie Høigårds, Liv Finstads, Annick Prieurs og min forskning som et resultat av politiske og personlige korstog. Vi er lesbiske, seksuelle ekshibisjonister, ute etter å ta mannsgrisen osv. Denne boka var jeg lykkelig uvitende om helt til VG i februar 1994 kjørte to helsider, gjengitt nederst på denne siden.

På en måte er dette nesten verre enn boka – og ikke bare fordi det blir lest av flere. Bokforfatteren tror nok faktisk at vi er en mektig gjeng med lugubre metoder. Men journalist Tor Strand sier til oss at han vil skrive om hvor usaklig dette angrepet er. Det er et seriøst anliggende. Samtidig er innpakningen knyttet til at sex selger – og bedre jo mer grumsete den er. VG var veldig opptatt av den lille bindestreken, som markerer at overskriften er et sitat. Juridisk holder det ikke vann – hvis en påstand er injurierende, så er det også straffbart å viderefremidle den. To dager senere trykker de faksimile nummer to (under).

– LESBISK

JAKT på egen identitet

Den amerikanske prostitusjonsundersøkelsen i Norge på 80-tallet ble styrt av en rekke rettskildende lesbiske på jakt etter seksual identitet.

Lesbiske er underrepresentert som rikholdsgruppe når det gjelder spredning av HIV og Aids. Mange prostituerte lever lesbiske sammen.

En av de som har vært med på å skape denne bildet er Cecilie Høigård. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Forfatteren har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Illustrasjon av Cecilie Høigård. Hun har vært med på å skape denne bildet i Norge på 80-tallet.

Hore-forsker STØTTER LESBER

Å være lesbisk er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Det er en fordel når man forsker blant prostituerte. Det mener prostitusjonsforsker Kirsten Frisvold, som for øyeblikket leder prosjektet «OL og kjønnsmarkerte» under OL på Lillehammer.

Dette berører absolutt en metodediskusjon vi hadde internt i gruppa; hva forskernes ulike kjærlighetsliv hadde å si for intervjuing og analyse. Når en forsker kvalitativt på slike tema, så har jo eget forhold til seksualitet noe å si. Men det er ikke dermed sagt at dette private har noe i offentligheten å gjøre. Med min veileder Vilhelm Aubert: «The proof of the pudding is in the eating». Så lenge forskningen vår av fagfolk oppfattes som etterrettelig og i tråd med anerkjente normer for vitenskapelighet, må det være opp til forskeren selv hvor mye av slike privattilknyttede refleksjoner hun ønsker å presentere.

Vi skrev til RFSU Norge, med kopi til hovedorganisasjonen i Sverige, og sa vi syntes boka var seksualpolitisk oppsiktsvekkende, både ved å framstå som et forsvar for prostitusjon, og ved angrepet på forskere knyttet til antatt seksuell legning, samt private og politiske korskog. Vi lurte på om styret i RFSU gikk god for dette, og om svenske RFSU hadde godkjent det. Kort tid etter fikk homosevisa *Blikk* et intervju med Berthold Grünfeld, styreformann i RFSU. Her trekker han alle påstander, presiserer at det ikke er grunn til å kritisere forskningen vår, og at homofile selvsagt kan drive denne typen forskning. Han omtaler boka som en beklagelig glipp, og sier at over 4000 usolgte eks. skal trekkes tilbake. Liv Finstad sender intervjuet til VG-journalisten Tor Strand, og sier hun går ut fra at de lager et like fett oppslag på det. I mellomtiden hadde jeg også sendt min lille mentalhygieniske utblåsning – altså et oppdiktet oppslag – til Tor Strand og sentralredaksjonen i VG. Det er den som er gjengitt øverst på denne siden.

Den fikk jeg aldri noen reaksjoner på.

Noen dager senere kommer en god halvside i VG med tittelen «Skandalebok

-KOLLEKTIV STÅPIKK på desken i VG

Av STOR MAND

- Å skrive både "hore" og "lesbe" i samme fete overskrift, føles bare helt herlig for journalister og vaksjefer.
- Ekstra pirrende er det å vite at hundretusenvis av nordmenn betaler for å lese det.

Disse og lignende påstander verserer for tiden i en rekke forskningsmiljøer.

Bakgrunnen er VGs dekning av boken «På epleslag i Edens have», som utgår seg for å være et faglig innspill til debatt om nordmenns seksualitet. Påstandene er kanskje litt hardt formulert, sier en forsker VG har vært i kontakt med. De må sees som et sint og humoristisk selvforsvar forskere i mellom, mot det de oppfatter som krenkende og dårlig journalistikk. De operer seg selvsagt ikke som formidling av nyheter, kunnskaper eller synspunkter til et bredt avlesende publikum.

-Ikke opphisset

Det kan ganske sikkert knyttes tråder mellom

menns makt og seksualitet på den ene siden, og VGs vinkling og språkbruk på den andre, fortsetter forskeren. Like fullt er det et drøyt stykke derfra til å påstå at de enkelte journalistene og vaksjefene i bokstavelig forstand blir seksuelt opphisset av denne formen for journalistikk.

Først og fremst er nok påstandene uttrykk for et lekende forsøk på å forstå og illustrere hva VG gjør i sine oppslag. Først brukes de leste typene til ord som spiller hemningsløst på mange folks fordommer, for å skitte til enkeltpersoners seksualitet og følelsesliv. Deretter kobles dette til profesjonelle folks faglige virke, slik at det mistenkeliggjør deres motivasjon og kompetanse. De saklig sett interessante poengene,

LITT KRYDDER

i en stressansvarlig verden gjør seg

som hvordan boken, utgiverorganisasjonen og de enkelte forskere faktisk plasseres seg i et faglig eller seksualpolitisk landskap, kommer tilsistendige bakgrunnen.

-Mindre hardt

Vår parallell kan tildels tildels ramme like hardt som VGs original av to grunner. For det første er det i vårt samfunn i dag klart mer belastende å bli kalt «lesbe» og «horeforsker» enn det er å ha ståpikk. For det andre har vi ikke anledning til å spre våre sleispark til hundretusenvis av innbyggere, avslutter forskeren.

trekkes». RFSU Norge må ha fått skikkelig kjeft av hovedorganisasjonen i Sverige – vi fikk et brev derfra som var helt entydig, boka ville aldri blitt godkjent om de hadde sett den. I tillegg vil jeg tro det måtte være vanskelig for en akademiker som Grünfeld å stå ansvarlig for noe sånt, han satt på det tidspunktet også i styret for Senter for kvinneforskning ved Universitetet i Oslo. Ingen enkeltpersoner i Norge får trukket en bok fra markedet fordi de ikke liker det som står der – heldigvis. Men sånn kan det likevel godt framstilles. Avisen *Søndag* – *søndag* fylte forsiden med «Lesbiske sexforskere 'fornærmet': presser bok fra markedet». De laget to helsider inni, hvor hovedbudskapet er at forfatteren av RFSU-boka har stukket hånden i et vepsebol og utfordret den ultraradikale delen av kvinnebevegelsen. Pluss en helside med lesbare faksimiler av de verste sidene i boka.

Vi lo mye – og var lei oss

Akkurat *Søndag – søndag* har kanskje ikke særlig injurierende kraft for en akademiker, men hele historien? Den tok iallfall tid og krefter. Selv om vi lo mye, var vi også lei oss, det var ubehagelig. Og vi vet at disse påstandene lever sine liv i langt bredere kretser, kanskje litt rundere formulert. En kollega spurte om det ikke i grunnen var ganske bra å få grumset på bordet. Jeg tror ikke det. Hvis mediene hadde hatt rom for å følge opp, diskutere, så kunne det kanskje vært en anledning til å ta fatt i fordommene. Slik det nå foregår, tror jeg bare det gir slike påstander økt legitimitet at de også kan stå i avisa. I en del folks hoder er forskningen vår nå utdefinert, og det preger sikkert forholdet til resten av kvinneforskningen også. Mange lesere har fått en bekreftelse på at det er sann vi er.

Juristene på kriminologi mente dette helt klart var ærekrenkende. Kanskje har vi i juridisk forstand rett til ikke å bli behandlet på denne måten. Men om vi skulle brukt masse tid og krefter på en sann prosess, så kunne vi sette i gang helt uforutsigbare nye oppslag. Og fortsatt er jeg vel en naiv folkeopplyser, som tror at hvis jeg bare får snakke ordentlig med

folk, så skjønner de etter hvert noe av hva jeg snakker om. Kanskje skulle vi lage noen kurs med mediefolk. Det måtte ha form av dialog, hvor vi lærte dem noe om feltet seksualisert vold og vår opplevelse av pressedekningen, og hvor de lærte oss noe om de avveiningene de må foreta og de mulighetene som finnes når de skal dekke sånt stoff.

Arnhold Taksdal
stipendiat
SEFOS
Universitetet i Bergen

Litteratur

- Christie, Nils og Kettil Bruun. *Den gode fiende: narkotikapolitikk i Norden*. Universitetsforlaget, Oslo 1985.
- Hoigård, Cecilie og Liv Finstad. *Bakgater. Om prostitusjon, penger og kjærlighet*. Pax forlag, Oslo 1986.
- Kongshavn, Halvor. Hasj på apotek. Norske avisoppslag rundt boken *Den gode fiende*. I *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap* 1987, s. 228-245.
- Paulsen, Erling Langaas. *På epleslang i Edens have. Nærmere sannheten om nordmenns seksualvaner er det vanskelig å komme*. RFSU Samlivsopplysning, 1993.
- Prieur, Annick og Arnhold Taksdal. *Å sette pris på kvinner. Menn som kjøper sex*. Pax forlag, Oslo 1989.

Kvinner i norsk pressehistorie 1794–1902

Av Marianne Wimmer

Kvinnelige journalisters vei mot likestilling i norsk presse følger samme spor som kvinnesakens historie. Rundt århundreskiftet 17–1800 gjør de skriveføre kvinner alt de kan for å rettferdiggjøre den trangen de har til å meddele seg, ikke minst hvis den settes på trykk. Midt i århundret er noen hemninger tilbaketrukket, men anonymiteten er fortsatt hellig. Enkelte kvinner greier å skaffe seg inntekt ved «korrespondencer» fra utlandet til de hjemlige avisene. Men alt i alt er det kvinnelige bidrag til avisene heller sporadisk frem til de siste tiår av 1800-tallet. Da deltar kvinnene i samfunnsdebatten, også i avisspaltene. De befatter seg etter hvert med «slike skriverier» på heltid. Og i 1902 blir det første kvinnelige medlem opptatt i Kristiania Journalistklub.

Pionerene

På slutten av 1700-tallet ser en rekke mindre trykksaker dagens lys. De kommer en gang i uken eller hver fjortende dag på kvarte eller hele ark. Og forsvinner igjen etter noen få numre eller et par årganger. I noen trykkes politisk orienterte artikler, i andre mer opplysningsrettende eller rett og slett romanføljetonger.

I 1794 kommer skriftet *Provincial-Lecture* ut i Bergen. Utgiver er frue

Birgithe Kühle (1762–1832). Vår første kvinnelige redaktør ønsker å lage et «fredelig» blad, og har de engelske «Journaler» som forbilde. Til bladet sitt vil hun oversette artikler fra disse og fra tilsvarende tyske og franske, som hun sier at hun har skaffet seg med «stort besvær». Hun vil holde seg langt borte fra politikk og «lærd pedanteri», forteller hun og vil i bladene «akte religion, dyd, øvrighet, lover og anstendighet». Birgithe vil verken forarge sine leseres smak

eller forderve deres hjerter. Og det lykkes henne nok i de 52 numrene som utkommer av *Provincial-Lecture*. Artiklene er fornøyelige beretninger især fra fjerne land. De er anonyme og sikkert oversatt av den språkmektige «redaktørinnen». Mange artikler er i jeg-form, men hvorvidt Birgithe er forfatter til noen av dem eller om hun har omskrevet dem, er ikke godt å vite.

Etter 1814 gryr den norske pressen frem for alvor. Stemningsbølgene går høyt og bæres frem av optimisme og store ord. Nasjonen er i støpeskjeen. En kvinnerøst blander seg i avisenes mannskor. Magdalena Sophia Buchholm (1758–1825) bruker *Den norske Rigstidende* som talerør for svulstige prosvenske dikt. Hun hadde fått tilnavnet Nordens Sappho av skjønnåndene i Københavns Norske Selskab, men takker likevel sin mor for at hun ble «holdt til Fruentimmerarbeid», ellers ville hun helt og holdent ha overgitt seg til skriveklysten.

I samme periode opplever *Trondhjems Adresse-avis* et «gælent og trettekiært Fruentimmer». Julie von Bielke (1780–1845) bruker avisspaltene til å forlange innsyn i regnskapene til Røros Kobberverk. Hun eier 30 «kuxer» i Kobberverket, og ligger åpenbart i konstant krangel med autoritetene i Trondheim og på Røros. Hun mener at eierne blir snytt og at Kobberverket er dårlig administrert.

I 1819 defineres pressens målgruppe greit av *Morgenbladets* stifter Niels Wulfsberg. Spaltene skal inneholde stoff av en slik natur som «bør komme til hver Mands Kundskab». Han innbyr derfor «øvede Skribenter og cultiverede Mænd til Medarbeidere». I den første tiden omtales således kvinner bare når de for eksempel har «gjort passasje over Svinesund» eller når de, som gode og medli-

dende skapninger, banker på vinduet for å ta «Natquarter» hos en tysk turist. Turistens kone var forøvrig «grusom ikke at vilde tillade det», for, som det heter videre «det skal herske mange Sygdomme blandt disse nordiske Pariserinder».

I 1821–22 får *Morgenbladet* ny eier, Rasmus Hviid. Og takket være hans forlovede, Else Marie Rings medgift, reddes fortsatt utgivelse. De nygifte gjør alt arbeidet selv. Begge to. Hviid står sent og tidlig i trykkeriet. Else Marie er alle steder, tar seg av det forretningsmessige og serverer kaffe døgnet rundt til alle som kommer innom. Kontoret og trykkeriet fungerer som redaksjon og nyhetssentral.

Den trykte presse etablerer seg etter hvert i folks hverdag. Den leses av både menn og kvinner. Husfar bestemmer rekkefølgen den skal leses i. Og selv om det utløser en viss kiving blant familimedlemmene, anes hvem som er først i køen og hvem som er sist.

«Forloren Skilpadde»

Selv en med så mye på hjertet som Camilla Collett (1813–1895), må nødes for å tre frem i avisspaltene. Og når hun gjør det, må anonymiteten ivaretas. Over hennes artikler i 1860-årene kan det stå «Av forfatterinnen til Amtmannens døtre».

Da er det lettere og atskillig mindre komplisert å utgi en avis for venninnekretsen, selv om anonymiteten understrekes også her. I 1837 er Camilla Wergeland og Emilie Diriks ansvarlige «redacteurs» for bladet *Forloren Skilpadde*. Avisen utkommer med 5–7 numre. De er håndskrevne på tynt, lyseblått papir. Avishodet er nydelig og forseggjort, kanskje tegnet av Camilla selv, som også er dyktig i den kunsten.

Bladets redaksjonelle linje formulerer Camilla i et brev til sin bror Oscar i

1837. Hun oppfordrer ham til å komme med innlegg «til et *blad* som Emilie og jeg skal utgi og som skal føre det beskjedne navn av 'forloren Skilpadde' – beskjedent – fordi vi aldri ville la opprinnelsen, *grunnsbustansen* ut av øye, dels fordi vi i mangel av å kunne lage en veritabel forloren skilpadde som er oppgaven i den norsk-husmoderlige kokkekunst, våge å konkurrere ved tillagelsen av en litterær».

Hun sier at bladet vil bestå av «den kostbareste av all litterær ekstrakt – av kvintessensen av *dammers* vidd og sjelsfinhet, dette kostbare stoff, som så sjelden bringes i noen form – å beskue». «Bladet vil bli lest av en liten utvalgt krets av damer,» forklarer hun videre, «eller av en enkelt særlig begunstiget», kanskje bror Oscar i dette tilfelle. Og redaktørene vil være originale heter det. De vil ikke vanære bladet med oversettelser. Det overlater de til «Nella» (*Den Constitutionelle*). Så synd at denne norghistoriens første kvinneavis ikke kom med flere numre og fikk en større leserkrets!

«Korrespondencer»

Midt på 1800-tallet øker pressens nedslagsfelt. Verden utvides. Dampskipsruter, telegraflinjer, nye veier, jernbaner, opprettelse av banker og forsikringsselskaper gir pressen nye oppgaver. Antallet aviser og tidsskrifter stiger raskt. Aviser som *Aftenposten*, *Bergens Tidende* og *Dagbladet* kommer for å bli. Avisene inneholder ikke lenger «hvad dertil indleveres». Redigeringen blir strammere. Det er nå vi begynner å få det vi forstår med journalister i pressen, også kvinner. Kvinnene står især for «korrespondencene», eksotiske brev fra utlandet. De

skriver romanføljetonger, som finnes så å si i hver avis og hvert tidsskrift. De bidrar med dikt og oversettelser.

Camilla Collett har «en i Paris bosat Veninde», Marie Adolphine Colban (1814–1884), «som år for år forsyner nationen med alt det stof hun kan samle i utlandet». Marie Colban holder litterær salong i Christiania, har fast plass i Teatret, går kledd i sort silkekjole og er meget franskkyndig. Hun blir enke i 1850 og flytter til Paris med sin sønn. Der leier hun et kvistværelse, og blir etter hvert opptatt i de øverste sosiale sirkler og ferdes blant napoleonister, rojalister, vitenskapsmenn, kunstnere og litterater. Hun skriver i franske blader, oversetter artikler til norske tidsskrifter, skriver brev til *Morgenbladet* og *Illustreret Nyhedsblad*. Hun forteller leserne i det provinsielle Christiania om moter, musikk, teater, litt politikk, men mest om det glitrende sosietetslivet i den forjettede by Paris. Skriveriene hennes, journalistikken, er inntektsgivende arbeid.

I 1860-årene dukker det opp «korrespondencer» fra England i *Aftenbladet*. De er signert Henriette Wulfsberg (1843–1906). Som navnet tilsier er Henriette født i en avisfamilie. Hun finansierer sitt utenlandsopphold med epistler hjem, især om oppdragelse og undervisning. Hun forteller at engelske frøkner går på skole til de er atten år og mener det er bra, for etterpå er det så mye annet kvinner blir opptatt av. Hun synes likevel ikke engelske damer er særlig huslige. De kan få kjøpt alt de vil i et magasin, forteller hun. De behøver ikke engang sykjoler. Og blir de lei av dem før de blir utslitte, gir de dem til sypiken, til tjenes-tepiken, til gatepiken. Ikke engang kvinner med dårlig råd blir kjøkkenslaver, sier hun, men tilføyer at ikke alle damer har det «så godt».

Mary Cassatt: «Reading 'Le Figaro'», 1883. (Kilde: Jay Roubush: Mary Cassatt, Bonfini Press 1979.)

Henriette tar lærerinne-eksamen og åpner egen skole i Drammen, når hun er tilbake fra det store utland. Hun vier resten av sitt liv til læreryrket og ivrer

især for utdannelsen til det. Hun er en driftig kvinne og engasjerer seg i krav om bevilgninger til utdanningskurs og om misforholdet mellom antall mannlige

og kvinnelige lærere, og hun påpeker lærerinnenens lite tilfredsstillende lønnsforhold. Pressen er hennes forum. «Den frøkna er god for to menner,» skal en snekker som arbeidet for henne ha uttalt.

Journalistene kommer

Når så kvinnesak blir *sak* mot slutten av 1800-tallet, blander kvinnene seg for alvor inn i samfunnsdebatten og bruker pressens organer til å gi luft for sine meninger. Anonymiteten forkastes. Det får briste eller bære. Aasta Hansteen (1824–1908) kaster brannfakler mot geistligheten gjennom *Dagbladet* og *Verdens Gang*, før hun forlater Europas «Blødemyr» og drar over havet til Den nye verden.

Fra Amerika sender hun kvinnesaksstoff til *Verdens Gang*, men når nyheten om stiftelsen av Norsk Kvinnesaksforening kommer og hun får tilsendt foreningens organ – *Nylænde* – får hun hjemlengsel. Tilbake i gamlelandet fortsetter hun å skrive artikler i dagspressen. Flere av Aastas landsmålsdikt er trykt i *Dølen* og i *Ferdamannen*.

I 1876 dukker den første kvinnelige «all round»-journalisten opp i *Verdens Gang*. Karen Laurine Sundt (1841–1924) er aktivt engasjert på venstresiden og er «samtidig en flittig journalist». Hun skriver om prostitusjon, arbeidersak, kvinnesak, pensjonsspørsmål, dampskipsforbindelser med utlandet, diktergasjer, rettssaker, aftenskoler osv. I 1885 vikarierer hun for redaktøren i *Skjensavisen Varden*. Mens han sitter på Stortinget, utøver Karen sin redaktørgjerning og er også første kvinne i en avisredaktørs sjefsstol.

I 1884 utvides pressen og det politiske aspekt med nok en avis: *Vort Arbeide*, fra 1886 kalt *Social-Demokraten*. Fra 1. januar 1894 blir avisen dagblad og over-

tas av Arbeiderpartiet. Den første redaktøren er lege Oscar Nissen. Til hans beskjedne ønske om å få et bord med skuff til sin virksomhet, svarer en typograf: Her har vi ikke anledning til kunstneriske tilbøyeligheter, herr doktor!

En av de første lønnede medarbeiderne i *Social-Demokraten* er Fernanda Nissen (1862/3–1920). Hun blir fast ansatt i 1892 og i 1895 er hun med i redaksjonskomiteen. Hun skriver teater- og litteraturanmeldelser. Fernanda er en idealistisk journalist. Hun vil innvie arbeiderklassen i rikdommen i bildende kunst, teater og litteratur. For arbeiderne er bare den beste kunst god nok, sier hun og hevder videre at «kunsten gir mennesket de sterkeste inntrykk, den formår å vekke den sløveste». Fernandas sosiale samvittighet omfatter også redaksjonens besøkende. Midtvinters er gjestene blåfrosne unger – uten undertøy, bare i busserull og bukse.

Kvinnebladene

Tidsskriftet *Nylænde* (1887) inntar en særstilling i pressebildet som kvinnesakens eget organ. Norsk Kvinnesaksforening er utgiver og Jørgine (Gina) Anna Sverdrup Krog (1847–1916) er redaktør. Hun er lærerinne før hun går inn for kvinnesaken på heltid. I 1880 begynner hun å ta pennen fatt og skriver i *Aftenbladet* og *Dagbladet*. I 1884 finner vi henne som forfatter av djerpe artikler om kvinnesakens utvikling og dens nærmeste oppgaver i *Nyt Tidsskrift*. Året etter krever hun stemmerett for kvinner på lik linje med menn. I 1894 overtar Gina utgivelsen av *Nylænde* og er dets redaktør helt frem til sin død.

Like før århundreskiftet kommer nok et solid kvinneblad, *Urd* i 1897. Det startes av to søstre, Anna og Cecilie Bøe,

og må sies å være det gode borgerskaps svar på forkjempenes *Nylænde*. Det inneholder noveller og dikt av kjente forfattere, biografier over kjente personer, artikler om barneoppdragelse, om å være/bli vakre kvinner, om stemmerett (som den kvinnelige skribent reserverer seg mot), moter, håndarbeid osv. *Urd* utkommer helt til 1958.

I disse årene etablerer journaliststanden seg. Samfunnet er blitt mer komplisert, nyhetene strømmer til redaksjonene via telefon og telegraf. Det må fagfolk til for å finne vei i alt stoffet og alle mulighetene. Fra som oftest å være en bigeskjeft, går journalistikken over til å bli et *livskall*. Selv om det er denne altoppslukende innstillingen som i år fremover utelukker mange kvinner fra yrket, øker deres antall i redaksjonene – jevnt og etter hvert ufortrødent.

I *Verdens Gang* driver Edle Hartmann Schjødt (1862–1946) oppsøkende journalistikk i perioder mellom 1890 og 1910. Hun kler seg som tiggerkjerring og går rundt i byen for å skildre velgjørhetsarbeidets lys- og skyggesider. Hun ivrer for bedre sinnsykepleie og skriver sine berømte sosiale petiter, signert *Sfinx*.

Den 11. november 1902 innvoteres frøken Marie Mathisen (*Dagbladet*, senere *Morgenbladet*) med 11 mot 2 stemmer i Kristiania Journalistklub:

«Ingen kan vel undre seg, når jeg forteller, at det varte lenge før jeg våget å sette mine ben innenfor den eksklusive klubbs fredlyste enemerker. Men da jeg endelig dristet meg til å møte opp, ble jeg mottatt med den mest utsøkte elskverdighet. Selve hovedopponenten nærmet seg med et vennlig smil og fik i samtalens løp anledning til å opplyse, at når min an-

søking hadde vakt 'nogen dissens' skyldtes det et prinsipp – og ikke et personspørsmål. Etter denne smukke oppreisning fant vi det begge opptrunt å drukne våre krenkede følelser i et par kopper fin-fin mokka.»

Marianne Wimmer
redaktør
Emilia Forlag

Litteratur

- Birch, H.J. *Billedgallerie for Fruentimmer*. København 1793.
- Collett, Camilla. *Optegnelser fra Ungdomsaarene*. v/Leiv Amundsen. Oslo 1926.
- Collett, Camilla. *Breve fra Ungdomsaarene*. v/Leiv Amundsen. Oslo 1930.
- Høgh, Marie. *Norske Kvinner. En Oversigt over deres Stilling og Livsvilkaar i hundreaaret 1814–1914*. Red.: Fredrikke Mørck. Kristiania 1914.
- Nielsen, Ragna. *Norske Kvinder i det 19de Aarhundrede*. Kristiania 1904.
- Halvorsen, J.B. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814–1880*. Kristiania 1885.
- With, Nanna. *Illustreret biografisk Leksikon over kjente norske Mænd og Kvinder*. Kristiania 1916.
- Wasberg, Gunnar Christie. *Norsk presse i hundre år*. Gyldendal, Oslo 1969.
- Norske tidsskrifter*. Bibliografi over periodiske skrifter i Norge inntil 1920. Oslo 1940.
- Norske aviser. 1763–1969. En bibliografi*. Oslo 1973.
- Aftenbladet*. Oslo 1855–1881.
- Aftenposten*. Oslo 1860–.
- Den Constitutionelle*. Oslo 1836–1847.
- Dagbladet*. Oslo 1869–1943. 1945–.
- Dølen*. Eit vikublad. Oslo 1858–1870.
- Færdamannen*. Eit vikublad for Aalmugen. Bjørgvin 1865–1868.
- Illustreret Nyhedsblad*. Ugentlig beretning om vigtige Begivenheder. 1851–1866.
- Morgenbladet*. Oslo 1819–1943. 1945–.
- Ny Illustreret Tidend*. 1874–1890.
- Provincial-Lecture*. Bergen 1794.
- Social-Demokraten*. Oslo 1886–1923. (Forts. som Arbeiderbladet.)
- Trondhjems Adresse-avis*. 1767–.
- Verdens Gang*. Oslo 1868–1923.

Journalisme og enkjønnet presentasjon¹

Av Elisabeth Eide

Kvinnene er fremdeles det «usynlige» kjønn. Avisene ser ut til å slepe etter samfunnsutviklingen når det gjelder å presentere kvinner. Og selv om mediene langt fra er et *speilbilde* av virkeligheten, gjør de noe med kvinners *selvbilde* når de i stor grad overlater spaltene til snakkende, handlende menn, sier Elisabeth Eide. I hennes undersøkelse fra 1991, som danner grunnlaget for denne artikkelen, ble det lagt stor vekt på det kvantitative og på meninger. Eide ønsket å kartlegge hvorvidt kvinners store prosentmessige framgang i yrkesliv og politikk hadde gitt som resultat at de nå var etablert som noe mer enn en minoritetsgruppe i mediene. Det var ikke tilfellet.

I en undersøkelse av 106 avisutgaver fra 1989 (Eide 1991) var 14 prosent av oppslagene kvinnelige, mens 62 prosent var mannlige. Resten var nøytrale. Oppslagene er sortert etter de journalistiske kriteriene *kilde, bilde og vinkling*. Der to kriterier pekte i retning av ett kjønn, ble oppslaget registrert som mannlig eller kvinnelig. Der artiklene inneholdt både menn og kvinner i kjønnsnøytral presentasjon, eller der de *ikke* var kjønn (f.eks. artikler om dyr eller om teknikk)

ble de registrert som nøytrale. Til sammen ble mer enn 7000 oppslag registrert. Hovedgrunnlaget var seks aviser: to nasjonale og fire regionale. Dette utvalget ble så supplert med et utvalg lokalaviser, avgrenset til aviser som kommer ut fem dager i uka eller mer.

Jeg sammenlignet også 36 avisutgaver fra 1979 med tilsvarende utgaver fra 1989. I 1979 utgjorde de kvinnelige oppslagene 9 prosent, mens de mannlige utgjorde 62 prosent. De nøytrale oppsla-

gene var 29 prosent av totalen. I 1989 fant jeg i tilsvarende aviser 14 prosent kvinnelige oppslag, 63 prosent mannlige og resten nøytrale. Med andre ord: den mannlige andelen var konstant, mens den kvinnelige økte en del. Antallet nøytrale oppslag gikk tilbake. At flere oppslag enn før er «kjønnet», kan henge sammen med en økt tendens til personifisering i løpet av tiåret. En annen interessant tendens er at avisene i 1989 totalt sett har færre oppslag enn i 1979. Det ser ut til å ha sammenheng med at *antall notiser* synker. Samtidig øker billedbruken og bildenes størrelse.

Tilfeldighetenes spill eller konservativt etterslep?

Hvorfor er kvinner så usynlige i pressen? Gjør journalistene bare jobben sin, mens det er tilbudet om aktuelle kvinnelige kilder (les: på topplan, på kjendisplan) som halter? Eller er det hele resultatet av tilfeldighetenes spill? Internasjonal forskning viser at mitt eksempel på ingen måte er enestående. Snarere er de norske resultatene *bedre* sett fra kvinnesynspunkt enn i mange andre land.

Et særtrekk ved Norge er kvinnes relative frammarsj i politikken – og høy kvinnelig yrkesdeltakelse. I 1990 utgjorde kvinnene i Norge 45 prosent av arbeidsstyrken. Siden begynnelsen av 1980-tallet har regjeringene hatt nær femti prosent kvinner, og i store deler av perioden kvinnelig statsminister. Andelen kvinner på Stortinget er omlag 40 prosent, i fylkestingene vel 40 prosent, i kommunestyrene vel 30 prosent. Denne utviklingen er blant annet et resultat av utviklingen på 1980-tallet, der kjønnskvolterering i politikk og yrkesliv ble et akseptabelt virkemiddel – og av at den

unge kvinnesaksgenerasjonen med høy utdanning fra 1970-tallet har nådd skjels år og alder.

I forhold til disse prosentene – som forteller noe om de «mest synlige» kvinnene, og dermed om en del av de *tradisjonelt* aktuelle kildene, synes utviklingen i avisene å slepe etter. Er avisene et konservativt etterslep til samfunnsutviklingen, om ikke på alle områder, så i alle fall på dette?

I alle fall går det seint med rekrutteringen av kvinnelige journalister. I 1993 var vel 26 prosent av NJ-medlemmene i avisene i Norge kvinner.² I redaktørforeningen utgjør kvinnene en håndfull prosent.

Pådrivere eller haleheng?

I mitt prosjekt fra 1989–1990 inngikk en spørreskjemaundersøkelse til norske journalister og redaktører. Det første utvalget besto av et tilfeldig utvalg norske dagsavis-journalister og -redaktører, det andre var *samlige* medarbeidere i de seks aviser som utgjorde kjernen i mitt dagsavisutvalg for innholdsanalyse. På den første utsendelsen var svarprosenten 75, på den andre vel 50. Totalt sendte 492 journalister inn spørreskjema, som inneholdt både lukkede og åpne spørsmål.

Respondentene ble bedt om å ta stilling til påstanden: «*Avisenes oppgave er ikke å fungere som pådrivere i likestillingsprosessen*». Et flertall (60 og 56 prosent) i begge utvalg markerer seg fra *litt uenig* til *helt uenig*. Samtidig er et betydelig mindretall (25 og 26 prosent) *helt eller stort sett enig* i påstanden.

Svarene varierer markert mellom kvinnelige og mannlige avismedarbeidere. Blant de mannlige medarbeiderne er henholdsvis 27 og 32 prosent *helt eller stort sett enige* i påstanden. Tilsvarende

tall for de kvinnelige medarbeiderne er 13 og 8 prosent.

Motstridende idealer

Dette spørsmålet ble stilt «fra høyre». Ett av de åpne spørsmålene startet med å slå fast norsk likestillingspolitikk i en setting, og ønsket medarbeidernes kommentar: «*I vårt samfunn er likestilling mellom kjønnene et uttrykt mål. Kan journalistikken gjøre noe for å bidra til at dette målet nås? Hva er det som eventuelt hindrer journalistene i å bidra?*»

En analyse av svarene viser at 69–70 prosent av de spurte ga et positivt ladet svar på spørsmålet, mens et mindretall reagerer negativt eller med et «både-og»-svar. Klart flere kvinner enn menn stiller seg positive til spørsmålet om å bidra. I utvalg I: 86 prosent mot 65, i utvalg II: 90 prosent mot 64.

De som svarer negativt, avviser ofte spørsmålet med at journalisters oppgave ikke er «å misjonere», men å avspeile virkeligheten slik den er. Det er forståelig ingen overraskelse at kvinner er mer positive til å arbeide journalistisk for likestilling, i og med at de har mer å tjene på dette som kjønn. Men i svarene til dette spørsmålet gir journalistene en del signaler som avdekker journalistiske idealer og holdninger, og funnene viser også klart hvordan journalistikkens idealer delvis kan være innbyrdes *motstridende*, og gi ulike pekepinner til journalistene om retningen de skal gå.

Samfunnets vaktbikkje, de svakes forsvarer, den fjerde statsmakt (som gjerne avsetter ministere) – alt dette skal pressen være. Men side om side med disse idealene, som krever en eller annen form for engasjement eller mistanke («something-is-rotten-perspektivet»), le-

ver det i avisenes vegger mer eller mindre uttalte krav om *objektivitet*. Kravet handler om at medias fremste oppgave er å *avspeile* samfunnet, ikke misjonere for forandring eller ta parti. Noen av medarbeiderne i mine utvalg er opptatt av dette:

«Journalistikken kan gjøre noe hvis journalistene klarer å holde fast ved at de har et spesielt samfunnsmessig og moralsk ansvar i tillegg til sitt ansvar for å gi leserne hva leserne vil ha. Av-ideologisering av pressen blir dermed ett av hindrene for at pressen kan bidra til likestilling.» (Mann 18–29 år.)

«Absolutt. Ved å gjenspeile kvinnes viktige rolle i samfunnet. Vise at også kvinner kan. Vinkle stoff ut fra et likestillingssynspunkt. – Tradisjonell kjønnstenkning, men også skrekken for å ta standpunkt – ikke være objektiv og nøytral (hindrer oss).» (Mann 30–39 år.)

«Helt klart vi kan bidra, blant annet når vi velger ut intervjuobjekter og ved å være åpne for å ta opp saker som går på likestilling. Vi kan være vaktbikkjer her som på så mange andre områder.» (Mann 40–49 år.)

Likestilling: misjonssak?

Flere respondenter er inne i de samme tankebanene. Men også de som mer eller mindre avviser at journalister har noen oppgave på dette feltet, bringer journalistisk ideologi til torgs:

«Jeg ser det ikke som noen utfordring for media å fremskynde en eventuell likestillingsprosess, slikt kan bare skape ytterligere skjevheter. Fakta/

samfunnet skal fremstilles slik det er. Prosessen går sin gang. Heldigvis i rett retning, men altså: Det er ikke vår oppgave å få fortgang.» (Mann 18–29 år.)

«Hvorfor skulle det være en journalists oppgave? Vi er ikke misjonærer.» (Kvinne 40–49 år.)

«Det er ikke journalistikkens oppgave å kjempe for samfunnets 'mål', men å fortelle om målene og dekke kampen.» (Mann 40–49 år.)

Mitt materiale viser klart at journalistene tolker sin yrkeskodeks forskjellig. For enkelhets skyld etablerer jeg her et skille mellom to «skoler»: «avspeilings»-skolen og «vakthund»-skolen. Selvsagt fins en gråsoner mellom dem. «Avspeilings-skolen» er en retning som idealiserer journalisten som *budbringer* mellom samfunnet og leseren. Den nøkterne referent, som påpasselig og uten egne meninger bringer fram *det som har skjedd* til avisenes lesere, blir satt opp mot journalister med mer «luftige» ambisjoner, jf. boka *Den nøgne journalist* (Ufer 1988). For Ufer er den lille referenten «med de fettete snippene», som sitter nederst ved forsamlings-bordet og refererer, selve idealet.

Profesjonalisering og avideologisering

Sosialantropologen Arne Martin Klausen viser til at pressen i de senere årene har vært inne i en periode med *profesjonalisering* i form av økte krav til yrkesutøvernes utdanning (Klausen 1986). Samtidig ser vi en tendens til at parti-aviser helt eller delvis avsverger sin tilhørighet

og vinner økt troverdighet ved å kritisere sine politiske mødre. En kan dermed lett slutte at profesjonalisering også betyr avideologisering, men det gjelder bare de mest uttrykte partipolitiske ideologiene. Selv om journalistikken ikke har sin bibel, er det klart at det eksisterer en mer eller mindre skjult ideologi – kall det *journalisme* – som for mange trer støttende til der de gamle ideologiene ble trengt i bakgrunnen.

«Vi lærer *journalisme*, pressens anonyme ideologi, vi lærer å reproducere pressens verdensbilde,» skriver Lars Møller i tidsskriftet *UNDR*,³ og etterlyser samtidig et journalistisk åndsliv. Siden *journalismen* aldri selv har gjort krav på å være en ideologi eller en rettesnor for journalistisk arbeid, og i og med at den ikke har noen åpenlyse tilhengere, er den ikke så lett å formulere. I *UNDR* gir to andre artikkelforfattere hint om *journalismens* prototype: den rensete og nakne journalisten, den ydmyke (overfor virkeligheten, min anm.) og selvutslettende reporteren som objektivt refererer begivenheter.

«Til en ideologi – *journalismen* – blir det først når begivenheten i journalistisk forstand tas for å være det samme som det som *skjer* . . . Ideologiens umiddelbare utslag er her en overbevisning om at det er nok å åpne øynene for å se. Men i likhet med journalister er begivenheter verken nakne eller uskyldige, enn si så umiddelbare som de ser ut til.»⁴

Her plasseres *journalismen* klart under «avspeilings-skolen». Journalistene er de uhildete betrakterne som bærer med seg det de ser til leserne. Med denne dels åpne, dels skjulte ideologien som utgangspunkt, vil *representanter for me-*

diene til enhver tid kunne henvise kritikk om usynliggjøring av undertrykte grupper (les: kvinner) i et medium, til et mer diffust «samfunn». Mediet avspeiler samfunnet slik det er. Så lenge menn tar beslutningene, leder bedriftene og løper fortere enn kvinner på fotballbanen og andre baner, vil de prege mediebildet. Kildene gir seg selv, det gjelder bare å referere dem best mulig.

I praksis viser det seg likevel at journalister velger, og ofte velger vekk kvinner. Et lite eksempel: Da de store bokprisene (Brage-prisene) ble delt ut i Oslo i november 1992, vant professor Ida Blom allmennbok-prisen for *Norsk kvinnehistorie*, et verk som er unikt i verdensmålestokk. Blom har dessuten vært leder for verdens kvinnehistorikere i flere år og en drivkraft i å få fram skjult historie. De tre norske seriøse søndagsavisene nevnte henne med navn, men ingen av dem avbildet eller intervjuet henne, selv om hun var til stede ved utdelingen. Mannlige prisvinnere dominerte, både i tekst og bilder. Journalister velger – og velger bort.

Er ikke kvinner der?

«Jeg tror det har å gjøre med at kvinner ennå ikke har nådd posisjoner som gjør dem til interessante kilder.» (Mann 40–49 år.)

«Kvinner er nyheter så lenge de har gjort noe som er spesielt eller oppsiktsvekkende. Akkurat som menn.» (Mann 18–29 år.)

«Hvis en tror at nyhetsbildet stort sett gjenspeiler virkeligheten, må en akseptere at kvinner ikke er særlig sterkt representert.» (Mann 40–49 år.)⁵

Slik uttaler noen journalister i mine utvalg seg når de blir bedt om å ta stilling til påstanden om at kvinner er usynliggjort i avisene.

Halvparten av medarbeiderne ser likevel ut til å erkjenne at det finnes en slik usynliggjøring, og at en tradisjonell oppfatning av hva som er nyheter, er en viktig årsak til usynliggjøringen. Markert flere kvinner enn menn svarer bekreftende på spørsmålet.

«Når nyheter blir definert som 'det som skjer', mer enn 'det du ikke vet', blir det jo blant annet sånn at forskning, privatsfære, medisin, forbrukersaker, prioriteres ned og bort.» (Kvinne 30–39 år.)

«... det er få kvinnelige ledere, politikere, toppfolk, pådrivere. – Det er langt mellom hver gang en kvinne dreper, vinner, deltar, overrumpler, foreslår, underslår, undersøker, anmelder, banner eller sprenger en bombe!» (Mann 18–29 år.)

«Typiske jentesaker, som omsorgs- og sosialsaker, er ikke typiske førstestidsoppslag. Derimot er kriminalitet og vold selvfølgelig oppslag.» (Kvinne 18–29 år.)

«... men i et land hvor de fleste internasjonale størrelser er kvinner (Gro Harlem Brundtland, Grete Waitz, Liv Ullmann etc.) er (det) jo litt underlig. Men en nyhet i de norske avisene er jo mer ulykke/skandaleorientert.» (Mann 30–39 år.)

Så lenge nyheter om det konfliktfylte eller usedvanlige har så høy stjerne i redaksjonene, kommer kvinnene i annen rekke. Nyheter som «gir rask belønning»,

i form av den psykologiske reaksjonen «instinktiv lettelse» («jeg var ikke der», «bilulykken, jordskjelvet eller mordet gjaldt ikke meg og mine»), skyver til side nyheter som kan bidra til å skape innsikt og sammenheng i en tilsynelatende kaotisk hverdag.

Jeg sammenholdt mine funn med oversikter over kvinners representasjon i det politiske liv, i yrkeslivet og i idrettslivet, og fikk det ikke til å stemme. Den dårlige representasjonen i avisene kan ikke bare tilskrives at kvinnene ikke finnes der hvor journalistene leter etter sine kilder. På toppen av næringslivet finnes de ennå i liten grad, men bortsett fra det...

Altså stemmer det ikke *helt* at kildene bare gir seg selv, og blant dem er der få kvinner. Noen journalister i mitt materiale peker på en annen faktor: at kvinner lite gjerne *står fram*. De vegrer seg for å stille opp i intervjuer og med bilde – mer enn menn gjør.

«... jeg tror også at kvinners redsel for å stå fram er en viktig årsak til usynliggjøringen. Dessuten vår alles holdning til dem som stikker seg fram. Kvinner skal ifølge tradisjonen ikke gjøre det, da blir de sett på som brautende, frekke osv., mens menn er dyktige og ambisiøse.» (Kvinne, 40–49 år.)

«Mener også å merke en større uvilje til framstilling i media hos kvinner enn blant menn.» (Mann 18–29 år.)

Dette dilemmaet blir markert under flere av de åpne spørsmålene i undersøkelsen, og undertegnede har også erfaring med det fra egen journalistisk praksis. Kvinner vegrer seg, men *hvorfor* vegrer de seg? Har det sammenheng med hvordan

mediene *er*? At de ikke ser en naturlig plass der? En egen undersøkelse som ser mer eksplisitt på dette problemet, vil kunne avdekke omfanget.

Tenke det, ville det...

Av spørreundersøkelsen min går det klart fram at et flertall er positivt innstilte til likestilling, og mener at pressen har en oppgave på dette området. Men betyr det noe for deres egen praksis? Har en form for rettferdighetsprinsipp når det gjelder valg av stoff «gått i blodet» på avismedarbeiderne?

På spørsmålet: «*Tenker du selv på likestilling når du velger kilder, skriver ut stoffet ditt og foreslår bilder?*», svarte flere negativt (ikke et absolutt flertall) enn positivt. En knapp tredel svarte bekreftende, mens henholdsvis 44 prosent (utvalg I) og 48 prosent (utvalg II) svarte negativt. Resten ga «både-og»-svar.

Dette er det spørsmålet i undersøkelsen som skiller klarest etter kjønn. Av de kvinnelige medarbeiderne er det bare 15 og 13 prosent som gir tydelig uttrykk for at de *ikke* tenker likestilling, av mennene 52 og 59 prosent. Blant dem som oppgir at de *ikke* tenker på likestilling, er det hensynet til «saken» som teller mest. Dette hensynet står ifølge mange i motstrid til å tenke på likestilling.

«Nei. Utelukkende på det som dekker stoffets innhold best overfor leserne.» (Mann 60 år eller eldre.)

«Jeg skjeler ikke til det da. Kilder har ikke kjønn! Kilder er relaterte til saken.» (Mann 40–49 år.)

«Nei, det er stort sett gitt hvem som er kilde, ofte er kilder folk i lederstilling-

ger, og de er jo som oftest menn. Å bevisst plukke ut kvinnelige kilder ser jeg på som å drive misjonsvirksomhet. Hvis slike kriterier legges til grunn, er du ikke sikret å få de beste kildene alltid.» (Mann 30–39 år.)

«Nei, i svært liten grad. Jeg forsøker å beskrive virkeligheten, ikke lage den.» (Mann 40–49 år.)

Her ser vi klart hvordan de uskrevene idealene kommer til uttrykk. Kilder har ikke kjønn. Saken bestemmer. Journalistenes oppgave er å beskrive virkeligheten, og i virkeligheten er kildene gitt. Argumentasjonen biter seg i halen. Det er «gitt» at kildene er ledere. En annen innfallsvinkel har Mogens Meilby (1989), idet han introduserer begrepet «konsekvens-ekspertene», om de som på ulike måter blir rammet av, eller får sin livssituasjon bestemt av, ledernes beslutninger. De utvikler ifølge Meilby sin egen ekspertise i kraft av sine erfaringer.

Gir kildene seg selv?

Et eksempel på at kildene ikke gir seg selv er *Bergens Tidendes* dekning av trygddebatten i Stortinget i 1989. Journalisten valgte å forlate presselosjen og sette seg på tilhørergalleriet sammen med den kvinnelige lederen av Oslo pensjonistforening. Dette resulterte i et spennende og lesverdig oppslag under tittelen «En trøtt forsamling». Slik så det ut når en kvinne «nedenfra» betraktet landets nasjonalforsamling i fugleperspektiv.

Et motsatt eksempel er *Adresseavisen*'s lørdagsoppslag over seks sider om pensjonisttilværelsen. Her forekommer tretten bilder av menn, mot seks av kvinner. De største bildene er av menn, og kildebruken er overveiende mannlig.

Forsiden på magasinet er dekket av et bilde av en mann. Alt dette til tross for at et flertall av pensjonistene i Norge er kvinner. Kanskje vegret noen kvinner seg. Kanskje tenkte ikke journalisten på det. Men ga kildene seg selv?

Når kvinner utmerker seg

Flere peker på vanskelige arbeidsforhold som hindrer dem i å gjøre mer for å likestille kjønnene:

«Vil gjerne, men vårt billedarkiv, som inneholder anslagsvis 80 % manne-fjes, setter en effektiv stopper for mine forsøk.» (Kvinne 18–29 år.)

«Forsøker så godt jeg kan, men det kan være vanskelig – jeg er eneste jente i redaksjonen.» (Kvinne 18–29 år.)

For noen av medarbeiderne blir kvinner godt stoff når de beveger seg utenfor det alminnelige. Kvinner blir interessante når de er *enestående*. Medarbeiderne legger altså ikke et generelt likestillingsperspektiv til grunn, men peker på tilfeller der kvinner vil ha spesiell appell.

«Nei, vanligvis ikke, men en kvinnelig maskinkjører på et anlegg blir gjerne valgt framfor menn.» (Mann 30–39 år.)

«Ja, i enkelte saker er kvinner en god vinkling, f.eks. i mannsdominerte yrker/idretter.» (Mann 18–29 år.)

Andre mener at likestillingshensynet blir ivaretatt om man behandler de enestående mer som en selvfølge.

«Ja, i den forstand at jeg forsøker å

behandle alle like naturlig. F.eks. kvinnelige ledere er helt naturlig og vanlig. Noe av det dummeste jeg ser, er journalister som vinkler stoffet som f.eks. 'Lita jente kjører stort vogn-tog'.» (Mann 30–39 år.)

Blant medarbeiderne som svarer bekref-tende, kommer mange med konkrete eksempler og erfaringer om hvordan en kan gjøre kvinner mer synlige. Kontakt-nett, prioritering av kvinnelige portretter, «daglig mas», og bevisste kildevalg blir nevnt.

Det kan være relevant å sammenligne svarene på dette spørsmålet med svarene på det lukkede spørsmålet der medarbei-derne blir bedt om å ta stilling til påstan-den: «I vår avis er vi på vakt mot kjønnsdiskriminering i spaltene». Der plasserte 75 prosent av medarbeiderne seg på enig-siden, 50 prosent var *helt* eller *stort sett* enige i påstanden. Det manglende samsvaret mellom svarene – pluss en del av kommentarene til det *åpne* spørsmålet – tyder på at mange ikke oppfatter det å tenke likestilling og det å være på vakt mot kjønnsdiskriminering i spaltene, som synonymt. Underrepresen-tasjon eller usynliggjøring oppfattes ikke nødvendigvis som diskriminering. Kan-skje er det heller slik at diskriminering oppfattes som utilbørlig, urettferdig presentasjon av kvinner. Og det er lettere å ha en klar profil mot denne typen diskriminering. Her ligger også færre konflikter i forhold til yrkesidealene, journalismens ideologi.

Velger kvinner kvinner?

I letingen etter årsaker til tingenes til-stand i norske dagsaviser står ett viktig spørsmål igjen: Prioriterer kvinner i *praksis* annerledes enn menn? I mitt

materiale viser kvinnelige medarbeidere seg å ha langt mer positive *holdninger* til å gjøre noe med likestilling i jobben sin. Men skjer det i den daglige kampen mot deadline? Sigurd Allern peker i en un-dersøkelse av Dagsrevyen på at kvinneli-ge reportere i større grad enn mannlige, velger kvinnelige kilder. (Allern 1992, s. 134)

Henrika Zilliacus-Tikkanens forsk-ningsrapport fra 1983 støtter delvis opp om en slik konklusjon, idet hun viser at redaksjoner med et større antall kvinneli-ge journalister i større grad enn andre redaksjoner tar opp sosiale spørsmål, og fører nyhetene ned på et konkret, hver-dagslig nivå. Annen forskning viser et annet resultat. Trønnes og Vik Nilsson (1989) fant i en undersøkelse av Hed-marksavisene ingen forskjeller mellom mannlige og kvinnelige journalisters kildevalg.

van Zoonen (1988) tar avstand fra den utbredte oppfatningen at flere kvinner ansatt i mediene betyr bedre representa-sjon i mediebildet. Denne oppfatningen innebærer ifølge van Zoonen en teoretisk forenkling som impliserer at alle kvinne-lige journalister søker å nå samme mål, og at de er kollektivt forskjellige fra sine mannlige kolleger. Dessuten betoner hun den påvirkningskraften som ligger i arbeidsplasskultur og yrkessosialisering.

Men kanskje innebærer også van Zoonens syn en teoretisk forenkling. Det er ikke spørsmål om hvorvidt kvinnelige og mannlige journalister er kollektivt forskjellige, men om de er *tendensielt* forskjellige. Og visst foregår det en yrkessosialisering inn i journalistrollen, med dens iboende halvt usynlige ideolo-gi, men jenter sosialiseres også til *kvinner*, og mer jo eldre de blir – i alle fall hvis de får barn. Så siden så mange flere kvinner i min undersøkelse *sier* at de vil

velge kvinnelige kilder, er det vel ikke usannsynlig at noen flere (enn menn, tendensielt) også *gjør det*.

Utenrikspolitikk eller barnehager?

En av de konfliktene de kvinnelige journalistene strir med, er motsetningen mellom det gitte, ofte mannlig definerte kravet om profesjonalitet på den ene siden og hennes «likestillingsrasjonale» på den andre. Men en annen konflikt, som kanskje også har stor betydning for hvordan hun velger, kan antydes i følgende replikker fra spørreundersøkelsen:

«Blir frustrert av å jobbe med 'typiske kvinnesaker' fordi jeg selv er kvinne.» (Kvinne 18–29 år.)

«Fordi det er så få kvinner i redaksjonen, fungerer de som en slags symboler eller 'gisler' for hele kvinnekjønn; de betraktes ikke som individer, men som representanter for sitt kjønn. Derfor forventes det at alle kvinnelige medarbeidere skal være spesielt opptatt av barn, unge, handikappede og eldre, altså av omsorgsstoff, derimot må de kjempe for å få dekke harde nyheter, som jo er det enkleste og mest prestisjefylte stoffet, og for å få jobbe med f.eks. gravestoff og utenriksstoff.» (Kvinne 30–39 år.)

Det er ikke automatisk gitt at om kvinnelige journalister gir «tradisjonelle kvinneområder» på båten, så rykker mannlige journalister inn og overtar dem. Kvinnens dilemma blir valget mellom å fortsette å ivareta disse områdene eller å satse på å bevise at hun er en like god utenriks- eller økonomireporter som sine

mannlige kolleger. Denne typen «double bind»-situasjon blir nærmest uløselig i redaksjoner der kvinnene er i et lite mindretall. Totalt er 26–27 prosent av medlemmene i Norsk Journalistlag/avis kvinner, og tallet stiger meget langsomt.

I undersøkelsen min svarer omlag halvparten av medarbeiderne bekreftende på spørsmålet: «*Blir kvinnelige journalister ofte satt til å dekke saker innen noen områder, mens de slipper dårlig til på andre områder?*» Markert flere kvinner enn menn svarer bekreftende. Altså er det ikke bare et spørsmål om valg, men om tradisjon, og til en viss grad avhengig av ledernes (les: de mannlige sjefenes) oppfatning av hva kvinnelige journalister egner seg best til.

Hvorfor? En oppsummering

Det finnes ingen enkel eller lettfattelig årsak til den fortsatte usynliggjøringen av kvinner i pressen. Med bakgrunn i min egen og andre undersøkelser, vil jeg fremme fem punkter som til sammen kan gi et riss av et svar:

For det første er den bærende nyhets-tradisjonen mannlig, og menn dominerer yrkesgruppen som forvalter nyhetene, både i antall og i ideologi. Ideologien er ikke eksplisitt mannlig, men mer tilslørende. Når valg blir foretatt, blir de forsøkt framstilt som de eneste, de selv-sagte. I dette ligger en oppfatning av journalisten som «budbringer», en som bidrar til å speile samfunnet i spaltene, ikke velge inn eller bort.

For det andre er det påvist at kvinnelige kilder er mer kritiske til å stå fram, bli intervjuet eller avbildet enn mannlige kilder. Dette blir forsterket av det faktum at gjengangerne i pressen, de som har rutine på å omgås mediene, i stor grad er menn (jf. Vaage 1985). Redaksjonenes

foto- og kildearkiv virker i samme retning.

For det tredje er journalistikken toptung. Selv om kvinnene har erobret nye skanser og økt sin andel blant de «tradisjonelle kildene», så har menn uomtvistelig en større andel. Særlig gjelder det i næringslivet.

For det fjerde bidrar den store vekten på det *usedvanlige*, kriminal- og ulykkesjournalistikken, til en overrepresentasjon av mannlige kilder. Menn har en høyere andel i forbryterverdenen enn i politikerverdenen.

For det femte viser undersøkelsen min at «likestilling» i forhold til journalistisk arbeid ennå for noen er kontroversielt, ingen selvfølge. Samtidig strir kvinnelige journalister som er engasjerte i likestilling (ikke alle er det!) med sine sett av doble forventninger, som bidrar til at de ikke utgjør noen samlende kraft i arbeidet mot usynliggjøring.

Danske forslag

Det danske journalistlagets kvinneutvalg foreslo etter et seminar i oktober 1981 tiltak som ville kunne bedre kvinners synlighet i mediene. For det første mente de det burde gis en overdose av kvinnelige eksempler og kilder. For det andre måtte det fokuseres på å ta vare på kvinnelige synspunkter og føre dem inn i nyhetsarbeidet. Det ville, mente de, blant annet bety en lavere prioritering av krimstoff, mer vekt på helhet og forklaring og mindre vekt på enkelthendelser. For det tredje foreslo de at stoff om kvinner skulle integreres i hele avisen, ikke forvises til særskilte kvinnesider. Og for det fjerde mente de at journalistene måtte begynne å intervjuer menn med «kvinnebriller», for eksempel spørre den mannlige ministeren hvordan han ordnet

med barnepass. Videre pekte de på nødvendigheten av å intervjuer flere vanlige mennesker, ikke bare eksperter og topper, og å fremme forståelse for alternative livsformer.

Hva bør forskere være opptatt av?

I sin siste bok hevder Liesbet van Zoonen (1994) at kvinneforskningen innen medier er mer fokusert på populærkultur enn på folkeopplysning, og at forskning på politisk kommunikasjon og nyhetsmedier er mangelvare. Jeg tror det gjelder Norge også. Samtidig trengs en teoretisk debatt om kriterier for hva som er «kvinnelig» mediestoff. Noen undersøkelser⁷ har påvist at der mediene prioriterer kvinner, presenterer de et tradisjonelt kvinnebilde uten å problematisere kvinneollen. Har dette sammenheng med tendenser innen mediene selv, med økt vektlegging på «service-ideal» og mindre på folkeopplysning? (se Bech-Karlsen 1995) – med at mediene ser på lesere/seere som passive konsumenter, ikke som demokratiets deltakere?

Her gjenstår mye avklaring. Jeg valgte en kvantitativ registrering av *synlighet* i mediene i min undersøkelse, fordi jeg mente det var et viktig grunnlag for videre forskning. Dessuten valgte jeg å registrere *meninger* hos nesten 500 norske journalister. At de varierer, er ikke overraskende. At meningsforskjellene tildels er store mellom mannlige og kvinnelige journalister er interessant. Å undersøke deres *praksis* nærmere er et nytt og uskrevet kapittel.

Et program for synliggjøring?

Journalistene i min undersøkelse har

motstridende syn. Kvinnegrupper i journalistmiljøet var mer utbredt for et tiår siden, men det ser ut for at noen begynner å røre på seg nå, kanskje hjulpet av frykten for og bevisstheten om mulige tilbakeslag for kvinners rettigheter og status. La meg derfor avslutte med et sammendrag av forslag om hva som kan gjøres for å bidra til mindre usynliggjøring av «det annet kjønn» i pressen. Forslagene er hentet fra spørreundersøkelsen, og er framsatt av både menn og kvinner i journalistikken:

- Vi kan bidra til likestilling ved bevisst å tenke på kvinnelige kilder.
- Vi kan trekke fram saker om kvinner, kvinner i «mannsyrker», menn i kvinneyrker.
- Vi må ha kvinnelige ledere – overalt og så mange som mulig.
- Vi må sørge for en rekruttering fra alle samfunnslag – og begge kjønn – for å hindre at «redaksjonshettoene» blir direkte u-representative i forhold til samfunnet ellers.
- Vi kan bidra ved å fokusere på kvinners faktiske hverdag, gi modeller for å mestre, i stedet for å bare fokusere på superkvinner som greier alt ved siden av direktørjobben.
- Vi kan fokusere på samfunnsområder der kvinner er i flertall og analysere hvorfor det er slik.
- Vi vil ha mindre vold, sport, pupper og lår.
- Vi bør ikke minst bli flinkere til å lete fram kvinnelige «forstå-seg-påere» og ikke alltid ty til de mannlige riks-synserne. Dessuten burde vi portrette flere kvinner.
- Vi må slå ned på diskriminering, få kvinner som toppledere, la kvinner skrive om «manne-temaer». Være omhyggelige med terminologi, som

ofte konserverer fordommer.

- Vi kan være vaktbikkjer her, som på så mange andre områder.

Elisabeth Eide
førsteamanuensis
Journalistutdanningen
Høgskolen i Oslo

Litteratur

- Allern, Sigurd. Kildenes makt. *Ytringsfrihetens politiske økonomi*. Pax, Oslo 1992.
- Bech-Karlsen, Jo. Det journalistiske selvbedrag. *Norsk medietidsskrift* 1/1995.
- Eide, Elisabeth. Kvinnebildet i norsk dagspresse ved inngangen til 1990-årene. Forskningsrapport, Norsk journalisthøgskole 1991.
- Klausen, Arne Martin. *Med Dagbladet til tabloid*. Gyldendal, Oslo 1986.
- Meilby, Mogens. *Idé og Research*. Ajour, København 1989.
- Norsk Journalistlags lønnsstatistikk 1993.
- Trønnes, Aud og Annlaug Vik Nilsson. Kvinnebildet i Hedmarksavisene. Hamar, juli 1989.
- Ufer, Nils. *Den nøgne journalist*. Ajour, København 1988.
- Vaage, Odd. *Kritikk av journalistikk*. Norsk journalisthøgskole, Oslo 1985.
- van Zoonen, Liesbet. Rethinking Women and the News. *European Journal of Communication* 1/1988.
- van Zoonen, Liesbet. *Feminist Media Studies*. Sage, London 1994.
- Zilliacus-Tikkanen, Henrika. Kvinnlig og manlig journalistik. Nyhetssvårdering ur jämställdhets-synvinkel. Helsinki universitet 1983.
- Østren, Veslemøy og Hilde Wright. Kvinnesider i VG og Dagbladet. Semesteroppgave, Norsk journalisthøgskole, våren 1994.

Noter

- 1 Denne artikkelen er en redigert og oppdatert utgave av en artikkel med samme tittel som ble trykt i NORDICOM-antologien *Nordisk forskning om kvinner og medier*, Göteborg 1993, redigert av Ulla Carlsson. Elisabeth Eide har lang erfaring både som journalist og pedagog. I 1989–1991 gjennomførte hun undersøkelsen «Kvinnebildet i norsk dagspresse ved

inngangen til 1990-årene», med støtte fra Rådet for anvendt presseforskning og etterutdanning.

- 2 Kilde: Norsk Journalistlags lønnsstatistikk 1993. Det trenger imidlertid ikke bety at alle disse er journalister. For en del år siden ble også arkivarbeidere og mørkeromsassistenter gitt muligheter for å organisere seg i Norsk Journalistlag. Disse yrkesgruppene rekrutterer mest kvinner.
- 3 «Journalister uden -isme» i *UNDR*, Nyt Nordisk Forum nr. 54, Vol. 22 nr. 3, 1988.
- 4 «Journalisme». I *UNDR*, op.cit.
- 5 Eide 1991, s. 136. Medarbeiderne svarte på spørsmålet: «Medieforskere har hevdet at den tradisjonelle oppfatningen av hva som er nyheter er en viktig årsak til usynliggjøring av kvinner i media. Samsvarer dette med dine egne erfaringer?»
- 6 «Godt å bli gammel», Adresseavisens lørdagsbilag, 29. januar 1989.
- 7 Se f.eks. semesteroppgaven *Kvinnesider i VG og Dagbladet av Veslemøy Østrem og Hilde Wright*, Norsk journalisthøgskole våren 1994.

Den offentlige skamløshet – om sjekking på TV¹

Av Monica Rudberg

«Så synd at det ikke ble de to. Det så jo ut som om de passet så godt sammen!» Kommentar til et brudd mellom nære kjente? Nei, overhørt replikk i butikk-kø mellom to eldre damer. Foranlediget av avsløringen av at «de to» ikke ville holde sammen etter en ukes samliv i regi av *Reisesjekken*. Med utgangspunkt i dette TV-programmet, samt dets nære slektning *Casanova*, gir Monica Rudberg en grundig og fascinerende analyse av fenomenet. På tross av ironi, fleip og latter er romantikken fortsatt til stede! Men mens *Reisesjekken* mesker seg i offentliggjøring av det intime, blir avsløringene i *Casanova* – på tross av en frittalende programstil – holdt innenfor spillets regler. En fornøyet artikkel om et alvorlig emne.

Hva skjer med det moderne heteroseksuelle spillet? En ting synes sikkert: Alle de (menn?) som etter ungdomskulturelle unisexmoter (man ser ikke forskjell lenger) og årtier med kvinnekamp (man ser ikke annet enn forskjell) har sukket over at gnisten har forsvunnet, har tatt grundig feil. Tvert imot kan man si at både kjønn og spillet eksponeres tydeligere og mer offentlig enn noensinne – den stille flørten er i en viss forstand blitt til offentlig pesing. Denne offentliggjø-

ringen av det intime representerer en form for skamløshet, som kan få tilskueren både frydefullt opphisset og pinlig berørt. Begge deler – både opphisselsen og pinligheten – illustreres gjennom den nye typen sjekkeprogrammer som har dukket opp på norske TV-skjermer i begynnelsen av 90-åra. I det følgende skal jeg med utgangspunkt i to av disse programmene – *Reisesjekken* og *Casanova*² – prøve å få tak i noen kjennetegn ved dette moderne heteroseksuelle spil-

let. Det er klart at dette er medieskapt hendelser og ingen «naturlige» sjekkesituasjoner. Men man trenger ikke å kjøpe den postmodernistiske tesen om at virkeligheten selv er blitt en medieskapt illusjon, for å anta at slike mediesituasjoner både formidler og former sjekking i virkeligheten.³ De to programmene er nokså ulike med hensyn til målgruppe, deltakere og genre og representerer to forskjellige fortelllemåter om det heteroseksuelle møtet: *Reisesjekken* befinner seg innenfor en «romantisk diskurs», mens *Casanova* kanskje kan sies å representere en «ironisk diskurs» beslektet med en type absurd, svart humor som har klar ungdomsappell. Den ironiske diskursen kan også ses som en kommentar til den romantiske. Dermed gir en sammenligning oss også mulighet til å spekulere rundt eventuell endring av det heteroseksuelle spillet i vår tid.

Reisesjekken – den romantiske diskurs

Reisesjekken er en såpeopera med reelle personer i hovedrollene. Programnavnet står skrevet i skjønnsskrift i gult og rødt, omgitt av tegnede roser. Programlederen dukker opp i bildet, og vips! tres en gyllen gifting nedover hodet hans. Vi føres inn i TV-studioet, der en estetisk kombinasjon av high-tech og dropsfarger fører tankene til 80-åras frisersalong. I bakgrunnen finnes en hvit, halvsirkelformet balkongrekke med en lubben amor på piedestall. De tre stolene (hvor de som skal sjekkes blir plassert) er dekorert med hvert sitt kjempemessige røde hjerte. Som deler av inventaret kan også regnes pianisten, «Lillebror», en lubben liten mann med hatt på nakken og ring i øret, som leder publikum i allsang og

ellers spiller narrens rolle, og en vertinne som er både søt og grei og forteller om premier og sponsorer.

Inn kommer programlederen, Helge Hammelow-Berg, en middelaldrende mann med begynnende måne. Barten plasserer ham ettertrykkelig utenfor ungdomskulturens stilmarkører. Hans *image* er sjarmørens, den smidige selgerens, der han med armen rundt deltakerne loser dem fram mot klimaks. Som enhver virkelig sjarmør vet han å spille på flere strenger: han er på den ene siden ertelysten og litt vovet i replikken, på den andre siden alvorlig intim og høytidelig i kontakten med deltakerne. Slik sett er hans framtoning et signal på hva som forventes av deltakerne: Man må kunne føre seg, prate om alt, men framfor alt ikke være noe hengehode.

Vanlige mennesker – utydelige historier

De tre som skal sjekkes opp – enten tre kvinner eller tre menn – blir først presentert, deretter «kveldens sjekker».⁴ På forhånd er det foretatt en grovsortering av deltakerne med hensyn til hvem som «passer sammen». Det er derfor ikke noen store sprik i utdanningsnivå, yrkesstatus eller alder, selv om kvinnene alltid er yngre enn mennene. Klassesmessig virker det som om deltakerne tilhører «hvitsnippsarbeiderne», små selvstendig næringsdrivende, eller halvprofesjonelle i offentlig sektor – sjelden akademikere eller industriarbeidere. Vi står overfor det moderne klassesamfunnets «nye» grupper, i konsentrert form. Det er moderne mennesker, som lever i en kultur hvor det forutsettes et visst monn av kvinnefrigjøring (alle har et yrke), seksuell frigjøring (man kan spørre om de

har sovet sammen på reisen) og evne til selvframstilling i det offentlige. Men bare et visst monn av alt – ikke for mye av noe. Det er «vanlige mennesker».

I denne presentasjonen gis deltakerne en historie – ikke særlig utbrodert, men likevel nok som et holdepunkt for videre orientering. I denne historien inngår utdanning, yrke og fritidsinteresser, men ikke familiesituasjon eller antall barn.⁵ En del av den personlige historien som gis rom i programmet er støtte fra venner, blant annet i form av dikt. Av og til blir også mindre betydningsfulle personer i sjekkerens liv (en lærer, en overordnet i det militære, men ikke mor og far) telefonintervjuet, og opptrer som en slags gudfaderlig stemme fra oven. Her fortelles ikke noe konkret om personens liv, i stedet aktiviseres en type populærpsykologisk diskusjon hvor sjekkerens generelle personlighet og psykiske tilstand drøftes. Et eksempel er psykologilæreren til lærerskolestudenten Mette, som forteller publikum at hun vanligvis både er selvbevisst og aktiv og at hun vet å markere seg. Men han er litt urolig for hennes psykiske tilstand akkurat i kveld: «Ellers er Mette rolig, men nå er hun nervøs, og da blir hun hektisk og kan glemme det hun burde ha lært seg gjennom psykologistudiet sitt, nemlig å lytte til det gutta sier!» Han gir også sitt syn på hva slags gutt som ville passe til Mette: en intellektuell gutt med meninger. Og han gir henne et råd på veien: «Ikke glem det du har lært om kommunikasjon!» Denne litt tilfeldige skissen av en personlig historie er viktig i en romantisk diskurs, fordi den gir en antydning om *hvem* personen er. Og i romanen må vi gå inn som *autentiske* personer. Men like viktig er det at det bare skal være en antydning, historien må være nettopp så løselig formulert at den

verken binder deltakernes egen framtiden eller deres forestillinger om hverandre. En viss individualisert frikobling fra sosial skjebne er en nødvendig forutsetning for at det genuint personlige skal få tilstrekkelig spillerom.

Det er det indre som teller

Dette «genuint personlige» handler ikke om noe overflatisk – status eller utseende – det handler om det indre. Sjekkeren hindres helt konkret fra å se sine tre kandidater, som plasseres bak en skjerm før han/hun kommer inn. Sjekkerens oppgave er å foreta et valg gjennom å stille tre spørsmål til hver av de tre kandidatene. Det er tydelig at sjekkeren har tenkt nøye gjennom spørsmålene på forhånd – han/hun har vanligvis en jukse-lapp i hånden. Påfallende ofte er spørsmålene trivielle: «Hva gjør du en vanlig helg?» Og svarene tilsvarende forutsigelige: Går en tur i skog og mark, eller en tur på byen. Står opp tidlig eller står opp seint. Det er klart at det er nokså ukompliserte «indre egenskaper» som kan avkodes gjennom denne type spørsmål. For eksempel synes temaet A- eller B-menneske å gå igjen, hvor B-mennesket antakeligvis blir symbol på en individualisme og ikke-konformitet som likevel ikke truer grunnstemningen av «vanlighet».⁶

Inntrykket er at yngre deltakere stiller «vanskeligere» spørsmål enn eldre. Mette fra lærerskolen viser f.eks. sin medieinteresse gjennom å be de tre guttene å si hva slags film de ville laget. Lærervikaren i svarte klær med sosialantropologi mellomfag sier at han ville laget en film fra Ny Guinea med Helge og Lillebror i hovedrollene; bilmekanikeren med bart og cowboyklær sier at han ville laget en film om to personer som møttes gjennom

Reisesjekken; heisagutten fra Bergen med langt hår og ring i øret sier med et lite smil at «da ville eg ha laget Basic Instinct II, med meg sjøl i hovedrollen». Mette ser bare halvforneid ut – hvor er den intellektuelle gutten med meninger? Saken avgjøres i neste runde, hvor Mette spør om hvilke framtidsdrømmer de har tenkt å realisere (dette er nokså gjennomgående for unge sjekkere – ikke bare å be om luftige fantasier, men handlingsplan): Den sortkledde lærervikaren sier at han vil jobbe med mennesker (altfor svevende); bilmekanikeren at han vil få den svære amerikaneren han jobber med ferdig og dra på ferie i USA i tre måneder (altfor konkret). Mette stirrer frustrert foran seg, helt til heisagutten fra Basic Instinct sier at han vil jobbe med media. Bingo! Valget er klart; medieinteresse signaliserer dynamisk og moderne mannlighet; Basic Instinct-fadesen er glemt. Sjekkeren må altså avkode nokså grove tegn på de tre kandidatenes «indre» egenskaper. I denne avkodning er det regler for hvor privat man har lov til å bli, regler som er betinget både av deltakernes kultur, kjønn og alder. Det er ikke hvilket «indre» som helst som skal på bordet i dette programmet – det er et kulturelt sømmelig, sosialt akseptabelt indre.

Men det er heller ikke nok med et vakkert indre; det må også formidles. Det handler om å gjøre seg bemerket med de små midler som står til rådighet. I en situasjon hvor sjekkeren ikke kan se kandidatene, blir også publikums (og programlederens) reaksjoner uhyre viktige. (Publikum kan se kandidatens reaksjoner.) Regelen er at jo flere latter-salver en kandidat utløser, jo nærmere utvelgelsen er han/hun. Programlederen kan også utdele karakterer til kandidatens utsagn: «Det var bra sagt», dvs.

vektlegge sider ved kandidatene som han synes at sjekkeren bør ta i betraktning. Et sentralt kriterium for utvelgelse er naturlig nok kandidatens evne til å uttrykke seg, som i denne sammenhengen først og fremst handler om å kunne returnere et spørsmål, si noe «minneverdig» og framfor alt ikke bli verken tafatt eller brautende (som umiddelbart tolkes som et tegn på usikkerhet). Når en gutt blir bedt av sjekkeren om å holde en uforberedt tale til damene, nytter det f.eks. *ikke* å unnskyld seg med at man ikke jobber sammen med damer selv, eller med dirrende stemme si noe allment om kjærlighet og lidenskap. Den viktigste veien til suksess ligger i å utstråle sikkerhet, noe som også kan skje gjennom å vedstå seg usikkerhet. Noen av deltakerne er spesielt suverene i så måte – det vises f.eks. når de henvender seg til sjekkeren *direkte* ved å bruke navnet eller ved motspørsmål som får sjekkeren til å fnise. Kanskje slik sikkerhet gir inntrykk av helhet og integritet, av å være en person som er forankret utenfor mediehendelsen? Og i denne situasjonen er det viktig at man *er* sitt virkelige jeg i en virkelig situasjon – ikke en postmoderne maske i et spill for spilllets skyld.

Det ikke-tematiserte kjønn

Selvsagt handler *Reisesjekken* om kjønn, direkte og indirekte. Det er som to kjønn man skal møtes (vi venter fortsatt på Homsjesjekken) – samtidig gir det jo også et visst inntrykk av likeverdighet at sjekkeren kan være både en kvinne og en mann. Men likevel er ikke kjønn særlig tematisert i dette programmet. Delvis handler det nok om at vekten på det indre – på hele personen – oppfattes som noe som står i motsetning til å legge vekt på kjønn. En motsetning som jo også har

preget kvinnebevegelsen selv, hvor det å dempe betydningen av kjønn er blitt sett på som et ledd i likestillingsbestrebelsene. Men i *Reisesjekken* er dette neppe hovedgrunnen til at kjønn ikke tematiseres mer, her dreier det seg nok heller om at kjønn assosieres med noe litt lummert. Da en sjekker stilte de kvinnelige kandidatene spørsmålet om de likte å være kvinner, bredte det seg en pinlig stemning. I denne sammenhengen hørtes faktisk dette spørsmålet nærmest uanstendig ut, omtrent som han skulle ha spurt om deres onanivaner. Å spille på seksuelle strenger er derfor ikke noen god måte å gjøre seg bemerket på i programmet. Det betyr selvsagt ikke at det er tillatt å være prippen – tvertimot må man delta i eventuelle frivoliteter fra programlederens side, som øker jo yngre deltakerne er og som nesten utelukkende er rettet mot jenter. I noen tilfeller er det forbausende plumpe greier. Som f.eks. når vertinnen sier at hun har spilt basket for Eidsvold Turn og Hammelow-Berg begynner å sprutle, slik at vertinnen må banke ham i ryggen. Hammelow-Berg sier da, at hun burde banke seg selv i ryggen, slik at brystene hopper fram. Lillebror turnerer fra pianoet: «Jeg trodde det var *baller* hun var ekspert på». Denne form for lummerhet forutsetter nettopp at seksualitet fortsatt er nokså tabuisert og at alt assosiert med kjønn dermed er litt snuskete.

Det er bare i ett av de observerte programmene at sex får en framtrekkende plass i kandidatenes selvframstilling. Her er det tre unge jenter som skal sjekkes opp av en høy, atletisk, snauklipt FN-soldat: Bjørn. Hans første spørsmål dreier seg om hva de finner på når de ikke har noe å gjøre. Line svarer at hun er fæl til å se på rompa til mannfolk. Bente overbyr henne: «Da lurer jeg på

hvordan Helge og Lillebror ser ut når de sitter på do». Dette utsagnet vekker stor begeistring både fra publikum, programleder og sjekkeren Bjørn. Bente følger opp suksessen når hun får spørsmål om hvilke metoder hun bruker for å komme i kontakt med drømmetypen sin: «Har ikke sjekka så mye, men liker ikke å gå rundt grøten, så det var en gang jeg sa: 'Du, jeg har jævli løst på deg!''» Koden brytes her så ettertrykkelig at Hammelow-Berg spør mistroisk: «Sa du virkelig det?» I siste spørsmålet, hvor de skal svare på hvilke drømmer de har, prøver de to jentene igjen å overgå hverandre i frivole utspill. Line sier at hun drømmer om en natt med Mel Gibson, hvor hun «skal bruke ham skikkelig opp». Bente sier megetsigende: «Jeg har mange drømmer, men de fleste kan jeg ikke ta på TV!» Selv om både programleder og publikum (nærbilde på flere entusiastiske pensjonistpar) ler hjertelig, sitter man igjen med en litt flau følelse, og personlig var jeg på dette punkt overbevist om at Bente *ikke* ville bli valgt. Men det *blir* hun faktisk – og grunnen er nok at hun fortsetter sine «drømmer» på en måte som helt bryter koden igjen. Hun «avkjønner» seg og blir en «hel person»: «Nei, alvorlig talt. Jeg har en veldig stor drøm: å finne en å bli glad i og reise 14 dager på bjørnejakt til Canada, bare vi to helt alene.» Og tenk: akkurat det har Bjørn også drømt om!

Men at kjønn stort sett ikke tematiseres direkte, betyr selvsagt ikke at det er fraværende. Tvertimot ligger en nokså tradisjonell kjønnsrolleoppfatning som en klam forutsetning i mange av Hammelow-Bergs utspill og replikker. I flere programmer blir kvinnesak framstilt som noe som står i et direkte motsetningsforhold til romantikk: Når tre jenter får spørsmål fra sjekkeren om de vil bestemme eller bli bestemt over, sier de alle

tre at de vil at det skal fordeles jevnt. En av dem sier det slik: «Det verste jeg vet er å dilte etter og ikke ha noe jeg skulle ha sagt – dén går ikke, Arnulf – men jeg er ikke så veldig . . . hva er det det heter . . .» Hammelow-Berg: «Rødstrømpe?» Jenta kniser litt: «Nei, det er jeg ikke! Men det var ikke det jeg tenkte på. Ikke så veldig dominerende, ville jeg si. Men vil være med å bestemme litt.» I et program hvor politikere skulle sjekke hverandre blir programlederens fordommer mot kvinner med kvinnepolitiske synspunkter enda tydeligere. Her blir en Høyrerepresentant i Trondheim kommune, som er opptatt av å kurse kvinner i ledelse, stilt følgende spørsmål: «Er du da opptatt av Tante Sofie-typer?» Høyredamen benekter det, hun er opptatt av «alle kvinner». Men Hammelow-Berg gir seg ikke: «Men litt ledende, strikse damer?!» Og så får han publikum til å synge *Tante Sofie*-sangen fra Torbjørn Egners *Kardemommeby*. Når kjønn ikke tematiseres, blir det i denne konteksten, og kanskje generelt i den romantiske diskurs, nokså fritt fram for alskens prefeministisk doxa.

Den offentlige skamløshet

Etter de tre spørsmålene skal valget foretas, og sjekkeren får minimalt med tid på seg. Han/hun uttrykker ofte usikkerhet. Publikum har jo en privilegert posisjon og det gjør spenningen dobbel: vi vet noe som sjekkeren ikke vet. Vi kan enten gremme oss eller fryde oss over at sjekkeren kommer til å velge nr 1 som har utstående ører eller nr 3 som er dverg, mens han velger bort en sikker miss Universe. I *Reisesjekken* har publikum en tydelig kikkerfunksjon – ikke ved at vi er hemmelige for deltakerne, men fordi vi har en annen oversikt enn de.

«Sannhetens øyeblikk» kommer når sjekkeren og den utvalgte konfronteres. Da har sjekkeren ropt ut nummeret på den utkårete, og vedkommende har forbauset/overlykkelig strukket hendene i været og blitt gratulert av sine medkonkurrenter. De vrakete går så i nummerorden forbi sjekkeren (som altså får se hva han har unnsuppet/gått glipp av), og denne utdeler obligatoriske klemmer. Deretter kommer selve avsløringsritualet, som har to varianter. Den første varianten består i at sjekker og utvalgt står med ansiktet mot hverandre men med skjermen mellom seg og deretter forflytter seg med museskritt mot «hjørnet», hvor de på programlederens signal stikker fram hodene. Publikum venter spent på reaksjonen – et sjenert fnis, en åpen favn, et ansiktsuttrykk som ikke kan kontrolleres. Det andre alternativet er mer kroppslig: Deltakerne plasseres rygg mot rygg, hvorpå partneren beføles. For eksempel strekker lærerskolestudenten Mette hendene mot den medieinteresserte heisaguttens hår: «Åh, han har langt hår». Mannen tar ofte på hoftene (i dristigere fall et lite tak i rumpa) – begge søker hverandres hender. Programlederen, den evige kobleren, spør ropende hvordan det føles. I dette ritualet blir kroppenes størrelse og form (og eventuell mismatch) pinefullt tydelig for alle i rommet. Dette er tross alt en person som man ikke bare skal spise middag med på luksusrestauranten D'Artagnan samme kveld, men en man skal tilbringe en uke med på Bali eller i Trysil.

Reisesjekken som eksempel på den offentlige intimitet (og skamløshet) blir imidlertid tydeligst gjennom den gjenvisitt som alle parene må gjennomføre. De har tilbrakt en uke sammen «i hyggelige omgivelser», og nå skal deres status som par nærgående følges opp.

«Sannhetens andre øyeblikk» i dette dramaet er kommet, og publikum inviteres av Hammelow-Berg langt inn i det private rom («jeg elsker å grafse,» sier han). Først skjer avsløringen indirekte, gjennom en slags spørrelek hvor paret raskt skal besvare spørsmål om den andre (yndlingsfarge, bursdag til mor, sover i pysj, en god kysser?). Deretter direkte gjennom Hammelow-Bergs spørsmål i sofakroken. For noen par synes uka å ha vært nokså lite utbytterik – som f.eks. tilfellet er med Peder og Guro. Guro forteller: «Vi hadde mye felles å prate om de første dagene, så plutselig ble det tomt og så skulle han sove!» Peder snur seg surt bort. Hammelow-Berg: «Og hva gjorde hun når du sov?» Peder (syrlig): «Nei, da var hun på nachspiel og drakk karsk.» Hammelow-Berg prøver å lette på stemningen – vet de hvordan man lærer seg å danse Lambada? Jo man setter en blyant i rumpa og prøver å tegne et åttetall på veggen. For andre par har det vært normalt hyggelig og ikke mer enn det. Mette og heisagutten f.eks., har til Hammelow-Bergs store skuffelse ikke blitt et par. De var for forskjellige, lo av forskjellige ting. Derimot er det full klaff mellom FN-soldaten Bjørn og den seksuelt selvframstillende jenta som drømte om å jage bjørn. Den obligatoriske videofilmen viser dem tett omslynget på dansegulvet. Hammelow-Berg: «Hvordan gikk det i forhold til henne på Storefjell?» Bjørn: «Det gikk stort sett bra . . . på *alle* måter.» (hojing i publikum). Hammelow-Berg: «Er du en type som blir fort forelska?» Bjørn: «Nei – men jeg må si . . . at jeg har vorti det her.» «Skikkelig forelska?» (nikk – og jubel).

I *Reisesjekken* får vi følge parene fra start til mål – fra første blick til eventuell pardannelse/forelskelse. For publikum er det å delta i en romantisk fortelling, hvor

det tilbys identifikasjon, kontinuitet og spenning som i enhver annen miniserie med to avsnitt. Vi gis anledning til å bivåne det intime spillet i full offentlighet, uten at vi selv setter noe på spill. Det kan berøre oss ille – både fordi vi synes at deltakerne ikke burde delta i en slik eksponering av sitt innerste liv, og fordi vi skammer oss over vår egen kikkglegde. Men den gir oss også en form for stedfortredende følelsesrus: vi *visste* at hun ikke skulle ha valgt akkurat ham. Og det *er* vakkert med ung lykke. Her finnes sikkert ulike tolkningsfellesskap, noen mer ironiske og andre mer innlevende/deltakende. En smule introspeksjon tyder imidlertid på at begge tolkningsmønstrene meget vel kan eksistere i en og samme person – i tidstypisk ambivalens. Derimot er jeg mer skeptisk til medieforskeren Fiske (1989), som mener at disse programmenes popularitet kan forstås som utslag av «taktisk motstand mot seksuell disiplin» (*tactical resistance to sexual discipline*), spesielt blant kvinner. *Reisesjekken* tar romansen på fullt, ikke-ironisk alvor. Og kvinner nyter romansen, selv om de også fniser av den.

Casanova – den ironiske diskurs

Hvis *Reisesjekken* representerer en fortelling om romansen som retter seg til hele familien, så er *Casanova* helt tydelig rettet inn mot ungdom. Vi ser det allerede i vignetten – som er snublende nær det klisjéaktige i sine «postmoderne» fakter (mange innklijpte svart/hvite filmsekvenser, liksomreklame fra 50-åra koblet til logoen, eksplosive lyder). Dekoren er også nokså forutsigelig i all sin amatør-messige estetikk: et burgunder teppe i bakgrunnen, en orange sofa i postmoderne snitt (dvs. den ser ut til å være hard å sitte på) med blå karmen og røde pølse-

liknende puter (som også ser harde ut). Ellers varierer pynten fra gang til gang: boller bugnende av blå plommer og forhistoriske øgler; utstoppede dyr i ulike fasonger – f.eks. en kjempemessig isbjørn ved siden av en liten due; japanske masker og gule parasoller ved siden av enda mer frukt osv.

Deltakerne (tre jenter og to Casanovaer) er alle i 20-åra (jentene stort sett yngre enn guttene) – og oftest «like som bær» når det gjelder utseende og stil. Både jentene og guttene er motebevisste, men på en diskret måte (jentene har lange jakker i duse farger, svarte topper, svarte tights eller lange mørke skjørt; guttene har nesten alltid skjorte, slips, ulljakke og blå dongeribukse). Det er «single-kulturen» som introduseres for oss på skjermen – de unge med jobb/utdannelse som har etablert seg i leilighet. For å delta her må man være interessert i å gå på byen og drikke alkohol og ha seksuell erfaring. Programlederen, Paal Tarjei, tilhører samme generasjon. Hans ungdommelige ikke-konformitet understrekes også ved at han er kjent fra det kritikerroste og ukonvensjonelle ungdomsprogrammet U på NRK. Han har kort hår og kinnskjegg, firkantete motebriller og et rundt ansikt med et karakteristisk glis. Han appellerer ikke ved sitt utseende, men med sin mimikk, sine overdrevne/ironiske bevegelser og sin kjappe replikk. Hvis Hammelow-Berg er fløtepusen på småby-hotelllets dansegulv, er Paal Tarjei narren som aldri går over streken i retning av å bli alvorlig. I likhet med narren er han også nokså «avkjønnet» – verken damenes yndling eller «en av gutta». Hans relasjon til spilllets damer er støttende – han trakasserer mer enn gjerne de guttene som stiller opp. I siste delen av programmet kan han stille opp som «mann» (om enn i

sterkt selvironisk utgave) og trøste den jenta som blir uten partner ved å si at de to jo kan ta toget til Lillestrøm sammen.⁷

Det er spillet som teller

Casanova er ingen romantisk såpeopera, det er et spill som spilles her og nå. Her forekommer også (metakommunisierende) ironiske referanser til programmer av *Reisesjekkens* kaliber.⁸ I et slikt spill er deltakernes historie helt betydningsløs. De introduseres riktignok med både for- og etternavn, alder og yrke – men det gjøres raskt av programlederen og medfører ingen som helst samtale. Deltakerne framtrer for oss i «atomisert» tilstand – uten sosial sammenheng. Det eneste vi vet om dem er hvordan de ser ut, hvordan de takler spillet, og det de hendelser som avsløres i løpet av programmet forteller om dem.

Casanova tilbyr ingen enkel og grei historie, hvor deltakerne kommer med sine mer eller mindre klare forutsetninger, og søt musikk eventuelt oppstår.⁹ Snarere havner vi i historien baklengs: Deltakerne har allerede hatt sine «dates» – noe kan ha skjedd eller ikke ha skjedd, som programmet nå skal rekonstruere for oss. Fragmentert og kontekstløst avsløres det som har skjedd for publikum (for her vet deltakerne mer enn oss), i form av enkeltsetninger og kjappe karakteristikk hvor Casanovaen og hans erobbertalenter blir vurdert. Her finnes ingen pretensjoner om å presentere hele personer eller hele liv – ingen krav på autensitet eller dybde. Tre ganger tre setninger pr. date og tre ganger tre karakteristikk pr. Casanova – er ikke det egentlig fullt tilstrekkelig for å si det vesentlige, når det ikke finnes noe som *er* vesentlig? Mens publikum i *Reisesjekken* hadde en privilegert kikkerposisjon, er publikum i

Casanova mye mer en type «heiagieng», og deltakerne synes ofte å ha sine ulike «fans» i salongen. Dette spillet gjennomføres med ekstremt stram regi, med delvis ferdigskrevne replikker og langt færre muligheter til spontane digresjoner og overraskelser enn f.eks. i *Reisesjekken*. Her er det med andre ord ikke mye av den mangfoldighet og grenseoverskridelse som man kanskje litt slendrianmessig kobler til postmodernistiske/ungdomskulturelle begivenheter i massemedia. Programmet er nærmest rituelt gjentakende. Som spill flest.

Ta mannen – ikke ballen!

Det som skal skje i løpet av programmet er en avklaringsrunde for tilskuerne (men ikke for deltakerne). Jentene har allerede valgt skriftlig hvem de kan tenke seg å reise på tog med (premien er også en avdramatisering av beslutningen i forhold til de store premiene i et program som *Reisesjekken*). Poenget med denne runden er at jentene skal foreta en vurdering av innsatsen og personligheten til de to guttene. Den regel som gjelder fra nå av er: Ta mannen – ikke ballen! Filmen som innleder programmet er i seg selv et eksempel på denne regelen, den driver gjøn med tradisjonelle kjønnsroller, og kanskje fremst den mannlige erobrerrollen. Først ser vi en bit av en 50-tallsfilm (svart/hvit) med badedraktskledte misser; deretter en muskelbunt som spenner armene. Så ser vi en film hvor en pen, ung mann ringer og avtaler stevnemøte med en pen, ung jente. Han sprayer seg i munnen før han banker på for å hente henne: eksplosjon! Deretter går alt galt som kan gå galt: Bilen velter; han slafser spaghetti på restauranten og kaster seg over jenta i sofaen, med for tidlig sædavgang som resultat (rakett

skyter til vær). Jenta smeller igjen døra og han skjuler ansiktet i hendene. Det kjennetegnende for denne forfilmen er uttværingen av den mannlige fadesen. Dette går igjen i hele programmet – hvor det avgjørende *både* er (for jentene) å sette fingeren på de punkter hvor guttene har gjort den sletteste figuren, og (for guttene) å vise seg å være menn nok til å takle påstandene om sin egen latterlighet. Guttenes evne til å håndtere skam er derfor en minst like viktig spenningsskapende ingrediens, som jentenes ondskapsfulle avsløringer.¹⁰

Først kommer en runde som består av jentenes vurdering av de stevnemøter som har funnet sted, og dermed av guttenes evner som Casanova. Hver av Casanovaene blir presentert tre ganger for noen utsagn som vedrører dette, og de skal koble utsagnene til jentene. Hvis de kobler riktig, får de et hjerte å klebe til kroppen (den med flest hjerter blir kveldens Casanova, hvis eneste fortrinn består i å ha fortrinnsrett til togreisen). Det er åpenbart at disse utsagnene er konstruert av programprodusentene (på bakgrunn av jentenes fortellinger om stevnemøtene) – og setningene er ofte tvetydige eller direkte slemme. F.eks. kan jentene ha karakterisert førsteinntrykket av en gutt slik: «1) En ubestemt person; 2) en skikkelig dott; 3) travelt opptatt med ingenting.» Denne gutten blir tydelig brydd av denne karakteristikken. Dessuten kobler han utsagnene til feil person – f.eks. tror han at det er en tøff student med brunt langt hår som har sagt at han var «en ubestemt person». Men, nei! Studenten har karakterisert ham som en «skikkelig dott», med følgende begrunnelse: «Han var så spak og lite kreativ på telefonen at jeg ble litt tøff da. Neste gang han ringte tilbake hadde han opparbeidet litt sinne, så da var han like

tøff tilbake, så da fikk vi litt maktkamp!» Paal Tarjei: «Så da var han ikke sånn lodott lenger, da var han mer hybelkanin?» (hylende latter fra publikum).

Etter at Casanovaene har gjennomført vurderingsdelen, gjenstår en runde som skal gi informasjon om deres selvinnsikt. Her skal guttene koble hypotetiske utsagn om mannskjønnet til seg selv eller til den andre Casanovaen. Utsagnene er helt klart konstruert av programprodusenten: «Hvem av guttene er en sånn som bruker kondom som bokmerke?» «Hvem av guttene er en sånn som tenner på Terylene?» «Hvem av guttene er en sånn som leser Freud på trikken?» Etter at guttene har gjettet hvem utsagnet er myntet på, sier jentene i kor navnet på den de mener er den riktige. Det er avgjørende at dette uttales i fellesskap, ingen jente får lov å ha avvikende mening – og vi aner her en prosess hvor jentene har utvekslet erfaringer av det mest intime slaget for å komme fram til den riktige karakteristikken. Denne selvinnsiktsdelen rommer selvsagt mange muligheter for det pinlige. Spesielt flaut er det hvis en gutt tilskriver seg selv positive egenskaper som jentene definitivt mener han ikke har. Ofte er det klart nokså tidlig i programmet hvor sympatien til jentene ligger (men man kan ta feil – f.eks. blir den «skikkelige dotten» valgt, nettopp av den tøffe studinen) – og omtrent samme kriterier som i *Reisesjekken* synes å være i sving: verbalitet, sikkerhet, direkte henvendelse til jentene (mens enhver form for brauting er problematisk, med mindre det er en *ironisk* utgave, en type meta-brauting). I noen tilfeller betyr selvinnsiktsdelen regelrett «nedplukking» av gutten – dvs. ikke analyse (de-konstruksjon), men de-struksjon. Det kan handle om at alle utsagn – positive og negative – kobles til

konkurrenten, hvilket jo antyder at gutten ikke har gjort noe særlig inntrykk overhodet. Noen av guttene verger seg mot ubehagelige karakteristikk gjennom å fnyse, se megetsigende rundt seg, sette tomlene i været i en litt malplassert seiersgest. Andre ender opp som våt flekk – og kommenterer alt de oppfatter som negative utsagn med et sukk: «Ja, det er vel meg, det da».¹¹

Kjønnsbetydning

At kjønn tematiseres i *Casanova* er jo tydelig nok, her finnes ikke annet. Det som er påfallende ved første blick er det omvendt asymmetriske i vurderingen – her er det guttene som blir kjønnsobjekter, og jentene som står for blikket. Det betyr ikke at det ikke også er mye tradisjonell rollefordeling som kommer til uttrykk – dels fordi guttene jo unektelig er hovedpersoner for jentene på en nokså gjenkjennelig måte, og dels fordi det som skal vurderes er guttenes evne til å ta initiativ, til å legge opp til en minnerik kveld, sjarmere og forføre. Men likevel opplever vi noe nytt: vi blir vitne til en offentlig vurdering av mannlige kvaliteter som ellers bare finner sted internt i jentefellesskapets råde utlevering. Å bli utsatt for offentlig vurdering som kjønnsobjekt er selvsagt nokså uvant for guttene. Samtidig har nok gutter et mer avslappet forhold til at det faktisk er et spill, en lek. Til og med den kjønnsinterne konkurransen kan være litt hjemmevant for dem – det virker som om noen av guttene finner et slags fellesskap i situasjonen. Menns forhold til konkurranse er nok mye mer komplisert enn det kvinner vanligvis oppfatter. Det er både nærhet og distanse i å konkurrere; hierarkier representerer både atskilte posi-

sjoner og et sted man hører til, for mange gutter (se Bjerrum Nielsen og Rudberg 1989). Og ligger det ikke også en mulighet til å avdramatisere konkurransen i selve det faktum at dette foregår på et område som ikke er spesielt viktig for den type suveren mann som dette spillet forutsetter som deltaker? Men det er tydelig fra framtoningen til mange av guttene (spesielt de yngre) at det er en nokså ubehagelig erfaring.¹² Programlederen markerer at dette er en utsatt posisjon, ved å gi guttene kosedyr på fanget.

Kjønnnet er selvsagt også til stede i de utilsørte seksuelle hentydningene, som programmet preges av. Akkurat som i *Reisesjekkens* gjenvissitt får vi inntak til private handlinger, og programlederen gir med sin gummi-mimikk publikum rikelig anledning til å «tenke selv», der deltakerne bare antyder. Men på en eller annen måte – midt i all direkteheten – får man likevel inntrykk av at grensene faktisk opprettholdes sterkere enn i intimisering til Hammelow-Berg. Delvis handler det om at når *alt* seksualiseres, blir *ingenting* riktig seksuelt ladet. Programmet er fullt av vovete utsagn som viser seg å være «uskyldige» (f.eks. «han hadde hendene der han ikke skulle», dvs. spiste av maten til en jente). Det hele er jo et spill, ingenting er alvorlig ment – «girls just want to have fun». Når det en sjelden gang avsløres at «noe har skjedd», blir det riktignok hojing i publikum – men også visse gisp og avmålte miner (for eksempel fra de andre (kvinnelige) deltakerne). Mens de intime avsløringer i *Reisesjekken* nærmest kan ses som en slags «betaling» for reise og opphold, blir grensene for hva som skal fortelles fra stevnemøtet i *Casanova* mye mer opp til deltakeren selv. En balansegang mellom det pinlig private og det anerkjent frivole foretas stadig vekk, og

de fleste takler denne balansegangen ganske godt.

Likevel er det noen som tramper feil, og mitt inntrykk er at det er jentene som får størst problemer. Det er jo de som skal vurdere guttene, men hvordan skal de kunne det, uten samtidig å avsløre seg selv? Delvis handler det om en kulturell dobbelstandard for jentas seksuelle framferd: hun må ikke virke prektig, men heller ikke lett på tråden. Og i dette programmet er det jo unektelig prektigheten som er mest tabu. Dette dilemmaet løser noen av jentene ved hjelp av indirekte antydninger: «Da jeg skulle ringe etter drosje om morgningen, sov han så hardt.» (jubel i publikum). Andre jenter (ytterst få) proklamerer tydelig at de aldri går så langt, på sitt første stevnemøte. På en måte kan man si at disse jentene bryter spillets regler – de kobler seg plutselig til den autentisitetssdiskurs som ellers hører mer hjemme i *Reisesjekken* («jeg er en slik person som . . .»). Men selv om dobbelstandarden er en realitet, er det i dette heteroseksuelle spillet muligens noe annet som setter jentene i klemme: de skal kunne vedstå seg seksuelle handlinger på måter som ikke avslører deres dypeste følelser. De må ikke forlate spillet – ikke avsløre seg selv som hele personer med motiver og behov som går utover spillets rammer. Men en slik atskillelse mellom følelser og seksuelle handlinger synes fortsatt å være lite kurant for jenter, selv i *Casanovas* hyper-frigjorte utgave.

Grensene for intime avsløringer – skamløsheten – må altså hele tiden balanseres mot skammens mulighet. Når en av jentene annonserer: «Da jeg skulle ringe etter drosje om morgningen, sov han så hardt», «vet» alle hva hun har gjort. Gutten som hun omtaler på dette vis, snur seg mot en av de andre jentene en

Edouard Manet: «Chez Le Père Lathuille», 1879. (Kilde: Edward Lucie-Smith: *Impressionist Women*, Weidenfeld and Nicolson 1989.)

stund senere og sier: «Her er øredobbene dine, du glemte dem på nattbordet!» Den grusomme episoden avsluttes da også med at gutten velger jenta med øredobbene, mens jenta med drosjen blir vraket. En slik jente blir sittende med trippel skam: Hun har «gjort det», fortalt om det og valgt ham. Mens det å «gjøre det» og bli vraket kan være ille nok, er det tross alt en privat skam som skal håndteres. Å «fortelle det» gjør henne mer offentlig sårbar, men det er klart at det er i og med hennes «valg» av gutten at skammen blir total, fordi hun nå også har avslørt sine følelser. Hvis hun hadde «gjort det», fortalt det og *ikke* valgt ham – kunne det til og med ha blitt oppfattet som en styrke hos henne, en demonstrasjon av at hun behersker spillet. Men nå har hun

ved å vise seg fram som *hel* person ikke bare brutt mot spillets fundamentale prinsipp. Hun har også kledd seg naken offentlig – helt inn på bare sjelen – og må skamme seg deretter.

Sannhetens øyeblikk – restaurering av mannlig verdighet

Men selv om noen jenter får problemer med skammen, er likevel programmets grunnforutsetning at det er guttene som skal gjennomgå. Samtidig vil disse guttene gjennom den avsluttende valgproseduren faktisk tilbys en unik mulighet til å restaurere sin verdighet. De får velge først – og selv om de i likhet med jentene risikerer å bli vraket, så har de et fortrinn

i at de skal *begrunne* sine valg. Begrunnelsen foregår på følgende måte: Casanovaen (gutt med flest hjerter) går gjennom jentene fra «bunnen» og oppover, dvs. de forteller hvorfor de ikke har valgt jente x og jente y, men jente z. De kan i den prosessen ofte være ridderlige – fortelle hvor vanskelig valget har vært, og hvor gjerne de skulle valgt alle sammen (noe som kommenteres med høylytte fnysinger fra programlederen: «Bla, bla, bla» – spill spillet, gutter!). De kan faktisk også beklage de jenter som de vraker («Lei for det, men»), noe som selvsagt ikke gjør den eventuelle skammen lettere å bære. Men guttene kan også bruke sjansen til å hevne seg. Nå kan de si akkurat det de vil – og i motsetning til de ferdigformulerte utsagnene fra jentene virker det ikke som om programlederen vet hva som skal komme. Det betyr at guttene plutselig kan forlate spillet, «bli seg selv», og deres utsagn er ikke lenger utspill i en ironisk lek, men får tyngde som intenderte, virkelige. Slike «virkelige» utsagn kan selvsagt bli dobbelt sårende for en jente som avfeies med at «det svingte ikke» eller «med deg ville jeg aldri få en syl i været». Andre gutter setter jentene mer direkte på plass som kjønn: en av Casanovaene plukker f.eks. fram et par truser fra innerlomma og vifter med dem foran den utvalgte jenta: «Du glemte dem hos meg». Men «regelbruddet» kan for andres del bli en innledning til en ganske annen samtale om heteroseksuelle møter: «Vi hadde noe der, som jeg gjerne vil følge opp». Guttene får altså anledning til å framstå uten regi og spille på flere strenger, og restaureringen av den mannlige verdigheten innebærer en form for restaurering av den tradisjonelle kjønnsasymmetrien. Men først og fremst tillates guttene igjen å bli individer – ikke kjønn (subjekter –

ikke objekter). Og jentene gjeninnsettes i sin vante posisjon som kjønnnet objekt for en manns blikk.¹³ Ordenen er gjenopprettet.

Disse to programmene sier oss noe – hver på sin måte – om heteroseksuelle møter i en tid hvor grensene mellom det private og det offentlige er nokså utvisket, og hvor det intime etter hvert er blitt et offentlig anliggende på en helt annen måte enn før. De viser også at denne offentlige intimiteten produserer nye muligheter for nederlag, fordi *hele* personen blir gjenstand for det offentlige blikk. Men det er også viktige forskjeller: Mens *Reisesjekken* undertematiserer kjønn, framhever *Casanova* kjønnnet som det eneste interessante. Mens *Reisesjekken* bygger opp under en tradisjonell kjønnsrollefortelling, bryter *Casanova* (i hvert fall delvis) denne gjennom jentedeltakernes analyser av mannlighet. Mens *Reisesjekken* strever etter å vise fram hele, autentiske personer, er *Casanova* opptatt av å presentere deltakerne kun som deltakere i et spill – hvor ethvert hint om at vi har å gjøre med virkelige mennesker, er å betrakte som etikettebrudd. Mens *Reisesjekken* forteller en romantisk historie med innebygget spenning og uforutsigelighet (men med et visst håp om en lykkelig slutt), presenterer *Casanova* oss for en ekstrem grad av forutsigelighet med forhåndsbestemte utsagn og få overraskelser. Mens *Reisesjekken* mesker seg i offentliggjøring av det intime, blir avsløringene i *Casanova* – på tross av programmets frittalenhet – holdt innenfor spillets regler. Kanskje det er slik, som jeg antydte innledningsvis, at *Casanova* på sitt ironiske vis kan sies å være en kommentar til den romantiske fortellingen som målbæres gjennom *Reisesjekken*? La oss se litt nærmere på det nye som *Casanova* representerer.

Kjønns tyngde og tydelighet

Hva representerer den enorme opptattheten av kjønn som et slikt program legger for dagen? I den virvel av oppløsning og fornyelse som vår moderne tid er blitt karakterisert som (Berman 1983), blir kanskje kjønn og kjærlighet en type eksistensiell forankring. Det er tross alle postmoderne oppløsningstester noe stabilt og avgrenset over kjønn, som kan være sårt tiltrengt når de tilsynelatende ubegrensede muligheter truer med å ta fullstendig av med oss (jf. Giddens 1991 om betydningen av «ontologisk sikkerhet» nettopp i en moderne risikokultur). Det betyr ikke at kjønn nødvendigvis «essensialiseres» – dvs. at det er et bestemt identitetsmessig innhold som gir denne trygghet. Det trenger heller ikke å dreie seg om det Ziehe (1989) karakteriserer som «ontologisering», dvs. et nytt behov av faste verdier, som jo er å betrakte som et slags selvbedragersk mottrekk til den moderne ambivalens. Kanskje det bare er slik at kjønn, uansett historiske innholdsbestemmelser, representerer en anerkjennelse av eksistensens endelighet, halvhet – men også dens mulighet for sammensmeltning og fortsettelse. Tilværelsens letthet oppveies kanskje av kjønnets tyngde? Slik sett kan et program som *Casanova* leses som en metafor for et moderne liv, hvor vi ikke lenger har noen fast historie eller bestemt framtid, hvor vi ikke har noe håp om å framstå som helstøpte personer, hvor vi bare forplikter oss til spillet her og nå, og ikke til varige relasjoner. I dette diffuse univers blir kjønn noe som tegner seg utvetydig: Det er tre jenter i sofaen, to gutter midt imot. Og de er ment for hverandre – ikke sant?

Kjønnets tunge nærvær handler også om det sosiale/kulturelle faktum at tradi-

sjonelle kjønnsposisjoner er blitt røknet ved. Den økte likheten mellom kjønnene på noen områder gjør kanskje betydningen av å markere forskjell i det heteroseksuelle møtet ekstra viktig? I observasjoner av gymnasundommer (se Kleven 1993, Bjerrum Nielsen og Rudberg 1994) kan man notere en tendens til at kjønnene både tydeliggjøres og polariseres i klasserommets offentlighet. Det virker ikke rimelig å fortolke dette som ren og skjær maktkamp – temperaturen i diskusjonene tilsier tvertimot at det er mye begjær på spill, selv i de mest «uforsønlige» motsetninger. For begge kjønn gjelder at de blåser seg opp for å markere seg selv både som subjekt med krav på respekt og objekt med krav på attrå. For kvinner har denne tydeliggjøring av kjønn også tidligere vært viktig – fordi den representerer en synliggjøring av undertrykkende forhold. I *Reisesjekken* kan vi se hvor betydningsfullt det faktisk er at kjønn tematiseres for å hindre at gamle kjønnsdiskurser reaktiveres på ny og på ny. Men dagens unge jenter bruker ikke bare tydeliggjøringen av kjønn til å frigjøre seg fra en ublid kjønnsskjebne – de benytter den også til å utforske sin egen individualitet: Å være seg selv er også å være jente. De kan derfor forholde seg mer uideologisk og lekent til kjønn – slik vi blant annet kan se i *Casanova*. Det er stort sett også gjennom den kvinnelige dekonstruksjon av mannlighet at dagens menn har «fått» et kjønn i tillegg til sin individualitet. Den tydeliggjøring av kjønn som skjer i *Casanova* er derfor på mange måter et kvinnelig prosjekt.

Men i programmet ser vi også hvordan dette prosjektet er problematisk for jentene: Hvis det er ubehagelig for gutter å bli «rene» kjønn – objektivert av jentene – er det sannelig ikke helt lett for jenter å holde fast ved en subjektposisjon

i det heteroseksuelle spillet. Tydeliggjøringen av kjønn truer hele tiden med å avsløre jentene selv i deres innerste følelser – kjønnsobjektet er ikke bare objekt, men en attråverdig mann – og det som kjennetegner en attråverdig mann er nok fortsatt hans evne til å innta en subjektposisjon vis-à-vis en kvinne. Er det denne ambivalensen i forhold til egen subjektstatus som gjør at jenter må bli så ondskapsfulle (for å beholde objektet som objekt)? Er det derfor det blir så avgjørende for jentene å holde seg til spillet? Som vi så var dette ikke like nødvendig for guttene. En viktig grunn er selvsagt at reglene faktisk gir guttene større muligheter til å bryte ut av spillet – noe jeg tidligere har tolket som en «restaurering av kjønnsbalanse». Men det faktum at guttene ofte takler dette på selvfølgelig vis, handler jo også om at en slik subjektposisjon faller nokså naturlig for dem, at de er vant til denne type definisjonsmakt i heteroseksuelle spill. Eller er de skjevheter vi ser bare uttrykk for at det heteroseksuelle spillet ikke er like viktig for guttene som for jentene? At jentene så å si fortsatt står med det ene benet i romantikken – mens de febrilsk prøver å ironisere over den, akkurat som gutter bestandig har gjort?

Den ambivalente romantikk

For kanskje det å objektivere guttene som kjønn faktisk står i motsetning til å gi seg hen til den romantiske diskursen? Ifølge Giddens (1992) finnes det ikke rom for likeverdighet mellom kjønnene i den tradisjonelle romansen. Historisk representerer forestillingen om romantisk kjærlighet riktignok et demokratisk fremskritt, hvor ikke sosiale kriterier, men ekte følelser skal ligge til grunn for partnervalg. Men samtidig vil denne

forestillingen både sosialt og psykologisk livnære seg på en type komplementaritet mellom kjønnene – som i virkeligheten også har betydd skjev maktfordeling. I den romantiske diskurs er mannen forførereren/befrieren, kvinnen den som lar seg forføre/befri. Psykologisk handler det om å vinne «helhet» gjennom den andre, i en psykologisk historie hvor den kjønns-skjeve identitetsproblematikken – hvor det mannlige står for autonomi, det kvinnelige for intimitet – så å si magisk oppheves gjennom relasjonen til den andre (Bjerrum Nielsen & Rudberg 1989).

Men selv om den romantiske diskurs ofte har underordning av kvinnen som forutsetning, er det uten tvil kvinner som kjenner seg mest hjemme i den (det er f.eks. kvinner som er forbrukere av romantikk i alle medier, selv om de ofte skammer seg over det). En viktig grunn er at romantikken på dette nivået har en takknemlig resonansbunn i mange kvinners psykiske behov – behov som nok delvis kan være myteskapte, men ikke mindre intense av den grunn: Det er den fremmede Andre (hvit prins eller svart sheik) som må føre henne bort fra barndommens trange borggård (på sin hvite hest eller svarte araber) mot ukjent mål (ekteskapet/orgasmen) (se Sichtermann 1984; Bjerrum Nielsen & Rudberg 1989). Hun er aktiv i sin egen forførelse – men når hun vel har latt seg forføre, er det han som må stå for fortsettelsen, han som må tøyle hesten (ta initiativ og kontroll) og vite hvor målet ligger (ha større erfaring). Den romantiske diskurs (og psykologi) blir derfor også vanskelig å forene med åpen kjønnslighet og seksualitet (Giddens 1992), fordi konkret kroppslighet står i motsetning til romantikkens svermeriske kvalitet, hvor seksualitet er noe som bare skal skje.¹⁴ Det

betyr at både romantiske talemåter og romantiske behov nødvendigvis vil være vanskelige å forene med et kvinnelig seksuelt subjekt. Kanskje det er dette noen av jentene i *Casanova* sliter med; ironien over romantikken blir litt anstrengt, fordi den dekker over en ambivalent lyst på «en aldri så liten prins».

«Casanova» – et spill i Casanovas smak?

Jentene (og guttene) i *Casanova* ser på verden og det heteroseksuelle spillet ut fra den nye, men for dem selvsagte, likestillingssituasjonen. Dermed vil Casanova-figuren framstå som anakronistisk. Og likevel lurar man litt på om ikke selve spillet med dets strenge tabu mot ekte relasjoner og autentisitet til syvende og sist er et spill i Casanovas smak? Giddens (1992) beskriver Casanova som en figur på terskelen til det moderne: Hans forførelser var i en viss forstand prestasjoner, og hans jakt etter seksuell nytelse var en streben etter de uendelige muligheter som karakteriserer moderniteten på alle områder. Og selv om man på mange måter kan beklage de kvinner som ble utsatt for ham (han begynte f.eks. å voldta på sine gamle dager), så var han også en «kvinnenes mann»; han foraktet dem ikke, men passet på deres rykte og sørget for dem, selv etter at historien var slutt. Og sett fra den datida kvinnes synsvinkel er det vel heller ikke gitt hvem som var den mest uheldige: hun som ble forført (og kanskje opplevde noe nytt) eller hun som levde kysk (og undertrykt av far/ mann). For, som Giddens påpeker, var Casanova også en slags opprører mot en mannlig orden hvor kontroll over kvinners seksualitet sto sentralt.

Men hvis Casanova på terskelen til det moderne har visse positive kjenne-tegn (i tråd med f.eks. erobreren Faust, beskrevet av Berman 1987) – er en Casanova på terskelen til det postmoderne unektelig en mer sørgelig figur.¹⁵ Dagens Casanova opererer i en verden hvor mannlig kontroll over kvinners seksualitet er svekket, og det å få kvinner i seng verken er noen stor prestasjon eller særlig opprørsk. Casanovas (ubevisste, psykologiske) prosjekter kan sikkert være mangfoldige. Men en ting er rimelig å anta: Han har store problemer med å koble intimitet til den seksuelle utfoldelsen, og store problemer med å inngå forpliktende nære relasjoner. Når kvinner begynner å framstå som hele personer, blir han derfor en smule svett. Som Giddens sier det: «He is in effect in the position of Karl Krauss' fetishist, who yearns only for a woman's shoe, but instead has to settle for the whole human being.» (Giddens 1992, s. 84.)¹⁶

Alle deltakerne i sjekkeprogrammet virker skjønt enige om at denne figuren er den tåpeligste form for mann som tenkes kan. Eller gjør de det? Riktignok vil ingen slå et slag for den oppblåste mannen med gjennomskuelige forførelseskunster. Men den virkelige Casanova er jo rimeligvis litt mer raffinert enn som så – han både nedlegger kvinner og knuser deres hjerter. Ettersom det er guttenes mangel på raffinement som saumfares i programmet, blir det jo kanskje snarere en leksjon i hvordan bli «virkelige» Casanovaer enn noen generell dekonstruksjon av den mannlige forførereren. Men viktigere er likevel det indirekte budskapet til jentene: De må lære seg å spille Casanovas spill for å unngå å bli hans offer. En jente må framfor alt ikke vise seg som hel person – selv om hun ikke dermed går med på å

bli fetisjistens sko. Derfor blir også spillet tvedydig for jentene: De har ikke lov til å hente inn den intimitetssamtalen som de faktisk behersker (en samtaleform som Casanova bruker som retorikk, men egentlig frykter). Og de er ikke helt stø i den ironiske samtaleformens vendinger – men glimter plutselig til i ufrivillig autentisitet.¹⁷ Og finnes noe mer sårbart enn et autentisk menneske i en gjeng med bare pokerfjes? Noe mer nakent?

Å håndtere skam og å våge å elske

Denne sårbarheten er slett ikke bare jentenes problem (men kanskje et større problem for dem på grunn av deres historiske posisjon og sosialiseringshistorie?). Den sterke ritualiseringen i programmet tyder på at det er noe som truer med å løpe løpsk for begge kjønn, hvis reglene ikke overholdes. Den plass som blamasjen får i denne type program (både i *Casanova* og i det svenske *Tur i kärlek* (hell i kjærlighet)) sier også noe om en generell utsatthet i vår tid. Uansett om systemverdenen koloniserer livsverdenen, eller intimsfæren oversvømmer det offentlige liv – så er det rimelig å slå fast at grensene mellom de tidligere nokså klart etablerte «sfærene» blir mer diffuse. Å være moderne er ikke bare å være i rivende utvikling, det er også å bli stadig mer synlig og gjennomlyst. Denne gjennomlysningen kommer delvis utenfra – men er vel så mye et resultat av moderne refleksivitet (se f.eks. Ziehe 1989, Giddens 1991). Vi blir ikke bare pinlig berørt fordi *andre* ser oss – men også fordi vi uopphørlig er objekter for oss selv. Kanskje man kan si at pinligheten er en slags grunnstemning i det moderne?

Den altoversvømmende skammen erstatter den tidligere spesifiserte og handlingsrelaterte skylden. Skyld kan repareres ved at man angrer og gjør opp for seg; skammen rører hele personen (Giddens 1991). Den moderne skam oppstår når også det «indre» blir objekt for de andres blikk. Mens soning av skyld forutsetter et subjekt, aktivt og ansvarlig – sitter den som skammer seg passiv og fastlåst i gapestokken.¹⁸

Kanskje dette blir spesielt betydningsfullt i forhold til det heteroseksuelle spillet hvor innsatsen er høyere enn i de fleste andre spill. Kjærlighet innebærer en trussel om narsissistisk krenkelse av det grueligste slag, sammenlignbart med psykologisk utslettelse. Samtidig er møtets kvalitet avhengig av at partene *tør* å utsette seg for muligheten av å «dø» – og akkurat som i alle risikofylte foretak er det denne halsbrekkende innsatsen, som også får den forelskede til å føle seg ekstra levende. Det som gjør *Reisesjeken* både så pinlig og så rørende er sannsynligvis at noen av deltakerne faktisk er nokså dristige i så måte – og det er en dristighet som kan gi tilskuerne en følelse av (stedfortredende) liv. *Casanova* gir derimot ingen slik adgang – verken for deltakere eller tilskuere. Pinligheten oppstår først når spillet brytes (ufrivillig, ikke av suverenitet). I *Casanova* finnes ikke det heteroseksuelle møtet, det «spilles» og «mimes» omtrent som i småbarns rollelek. Og akkurat som i småbarns rollelek har det kanskje funksjonen av å skape den nødvendige distansen for å tore å nærme seg et uløst problem, et sår punkt, et vondt minne. Reglene, den rituelle gjentakelsen, mangelen på altfor store overraskelser (som jo også er så viktige for barn) – kan muligens forstås som en metode for å holde det skammelige stangen. Det

refleksive selvironiske blikk er her verken selvgranskende eller avslørende – det brukes mer som beskyttelse mot både innsyn og utbrudd, som en ekstra fargeglad kondom, i disse aids-tider. Og akkurat som morsomme kondomer er hele programmet litt frekt og nytt en stund, men ganske kjedelig i lengden.

Den diskurs om kjønn og heteroseksuelt spill som *Casanova* bidrar til fungerer nærmest kontrafobisk: Den viser oss kjønnets tåpeligheter, det heteroseksuelle spillet som skammens stadige mulighet, samtidig som den tilbyr oss en slags «håndbok» for hvordan denne skammen skal håndteres. Og likevel tror jeg ikke at denne ironiske diskurs bare skal forstås som en advarsel mot å gi seg hen til kjærligheten. Kanskje det heller handler om en ny måte å etablere grenser mellom det offentlige og det private på? For selv om det i modernitetsteorien først og fremst er blitt fokusert på at grensene mellom dem oppløses – noe som vekselvis er blitt beklaget eller tiljublet – er det til syvende og sist hvordan denne oppløsning takles, som blir det viktigste. Å rendyrke den ironiske diskursen (den refleksive distansen, spillet, masken) betyr ikke nødvendigvis å drepe de store følelser. På en måte virker det som om deltakerne i *Casanova* har lest Ziehes (1989) anbefalinger (og det har de kanskje) om hvordan det «intime» skal bevares gjennom å unngå den omklamrende intimitetsdiskursen i det offentlige (som *Reisesjekken* unektelig er et eksempel på). Gjennom ironi unngår vi ikke bare smerte, vi bevarer kanskje også alvoret? Akkurat som vi gjennom den stadige bruken av hermetegn, prøver å formidle at det finnes noe annet – noe virkelig som blir sitert, noe autentisk som mimes. Så kanskje et spill som *Casanova* slett ikke holder kjærligheten for narr –

men heller gjør en innsats for å bevare motet til å elske? Men det er kanskje litt mye å forlange av et skarve TV-program?

Monica Rudberg

professor

Pedagogisk forskningsinstitutt

Universitetet i Oslo

Litteratur

- Aftenposten* 15/1 1994: «Casanova-høvdingen».
- Berman, Marshall. *All that is solid melts into air*. Verso, New York 1983.
- Bjerrum Nielsen, Harriet & Monica Rudberg. *Historien om jenter og gutter*. Universitetsforlaget, Oslo 1989.
- Bjerrum Nielsen, Harriet & Monica Rudberg. *Psychological Gender and Modernity*. Scandinavian University Press, Oslo 1994.
- Fiske, John. *Reading the Popular*. Unwin Hyman, Boston 1989.
- Kleven, Kari Vik. In deadly earnest or postmodern irony – new gender clashes? I *Young*, 4, 1993.
- Giddens, Anthony. *Modernity and self-identity*. Polity Press, Cambridge 1991.
- Giddens, Anthony. *The Transformation of Intimacy*. Polity Press, Cambridge 1992.
- Prieur, Annick & Arnhild Taksdal. *Å sette pris på kvinner*. Pax, Oslo 1989.
- Sichtermann, Barbara. *Brysternes tabte erotik*. Tiderne skifter, København 1984.
- Ziehe, Thomas. *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Symposion, Stockholm 1989.

Noter

- 1 Artikkelen er tidligere trykt i en noe annen utgave i *Materialisten* nr. 2/3-1994.
- 2 Analysen baserer seg på inntrykk fra intens TV-konsumpsjon høsten 1992, samt videoopptak av 6 Reisesjekkprogrammer (28/1, 31/1, 7/2, 11/2, 14/2, 18/2) og 5 Casanovaprogrammer (26/1, 2/2, 9/2, 18/2 og 26/10) i 1993. Da Reisesjekk-programmene har deltakere i ulike aldre (f.eks. Eldresjekken) og for forskjellige nisjer (f.eks. Politikersjekken), har jeg for sammenligningens skyld valgt ut de av

Reisesjekken (28/1, 31/1, 11/2) som har deltakere som tangerer aldersgruppen i Casanova (20–30 år). Begge programmene var i observasjonsperioden blant de mest populære både generelt og i sine respektive TV-kanaler. Reisesjekken var i observasjonsperioden det nest mest populære programmet på TV Norge (ca 300.000 tittere) – bare utkonkurrert av spilleprogrammet Casino. Reisesjekken er et «familieprogram», dvs. det retter seg til alle aldersgrupper fra ungdomsalder og oppover (publikum er f.eks. blandet med hensyn på generasjoner – mange glade pensjonistekepar). Det har beholdt sin popularitet, og er i dag (høsten 1993) det mest populære programmet i kanalen. Ungdommer betrakter det som et «svigermorprogram» (samtale med blivende Casanova i frisersalongen). Casanova er derimot en tydelig ungdomskulturell tilstelning, og var det mest populære programmet i TV2 i begynnelsen av 1993. Det skapte også en del moralsk panikk i kristne kretser, hvor biskop Per Lønning karakteriserte det som hallikvirksomhet. I skrivende stund har dette programmets popularitet sunket betraktelig – noe som muligens kan ha å gjøre med dets strengt gjentakende form og det ungdommelige publikums krav på nyheter.

- 3 Det er også en sosialiseringfaktor: En svensk tredjeklassing forteller at frøken arrangerer «Tur i kärlek» i klassens time, og her lærer jenta både å ta det å ikke bli valgt med «stiff upper lip» og at teknikken for å unngå nederlag er å satse på de «stygge» guttene.
- 4 Alle presenteres (noen ganger litt tilfeldig) ved at Hammelow-Berg spør dem om relevante data, som yrkestilknytning, hobbyer og hvordan de er blitt meldt på programmet. I observasjonsperioden var det også lagt inn noe mer show i presentasjonene – dvs. deltakerne fikk vise kunstene sine (f.eks. danse electric boogie, synge til eget gitarspill eller Twist and Shout til Lillebrors akkompagnement).
- 5 Unntaket er i Eldresjekken, hvor deltakerne presenteres som f.eks. enke eller mormor.
- 6 Det er påfallende ofte at deltakerne understreker slik ikke-konformitet som en god egenkap, uttrykt bl.a. gjennom avstandstaken fra mennesker som er «sånn A4-format».
- 7 I et intervju med Paal Tarjei (Aasheim) i Aftenposten, 15. januar 1994 (som kom etter at denne artikkelen ble skrevet), bekrefte mange av mine hypoteser. «Man skal ta livet på alvor, men ikke alvorlig, mener unge Aas-

heim. Man kan spøke med alt. Humor åpner dører, og selvironi er viktigst av alt. – Jeg tilhører jo generasjon X . . . den generasjonen som snakker i anførselstegn, den som nekter å engasjere seg . . . Vi gidder ikke lete etter livets mening. Det er som å stå og vente på tevannet. Det koker først når du snur ryggen til.» Han understreker også det frivole i programmet, men at det ikke er «griseprat». «Programmet kan iblant være plumpt, men det får ikke være trist.» Trist – det er nemlig et program som Reisesjekken: «Det er et program for enslige mennesker som søker en partner på alvor. Det kunne ikke jeg lage, det ville føles vanskelig og trist.»

- 8 Her framstilles Reisesjekken som en smule «nerd». Paal Tarjei kan f.eks. en gang finne på å opptre i overdimensjonert bart, som bilselger – og en annen gang spørre: «Hvem av guttene kunne tenke seg å gro bart, for å ligne Helge Hammelow-Berg?»
- 9 Dette ser jeg også i den måten jeg forteller om programmene på: Det er mye enklere å fortelle «historien» til Reisesjekken, og det er også naturlig å bruke deltakernes navn i fortellingen.
- 10 Samme opptatthet av blamasjen finner vi i et svensk sjekkeprogram som tidligere gikk i TV4: Tur i kärlek. Her introduseres alle deltakerne ved hjelp av enkeltsetninger som antyder at noe pinlig har skjedd dem – f.eks. «Hun danset uten bukser». Deretter skal deltakerne forklare hva dette gjelder – og ofte er det akkurat så pinlig som setningen antyder. Det viktige her er selvironi og evne til å gjøre en god historie ut av selv det skammeligste nederlag. Den viktigste forskjellen mellom Casanova og Tur i kärlek er at kjønnene er likestilt med hensyn på blamasjene i Tur i kärlek.
- 11 Av og til kan det bety at de også misforstår hva som er negative, respektive positive utsagn i denne konteksten. En gutt tror f.eks. oppgitt at det er ham jentene mener kan «innby til ørefik», hvilket selvsagt er riv ruskende galt. En ørefik kan jo faktisk være en del av den heteroseksuelle flørten, dvs. gutten engasjerer jenta slik at han blir «verdig» en ørefik.
- 12 At det er slik ble bekreftet av den Casanova in spe som satt ved siden av meg hos friserdamen. Han beskrev sin deltakelse som en slags «manndomsprøve», som flere kompiser i det militære hadde vært gjennom allerede – så da kunne jo ikke han være feigere.
- 13 For de som blir uten, er Casanovas valgprose-

dyre mye mere belastende enn tilfellet var i Reisesjekken. Dels fordi man begrunner sine ikke-valg, og dels fordi den jenta som må bli til overs også kommenteres offentlig av programlederen: «Ja, nå er du vel knust?» «Ja, jeg vet ikke hvordan jeg skal orke å leve videre,» hulker den suverene jenta, og kaster seg bakover i «krampegråt»: «Jeg visste det, jeg visste det! Slutt og sy, mamma – det *blir* ikke no' bryllup!»

- 14 Dette er en grunn til at det er uhyre problematisk å gjøre jenter «bevisst sin egen seksualitet» slik mange Aids-kampanjer har foreslått. Å be jenter ha kondomer i håndveska er ikke bare problematisk fordi en slik jente virker altfor «beredt» for å tilfredsstille den fortsatt gjeldende dobbeltmoralen på området. Det er også psykologisk vanskelig for jenta å introdusere gummiartikler i den romantiske diskurs.
- 15 Giddens beskriver dagens Casanovaer som «fossils from a previous age, stalking their prey with derring-do, armed only with penicillin, condoms (it is to be hoped) and a preparedness to face the risk of Aids». (1992:83)
- 16 Noe lignende finner Prieur og Taksdal (1988) i en norsk undersøkelse av horekunder. Her finnes på den ene siden en eldre gruppe, som begrunner sine besøk hos prostituerte med at de

søker nærhet og kjærlighet (som de ikke får av kona), på den andre siden en yngre gruppe som mer er å betrakte som moderne sexkonsumenter: for dem er målet variert seksuell nytelse, og frihet fra intimitet er avgjørende for lysten.

- 17 Kanskje er det faktisk selve ironien som strategi i det heteroseksuelle spillet, som gir jentene problemer? Kari Vik Kleven (1993) har i en analyse av kjønnskulturer i gymnaset pekt på hvordan guttene eksellerer i ironiske strategier som mottrekk mot jentenes dekonstruksjon av mannlighet – og at jentene blir vippt av pinnen av guttenes overlegne kompetanse i så måte.
- 18 Dette kan jo også kobles til en form for narsissisme hvor vi veksler mellom det omnipotent grandiose og den fullstendige tilintetgjørelse – en problematikk som henger sammen med vansker med å etablere klare grenser rundt det egne selvet fordi vi aldri helt har tatt oss ut av symbiosens hengemyr. Når jeg unngår den diskusjonen her er det fordi jeg synes det er problematisk å diagnostisere modernitetens «psykologi» på en så grovkornet måte – noe man f.eks. finner i Ziehes tidlige arbeider om «den nye sosialiseringstypen».

Daytime talkshows og karneval: gyselige kvinder i skadeligt TV?

Av Vibeke Pedersen

Det emneorienterte talkshowet, som i USA sendes på dagtid, er kvinnes scene. Denne programformen blir mer og mer populær, ikke bare i USA, men også i Europa. De amerikanske *daytime talkshows* eksporteres og etterlignes, men utsettes i Danmark for voldsom kritikk. I Vibeke Pedersens artikkel belyses bakgrunnen for de mange forskjelligartede reaksjonene på talkshowet ved en sammenligning med en annen populærkulturell form: karnevalet. Hun tar for seg to amerikanske dag-talkshows: *Oprah Winfrey Show* og *Ricki Lake Show*, og det danske *Synnøve's* i lys av Bakhtins teori om karnevalet. Hvilken forbindelse er det mellom karneval, kvinnelighet og det nye kommersielle TV-mediet? spør Pedersen. Vi blir nysgjerrige!

Talkshowet er ikke blot ved at udkonkurere soap-operaen på de amerikanske tv-skærme i dagtimerne,¹ men har også overtaget evighedsseriens status som lavkultur. Det er formentlig den eneste programtype, som *Beavis & Butt-Head* kan føle sig hævet over,² og *Thelma og Louise* foretrak at køre i afgrunden fremfor at medvirke i et Geraldo-show. Ikke desto mindre bliver talkshows mere og

mere populære. De udgør desuden en platform for kvinder. Selvom det er en mand, der har skabt genren, nemlig Phil Donahue, og der for tiden er lige mange mandlige og kvindelige talkshow-værter i løbet af dagen, er det nu de kvindelige værter, der har de højeste seertal, med Oprah Winfrey i spidsen og Ricki Lake lige i hælene på hende.

Efter den danske deregulering af tv i

1988, hvor public service kanalen Danmarks Radio-TV blev suppleret med det halvkommercielle TV2 og det helkommercielle TV3, har talkshowet ligeledes blomstret her i landet.

Adskillige danske talkshows er inspirerede af Oprah Winfrey. De fleste af de danske Oprah-look-alikes er dog yngre og mere sexede, fordi de danske emneorienterede talkshows bliver sendt om aftenen, eftersom der ikke er en programlægning i dansk tv, der svarer til det amerikanske daytime. En af de mere utraditionelle danske talkshow-værtinder er Synnøve Søe fra TV3. Det bemærkelsesværdige ved Synnøve Søe er hendes karnevalsagtige stil, som giver hende mulighed for at indtage en humoristisk attitude i forhold til kønsstereotyper og andre hierarkiske strukturer, inklusive tv's egne.³

Da jeg sidste efterår var på studieophold i Los Angeles var det bl.a. for at undersøge, om det karnevalsagtige også er et dominerende træk i amerikanske talkshows. Jeg blev straks af en kollega rådet til at se det nye talkshowfænomen Ricki Lake. Der er ganske rigtigt mange karnevalselementer i hendes show. Men karnevalsstilen findes også i *Oprah Winfrey Show* og i talkshows i almindelighed. Det vil sige, kun i *daytime* talkshows.

Talkshowets skamløse verden

I efteråret 1994 var der en heftig debat om talkshows i USA. Debatten afslørede hvor provokerende talkshows opleves af *the establishment*. Denne programtype er udsat for en foragt, der minder om den traditionelle identificering mellem og nedvurdering af massekultur og det kvindelige, som Tania Modleski (1986) og

Andreas Huyssen (1986) har peget på.

Psykologen Vicki Abt kritiserede talkshowet i artiklen «The Shameless World of Phil, Sally and Oprah: Television Talk Shows and the Deconstructing of Society». Denne artikel blev diskuteret af Oprah Winfrey selv i to på hinanden følgende programmer med titlen: «Are Talk Shows Bad?» I-II (Er talkshow skadelige? 12–13 september, 1994). I showet opsummerede Winfrey Abts kritik: «Gæster med en bizar og usædvanlig opførsel gør seerne . . . ude af stand til at skelne mellem, hvad der er normalt, og hvad der er unormalt . . . Talkshows gør seerne ufølsomme overfor bizar, forfærdelig og syg opførsel og efterlader dem uden nogen følelse af ansvar for at gribe ind eller bekymre sig . . . Talkshows gør kriminelle og andre fordærvede eksisterer til berømt heder, og opfordrer derved seerne til at opføre sig ligesådan for at komme i tv.» Winfrey citerede videre en canadisk tv-kritiker, der siger, at amerikanske talkshows får resten af verden til at se på amerikanerne som en flok åndssvage. Canadieren, der også var gæst i showet, karakteriserede den canadiske reaktion som en blanding af morskab og vantro. Man kan ikke finde ud af, om talkshows er ren journalistik eller om de er en eller anden form for terapi, sagde han.

Det fremgår allerede af disse få uddrag af debatten (som også omfattede et interview med Californiens offentlige anklager, Dan Lundgren i *Time* og adskillige artikler i *Los Angeles Times*, såvel som et indslag i tv-nyhedsmagasinet *20/20*, som beskæftigede sig med spørgsmålet om bedrageri, dvs. gæster, der optræder med opdigtede historier), at hvad der er anstødeligt er focuseringen på det bizarre og det, at der vendes op og ned på normerne. Desuden virker det

Oprah Winfrey. (Foto: NTB)

generende, at den højtrespekterede journalistiske genre sammenblandes med noget så fundamentalt anderledes som terapi. Den amerikanske debat peger imidlertid også på, at der er en forbindelse fra talkshowet til folkelig humor og til den traditionelle karnevalskultur.

Winfrey forsvarer sig mod anklagerne med, at hendes shows er mere informative end egentlig underholdende. Dette er selvfølgelig ikke forkert. Mange af hendes shows har meget fortjenstfuldt belyst tabuområder. Men denne karakteristik rammer ikke plet, hvad angår det egentlig interessante ved talkshowet, og forklarer heller ikke, hvorfor det på én og samme tid er så elsket og så hadet.

Karnevallet

Den russiske litteraturforsker W.M. Bakhtins teori om karnevallet har inspireret både feministisk teori (se bl.a. Rus-

so 1986) og medieteorier (Fiske 1987; Brown 1990). Bakhtin beskrev karnevalskulturen som en nødvendig baggrund for at forstå den franske 1500-tals forfatter Rabelais. Bakhtin hævder, at uden kendskab til karnevalstraditionen forbliver Rabelais en gåde, og at han derfor har været afvist som vulgær og frastødende. Denne nedvurdering minder om kritikken af talkshowet.

En yderligere grund til at tro, at kendskab til karnevallet kan kaste lys over talkshowfænomenet er at begge er kulturelle fænomener, der har deres udspring i markedet. Karnevallet har sin oprindelse på den middelalderlige markedsplads og talkshowet er det deregulerede, kommercielle tv's yndlingsformat.

Ifølge Bakhtin er karnevallet karakteriseret ved følgende træk:

1. Det er den omvendte verden. I karne-

valsperioden er der vendt op og ned på alting. «I modsætning til officielle festligheder kan man sige at karnevallet var en tidsbegrænset fejring af befrielse fra den herskende sandhed og den etablerede orden; det markerede ophævelsen af alle hierarkiske rangordener, privilegier, normer og forbud. Karnevallet var den sande tidens fest, en fest for tilblivelse, forandring og fornyelse. Den stod i modsætning til alt, som var udødeligt og fuldendt.» (Bakhtin 1968)

Der er tale om, hvad Bakhtin karakteriserer som to verdener. Balancen mellem det alvorlige og det komiske aspekt har imidlertid skiftet i løbet af historien. Tidligt i Romerriget blev for eksempel en sejrherre samtidig glorificeret og forhånet. Men denne balance mellem de to aspekter blev umulig, efter at staten blev konsolideret, hvor de komiske former blev placeret på et uofficielt niveau.

2. Karneval er en slags skuespil, men der er en afgørende forskel: I karnevallet er der intet rampelys. Der er ingen adskillelse mellem skuespillere og tilskuere. Karnevallet befinder sig på grænsen mellem kunst og liv.

3. Karnevalslatteren er:

- festlig. Den er ikke knyttet til en bestemt komisk foreteelse.
- altomfattende. Den retter sig mod alt og alle, inklusive karnevallets deltagere.
- ambivalent. Den er munter og triumferende, og på samme tid hånlige og spottende.

Det er vigtigt at skelne mellem karnevallets festlige latter og den moderne satire. Mens satirikerne føler sig hævet over den han gør nar af, inkluderer karnevalslatteren

alle. Bakhtin fremhæver karnevalslatteren som positiv, i modsætning til den moderne satire, ironi og parodi, som han karakteriserer som negativ.

4. Uden for karnevalssæsonen lever karnevalsånden videre i skikkelse af klovner og narre. Disse er ikke skuespillere, der spiller en rolle, men er altid klovner og narre ligemeget hvor og hvornår, de viser sig. Også disse befinder sig altså på grænsen mellem kunst og liv.

5. Det groteske er en vigtig del af karnevallets billedsprog. Den groteske krop er en gammel, udslidt, gravid krop: Det gamle som føder det nye. Denne krop står i absolut modsætning til det klassiske billede af det fuldendte menneske, blottet for tegn på udvikling.

To formprincipper er karakteristiske for grotesken: Forvrængning og kontrast. Det er desuden karakteristisk for grotesken at visualisere abstrakte ideer (Nielsen 1976).

Oprah Winfrey

I dag-talkshowet er der vendt op og ned på alting. Her kan kvinder, fattige og farvede få mulighed for at tale offentligt. Og det er logisk, at Oprah Winfrey, som inkarnerer alle tre grupper, er blevet talkshowets dronning. I talkshows bliver det, som sagt, normalt at være unormal. Tykke og gamle kan stille sig op, transvestitter posere, og kriminelle så vel som ofrene kan komme til orde, for slet ikke at tale om ekstremister, fantaster og folk med alle mulige mærkelige ideer. Talkshowet er ikke kun en scene for groteske kroppe, som den gamle markedsplads, men også for groteske sindelag.

Winfrey selv fremviser adskillige

karnevalsagtige træk. Ligesom narrefiguren er der ingen forskel mellem tv-personligheden og individet. Winfrey har skabt sin figur på grundlag af sine egne erfaringer. Desuden distancerer hun sig ikke fra de emner og personer, hun beskæftiger sig med. Som journalist havde hun vanskeligt ved at indordne sig under den traditionelle neutrale rolle. Hun siger selv: «Jeg kan kun være mig selv, så det er meget vanskeligt for mig at lige pludselig skulle være fru tv-journalist og ikke leve med i, hvad der sker.» (Parish 1993) Når Winfrey siger, at hun er «all women» som titel-sangen lyder, så minder dette også om den groteske krop uden grænser, som udgør en kontrast til den klassiske, selvtilstrækkelige og afgrænsede krop.

Man kan godt sige, at Winfrey arbejder meget hårdt på at leve op til det klassiske krops-ideal. Men lige præcis fordi hun arbejder så hårdt på dette projekt og konstant taler om det, så er den groteske, grådige krop altid til stede som en mulighed. Winfreys krop er monstrøs og vanskelig at kontrollere. I modsætning til karnevalsånden betragter hun selv den fede krop som et tegn på problemer. Men med en typisk karnevalsagtig visualisering demonstrerer hun resultatet af sit nylige vægttab ved at trække en vogn fyldt med en tilsvarende mængde dyrefedt på scenen. (Parish 1993)

Skønt mange af emnerne i Winfreys program overhovedet ikke er morsomme og heller ikke behandlet som sådan, så er showets dominerende stemning lattermild. Denne latter omfatter alle: gæster, studiepublikum og værten selv. Som det er typisk for de emneorienterede talkshow, er der ikke noget rampelys. Hjemmepublikummet bliver ikke blot inviteret til at komme ind som publikum i studiet, men også til at deltage i diskussionen.

Som det blev bemærket af en af kritikerne, er det svært at regne ud, hvad talkshows er for en genre, om de er journalistik eller terapi. Man kunne tilføje yderligere en række genrer fra melodrama til stand up comedy. Alle aspekter af dag-talkshowet er udefinerlige og foranderlige. *Oprah Winfrey Show* er uforudsigeligt fra den ene dag til den anden. Afhængigt af emnet er der store variationer i form og stemning, og kontrast er et af showets virkemidler.

Aften-talkshows

De sene aften-talkshows er derimod ikke karnevalsagtige. Gæsterne i de sene aftenshows er ikke outsiders, men rige og berømte. Værten åbner sædvanligvis showet med lidt traditionel stand up komedie, hvor han kun sjældent gør nar af sig selv. I det sene aftenshow fungerer rampelyset, studiepublikummet er primært til stede for at applaudere og ikke for at tale. Showet er hver aften bygget op af de samme elementer: Stand up comedy, udveksling af vitser med orkesterlederen, samme antal og samme type gæster. Også scenografien er uforandret i lange perioder, med værten stabilt placeret bag sit skrivebord. De to værter, der for tiden konkurrerer om de amerikanske seere hver aften ved halvtolv-tiden er David Letterman og Jay Leno.⁴

For tiden er der ingen kvindelige værter i amerikanske aften-talkshows. Joan Rivers fungerede i midten af 80'erne som gæste-vært på Johnny Carsons *Tonight* en uge hver måned. Senere fik hun tilbudt sit eget show på det nye Fox network, *The Late Show Starring Joan Rivers* (1986–87). En anden kvindelig komiker, som har forsøgt sig i den sene sendetid, er Whoopi Goldberg, som

havde sit eget, meget afslappede, men kortlivede aftenshow i 1992.

Ricki Lake

Der er mange ligheder mellem Oprah Winfrey og Ricki Lake. De har begge haft problemer med overvægt. Også Lake identificerer sig med emnerne i sit show. I en forsideartikel i *People Magazine* fortæller hun om sit lykkelige, et halvt år gamle ægteskab, og ser sig selv som deltager i et program med titlen: «Kvinder som ikke kan holde op med at kysse deres mænd». Men det antydes også i artiklen, at Lake senere kan møde op som gæst i et program om: «Kvinder som bliver forladt, fordi de tjener mere end deres mænd». De nygifte har allerede søgt professionel rådgivning om dette problem.

Men der er også store forskelle mellem de to førende daytime talkshow-værter. Mens Winfrey startede som journalist, begyndte Lake sin karriere som skuespillerinde i kultinstruktøren John Waters film, der dyrker den dårlige smag, ikke mindst med udgangspunkt i kærlige pasticher på amerikansk populærkultur. *Ricki Lake Show* blev lanceret som en ny generation af talkshows. Dette slogan har en dobbelt betydning, idet det ikke blot hentyder til, at showet henvender sig til yngre seere og beskæftiger sig med førægteskabelige problemer, stævnemøder osv., men også til at showet er fundamentalt anderledes.

Mens flere af de nye talkshow-værtinder fra efterårssæsonen 1994 distancerer sig fra genrens excesser, så dyrker Lake derimod veloplagt disse. Fitness-guruen Susan Powter vil undgå, som hun siger: «... tabloid, udbytning, råben og skrigen og slagsmål» (Stein 1994), og Suzanne Somers: «... håber, at kunne

belyse den personlige side af deres /berømthedernes/ liv med småsnak om deres hjertesager og kriser. Hvis man laver et fuldstændig problemorienteret show, kommer man ind i et rotteræs af snuskede emner, og det er lige præcis, hvad jeg vil undgå.» (Weinstein 1994) Men hvor ingen af disse nybegyndere er slået igennem, er Ricki Lake, som udnytter formatet til det yderste, den eneste, der endnu har kunnet udfordre Oprah Winfrey.

Der er en virkelig bizar stemning i hendes shows, nogen gange grænsende til det selvparodiske. Hør blot disse titler:

«Mor, når min kæreste kommer ud af fængslet, vil jeg ha' ham igen»

«Han/hun siger han/hun er biseksuel, men den køber jeg ikke»

«Jeg er varm på en af mine kolleger og jeg vil fortælle ham om det»

«Jeg hader, når min mor optræder sexet».

I stedet for at forsvare sig imod og benægte anklagerne om at daytime talkshows lader pøbelen komme til orde, gør Lake indirekte grin med denne påstand. Som gæst hos Letterman fortæller hun om sin arrestation for at deltage i en demonstration mod brug af pelsdyr. Hun tilbragte en ukomfortabel nat i fængslet, fordi hun – som fortæller for dyrenes rettigheder – jo ikke kunne tillade sig at slå væggetøjet ihjel. Men fagligt var oplevelsen givtig: Hun fik gæster til sytten nye shows.

Man kan hævde, at Lakes show er en parodi på talkshowet, men igen kan man med udgangspunkt i karnevalsteorien give en mere præcis beskrivelse: Lake gør måske nok grin med formatet, men hun har også samtidig en masse kærlighed til overs for talkshowets excesser.

Og mens nogen af hendes shows er temmelig tåbelige, er der andre, der ikke blot er højst underholdende, men også oplysende og bevægende.

Synnøve's

Synnøve Søe er en dansk forfatter og tv-vært, som i efterhånden mange år har vakt en blanding af fascination og afsky i offentligheden. Som det er typisk for de løsrevne elementer af det karnevalsagtige i vores kultur, bliver hun simpelthen betragtet som vulgær og gyselig.⁵

Synnøve Søe gjorde støjende sin entre i de danske massemedier, da hun udgav en bog om sin forfærdelige barndom og sine angiveligt egoistiske og uansvarlige 60'er forældre. Hendes fremtræden med mere eller mindre blottet barm skaffede hende kælenavnet *Den talende corsage*. Fra 1991 til 1993 havde hun sit eget talkshow *Synnøve's* på den kommercielle kanal TV3.⁶ Derudover har hun været et yndet objekt for den populære presse. Hendes outrerede fremtoning var perfekt/velegnet til at skaffe den nye kommercielle kanal opmærksomhed.

Skønt Synnøve er både ung og ser godt ud, er hun snarere en tvetydig karnevalsfigur end et konventionelt sexobjekt. To elementer i hendes fremtræden er rent karneval: Hun klæder sig ud, og hun udstiller spottende sin krop. Hun skærer ansigt og fremviser vrængende sine bryster. I en periode optrådte hun på skærmen med nakkestøtte efter en ulykke. I showet refererede hun ofte til kroppens skrøbelighed og forfald. Hun kom med hentydninger til, at hendes da trediveårige krop var ved at miste sin ungdommelige fasthed, og omtalte ofte sig selv som «bessemor». På et tidspunkt, hvor de kvindelige studieværterne i dansk tv bliver yngre og yngre og mere

og mere stereotype, var dette ret provokerende.

Synnøves kostumer havde imidlertid ikke blot til hensigt at vise kroppen frem, men også at illustrere de enkelte udsendelsers tema. En sådan visualisering af en abstrakt idé er som sagt et typisk træk ved grotesken. Temaet vidunderbørn blev illustreret af et broget tylsskørt. I en udsendelse om mænd var hun iført en vampet kjole af tyk gylden satin som sit eget «specielle bidrag til den mandlige races overlevelse». I et show om dansk nationalitet var hun, stadig ifølge hende selv, klædt ud som «jeres allesammens nationaldukke». Nogle af kostumerne var rigtig falden-på-halen-komik, som da hun illustrerede temaet grovæderi ved at bære en hat af form som en stor kage.

Showet var meget anti-hierarkisk. Gæsterne omfattede lige fra den sædvanlige gruppe af ofre til kunstnere og politikere. Alle behandledes med lige megen – eller lidt – respekt. Eksperter måtte være forberedt på at blive afbrudt, hvis deres forklaringer blev for lange og kedelige for Synnøve. I denne flippede atmosfære skete det, at politikere glemte at tage sig i agt, hvilket har resulteret i nogle ret interessante afsløringer.

I første omgang var Synnøve Søe det perfekte kompromis. Hun har både den evne til medfølelse, der er nødvendig for det emneorienterede talkshow, og den sexappeal, der kan tiltrække aftenpublikummet. Synnøve var meget populær, specielt blandt kvindelige seere. Men i det lange løb var Synnøve alligevel for provokerende. Hendes leg med alderdommens attituder og forfaldet var specielt hasarderet. Som Patricia Mellemcamp (1992) har påpeget, bliver sladderaspektet i tv associeret med gamle kællinger og derved med ekstrem lav-kultur. For at det ikke skal blive for meget, har

man i amerikansk tv valgt at lade sladderstoffet om aftenen præsenteres af unge mænd, eller eventuelt af «selvsikre unge kvinder», som Mellemcamp formulerer det.

Synnøves provokationer var nyttige i det kommercielle tvs første periode i Danmark. Så længe stationen havde behov for at tiltrække sig opmærksomhed, var hun det perfekte blikfang. Men da TV3 begyndte at angle efter respekt og accept på lige fod med de to nationale public service stationer, blev hun for meget. *Synnøve*'s er blevet erstattet af et diskussionsprogram, ledet af et konventionelt journalist-værtspår, bestående af en yngre, køn kvinde og en ældre, lettere hærget, mand.

Dette er formentlig ikke i overensstemmelse med det kvindelige publikums ønsker. Det kvindelige publikum foretrækker utraditionelle heltinder, som det bl.a. fremgår af den engelske rapport *Perspectives of Women in Television* (1994), men tv-cheferne foretrækker kvinder i konventionelle roller (Faludi 1991).

Hvad angår forholdet mellem institutionelle forandringer i tv og kvinders rolle, så kan det se ud som om, tv-stationerne er mere tilbøjelige til at give ukonventionelle kvinder en chance i perioder med kriser og omskiftelser. En figur som Synnøve ville formentlig aldrig have fået en chance i det gamle public service tv, og Oprah Winfreys karriere hænger nøje sammen med dereguleringen af amerikansk tv, der satte ind omkring 1980, og de store networks krise som følge af den stadig voksende konkurrence fra kabel- og satellitstationer.

I denne artikel har jeg ikke beskæftiget mig så meget med spørgsmålet om, hvorvidt talkshow faktisk er skadelige, men mere med årsagerne til at de bliver

opfattet som gyselige og hvordan dette hænger sammen med de kvindelige værter optræden. For mit eget vedkommen- de kunne jeg godt tænke mig nogle flere gyselige kvinder i tv.

Vibeke Pedersen
extern lektor, forskningsassistent
Institut for Nordisk Filologi
Københavns universitet

Litteratur

- 20/20. Newsmagazine. KABC Sept. 17, 1994.
Apt. Vicki & Mel Seesholtz. *The Shameless World of Phil, Sally and Oprah: Television Talk Shows and the deconstructing of Society.* I *Journal of Popular Culture*. Vol 28.1. Summer 1994.
Bakhtin, Michail. *Rabelais and His World*. Cambridge, Massachusetts 1968.
Brown, Les. *Encyclopedia of television*. Visible Ink Press, Detroit 1993.
Brown, Mary Ellen (red.). *Television and women's culture*. Sage 1990.
Castro, Peter. Ricki on the rise. *People* November 21, 1994.
Dyb, Evelyn. Medias nye kvinneklovner. I *Klassekampen* 21. maj 1994.
Faludi, Susan. *Backlash*. Doubleday, N.Y. 1991.
Fiske, John. *Television Culture*. Methuen, London and New York 1987.
Huysen, Andreas. *After the great divide*. Indiana University Press 1986.
Mellemcamp, Patricia. *High Anxiety*. Indiana University Press 1992.
Modleski, Tania. Femininity as Mas(s)querade: a feminist approach to mass culture. I MacCabe. *High Theory/Low Culture*. Manchester University Press 1986.
Nielsen, Helge. *Det groteske*. København 1976.
Oprah Winfrey Show. *Are talk shows bad?* 1994, I-II (transcript).
Parish, James Robert. *Let's talk!* Pioneer Books, Las Vegas 1993.
Pedersen, Vibeke. Soap, pin up and burlesque. I *Nora* 1/2 1993.
Pedersen, Vibeke. *Kvinden som ikon*. Borgen, København 1995.
Perspectives of women in television. Research Working Paper IX. May 1994. Broadcasting Standards Council, England.

- Roan, Shari. Next! When Abnormal becomes Normal! I *Los Angeles Times* Sept. 6, 1994.
- Russo, Mary. Female Grotesques: Carnival and Theory. I Theresa de Lauretis (red.). *Feminist Studies. Critical Studies*. Indiana University Press, Bloomington 1986.
- Stein, Jeannine. Powder Keg. I *Los Angeles Times*. Sept. 14, 1994.
- Tucker, Marcia. Attack of the Giant Ninja Mutant Barbies. I *Bad Girls*. Exhibition Catalogue. The New Museum of Contemporary Art, New York 1994.
- Weinstein, Steve. Talk Shows . . . I *Los Angeles Times*, Sept. 9, 1994.

Noter

- ¹ Ifølge Oprah Winfrey er talkshowet blevet

90'ernes soap opera. For ti år siden dominerede soap operaen amerikansk daytime tv med 12 timer hver dag, mens der kun var 3 timer talkshows. I dag er en tredjedel af soap operapublikummet gået over til talkshows, der nu udfylder over tyve timer hver dag.

- 2 Tegnet serie på MTV med to nærmest analfabetske tv-vrag som hovedpersoner.
- 3 Mona Høiness fra norsk TV3 har været nævnt som en variant af klovneagtige studieværter. (Dyb 1994)
- 4 Disse kan begge ses i Danmark. Letterman på den nye ungdomskanal ZTV, Leno på satellitkanalen NBC-Superchannel.
- 5 Jeg har tidligere beskæftiget mig med Synnøve's i Pedersen 1993 og 1995.
- 6 TV3 fortsatte med at genudsende *Synnøve's* flere år efter at produktionen sluttede. Showet genudsendes for tiden på den nye såkaldte kvindekanal, den ligeledes Kinnevik-ejede, TV6.

Enda meir backlash?

Av Torill Enger Karlsen

«Reklame- og mediebransjen sine jamlege grenseflyttingar i seksualisert bruk av kvinnekropp, leier til at vi alle vert tilvent til å tole meir og meir kvinneundertrykking!»

Med henvisning til blant annet Susan Brownmillers begrep om kvinnelighet, til problemet med spiseforstyrrelser og til Frigga Haugs begrep om moralens tvekjønn argumenterer Torill Enger Karlsen for at seksualiseringen av kvinnekroppen gir uttrykk for noe langt mer enn bare å være et reklamefenomen. Lever vi rett og slett i en pornografisk kultur?

«Kjærleik gjer blind», er det eit ordtak som heiter. Mykje sannare trur eg me kunne sagt at undertrykking «gjer blind». Ei overlevingsmekanisme for individ og grupper av undertrykte, er å fortrenge opplevinga av undertrykking og tilpasse seg. Ein resignerer i forhold til situasjonen. Ein strategi for å integrere livet sitt i undertrykkinga, er aktivt å søka undertrykkingsidealet. I det ein gjer situasjonen om til eit sjølvstendig val, skjer ein mental prosess som «oppever» undertrykkinga. Når jenter som arbeider som stripparar, serverer topplause eller er pornomodellar, seier det er ein jobb dei er stolt av og likar, kan det forståast som ein slik tilpassingsstrategi.

Backlashet byrja midt på 1980-talet

Den seksualiserte kvinneundertrykkinga kom tilbake med ny kraft på midten av 1980-talet. Kvinnekropp til forlystelse i all slags «live-show» dukka opp parallelt med at arbeidsløysa gjorde sitt inntog. At det dukkar opp fleire «kramkarar» og «entreprenørar» som vil handle med kvinnekropp i økonomiske nedgangstider, vert jo på ein måte «naturleg» så lenge me lever i det som eg vil kalle ein pornografisk kultur.

Reklamebransjen har på 90-talet gjort nye framstøyt i å seksualisere kvinne-

undertrykkinga. I 1991 kom Norsk Tipping med eit tvilsamt reklameforsøk. Her vart delvis avkledd, poserande kvinner som lente seg til ein tippekupong brukt som blikkfang til auka omsetning. Ikkje lenge etter var Norges Skiforbund sitt blad *Skisport* på banen. I ei heilside annonse for slalåmstøvler var ei naken kvinne poserande berre ikledd skistøvlane. I 1992 reklamerte firmaet Allkopi for sine produkt. Midt i reklamebiletet sat ei bikinikledd dame. I overskrifta heitte det: «Det er utrolig hva vi kan få gjort med denne dama i løpet av dagen».

Vidare innleia reklamen med følgjande tekst: «I vinter var det Cindy. I sommer er det Karen. For oss i Allkopi spiller det ingen rolle hvem sesongens 'H & M-dame' er, hva hun gjør eller hva hun har på. Vi kan uansett gjøre det meste med henne i løpet av en arbeidsdag. Og krever oppgaven det, nøler vi ikke med å ta natta til hjelp . . . Vi er klare til å vise deg hva vi kan gjøre både med «damer», hovedflyplasser og alt annet som det haster å få gjort noe med.» (Aftenposten 10.6.1992)

Alle desse eksempla på reklame vart forbode og stoppa av Forbrukarombodet. Men tendensen frå reklamebransjen til å ville flytte grenser på dette området, er tydeleg. Og sidan toleransegrensene vert flytta hjå befolkninga, er det mogleg å kome med mykje råare framstillingar i 1993, enn det som ville vore mogleg på 1970-talet.

Historisk riss over underkledemotar for kvinner

Så eit apropos til Hennes & Mauritz og deira underklede-kampanjar. Mange kvinner likar i dag å kle seg i såkalla sexy underklede. Susan Brownmiller

gjev i boka *Kvinnelighet* eit historisk tilbakeblikk over denne klesvarianten, og når ein ser på korsettet og hofteholdaren sin historie, er det sanneleg grunn til ettertanke. Brownmiller går fleire hundre år tilbake og skildrar kvinner som måtte underkaste seg ein eller annan smertefull innsnøring som gjorde det vanskeleg for henne å røre seg, som gjorde henne kortpusta eller tvang henne til å ta små skritt. Det kunne vere midjen, underlivet, brystkassen, brystet, halsen eller foten, alt etter motar og land. Alle desse ubehagelege og skadelege handteringsmåtane kvinnekroppen var utsett for, vart av menn hylla som erotisk, utan omsyn til kvinna bak fasaden som vart konstruert. Denne ubehagelege innsnøringa og oppbindinga av den naturlege kroppen var dåtida si norm for det kvinnelege. Og kvinner måtte den gong som no, fyrst følgje desse normene før dei eventuelt gjorde noko på eiga hand. Brownmiller seier det slik: «Nå er det selvsagt slik at kvinneundertøy tillegges erotisk verdi delvis fordi det ligger nær de forbudte kvinnelige mysteriene. Under en gammeldags forførelsesscene, hvor alt skjedde skritt for skritt, måtte den fryktinngytende hofteholderen forseres, brystholderen hektes opp, det bløte kjøttet slippes fram og de moralske hemningene overvinnes av den beslutsomme elsker.» (Brownmiller 1985, s. 34)

Etter fyrste verdskrig vart korsettet lagt vekk. Men samstundes kravde det tynne og småbrysta kvinneidealet at nye installasjonar hjelpa kvinner til tilpassing. Det todelte settet, brysthaldar og hoftehaldar, kom på moten. Brysthaldaren hadde regulerbare stroppar og kunne hjelpa kvinna med å heise opp og gje brysta den «rette» struttande forma. Brownmiller: «Bryster er en kilde til kvinners stolthet, de gir dem deres sek-

«Det er utrolig hva Allkopi kan få gjort med denne dama i løpet av dagen.»

suelle identitet. Men de er også en kilde til konkurranse, forvirring, usikkerhet og skam. Selv om de er festet til hennes person, oppdager en kvinne fra det øyeblikk de viser seg, at brystene er noe andre mennesker gjør krav på . . . Vi lærer oss til å være sjenerøse med bryster, men bare overfor noen få utvalgte – det er noe enhver liten jente må lære seg – og takket være den brystikonografien hun ser rundt seg på alle kanter (til dømes alle pornoblada og kvinneundertrykkende reklame. Mi tilføyning) oppfatter hun snart at brystet er noe som tilhører alle og enhver, men især menn.» (Brownmiller 1985, s. 36)

Brownmiller meiner det ikkje kan vere tvil om at det var menn som oppheva kvinnebrysta til ein fetisj (sex-objekt). Dette utifrå funksjonen kvinnebrysta har for andre, for kvinna sjølv og for barnet. Evna til å gje bryst har ingen samanheng

med storleik og fasong, og evna til nyting for kvinna sjølv avheng av brystvortene sitt erektile vev, ikkje mengda brystmasse. Struttande, runde bryst vert forbinde med ungdom, og denne forma er gjort til ideal for notida sin kvinnelegheit.

Med Cindy og Naomi sine superslanke kroppar, og no fru Smith med sine litt rundare former, men rund på *nøyaktig* dei rette plassane, kjem me over i temaet kroppsfixering og eit av dei ekstreme utslaga, eteforstyrningar. I siste halvdel av 1991 hadde dengong Norske Meierier ein reklamefilm på kino for lettmargininen Brelett. Denne synt ei radmager og unormalt langbeint kvinne som då skulle vere resultat av margarinproduktet. Reklamefilmen vart stansa i byrjinga av 1992, men då hadde den gått på norske kinoar i eit halvt år utan at verken Forbrukarombod eller kinogjengarar hadde reagert. Dette får me først opplyst av Sissel Benneche Osvold (Dagbladet 24.12.1993, s. 3). Ho hadde vendt seg til Norske Meierier for å få eit bilete av den radmagre modellen og fekk til svar at reklamekvinna ikkje eksisterte, men var eit resultat av biletemanipulasjon. Denne anorektisk konstruerte kvinna var det ingen som reagerte på. Ingen reagerte på det unormale fordi tilvenjinga og tilpassinga til det sjuklege har gått gradvis, skritt for skritt. Me var etter kvart så vande med det supertynne kvinneidealet, at me ikkje lengre reagerte når me fekk framstilt ein kropp som faktisk ikkje er leveleg mogleg.

Kroppsnotar og eteforstyrningar

100 kvinner dør årleg i Noreg på grunn av eteforstyrningar (Waalder 1990). Mange tusen unge kvinner og i aukande grad

unge menn leve med sjuklege matmønstre for å presse kroppen inn i eit tvangsbi-lete. Forsking kan fortelje oss om eit stort misbruk av avføringsmidlar blant unge kvinner. Det ligg etter kvart føre ein god del forskning på dette området, og menn synest i aukande grad å vere offer for sjukleg slanking og eteforstyrningar. Dette gjer ikkje problemet betre og fortel bare om kor tøft det er å vere ung i dagens Noreg. Likevel er det framleis grunn til å seie at kvinner og menn er utsett for ulike kroppsideal, og at menn med destruktiv temje av eigen kropp meir er å finne blant muskelbyggjarane og dei anabole steroider. Det at eteforstyrningar i hovudsak er eit kvinneproblem, må kunne sjåast i samanheng med det kommersielle kvinneidealet me nettopp har teke ein kikk på. Kvinnekroppen er i så ekstrem grad gjort til gjenstand for ein idealtipe gjennom den pornografiske kultur sine mange uttrykksformer, at det er nøydd for å verke inn på korleis kvinner i det verkeleg liv skjøttar kroppane sine.

Den tyske sosiologen Frigga Haug (1987) har gjennom metoden kollektivt minnearbeid (memory-work) funne ut at kvinner si identitetsskaping som kvinner fell saman med seksualiseringa av kroppen. I eit anna forskingsarbeid om kvinner og moral, finn ho at jenter si sosialisering skjer med kroppen som sentrum

og mål. Haug spør kva som skjer med kvinner når kroppen blir ein innsatsfaktor i sosialiseringa. Den einskilde kvinne vert reven opp psykisk og nokre vert fysisk sjuke. Og i det at kvinnesosialiseringa på same tid er seksualisering av individet, er den samfunnsmessige kvinneundertrykkinga òg alltid seksuell. Dette er ei undertrykking som kvinna møter som einskildmenneske og som kropp. Konsekvensen av ein slik isolasjon hos den einskilde kvinne, vert at samanhengen mellom personlege problem med å oppfylle norma og den samfunnsmessige underkastinga, vert usynleg.

Torill Enger Karlsen

sosiolog

Avdeling for helseopplysning

Statens helseundersøkingar

Litteratur

- Brownmiller, Susan. *Kvinnelighet*. Gyldendal, Oslo 1985.
- Haug, Frigga. *Female Sexualization*. Verso, London 1987.
- Haug, Frigga. Moralens tvekjønn. I *Sosiologi i dag* 3/90.
- Karlsen, Torill Enger. *Den pornografiske kultur*. Hovudoppgåve. Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo 1993.
- Waler, Nina. *Forfengelighetens pris. Kvinne-kropp – fysisk aktivitet – reklame*. Hovudoppgåve. Norges Idrettshøgskule 1990.

Mediekonstruert kjønn

Ved Eva Bakøy

Vibeke Pedersen:

Kvinden som ikon.

Isenesættelse af køn i klassisk film og postmoderne tv

Borgen, København 1995

Siden 70-tallet har kvinnelige filmforskere vært engasjert i å undersøke hvordan filmmediet konstruerer kjønnsforskjeller, og det mest banebrytende arbeidet på området har uten tvil vært Laura Mulveys *Screen*-artikkel «Visual Pleasure and Narrative Cinema» fra 1975. Her hevder Mulvey, med utgangspunkt i Freud, at den klassiske Hollywoodfilmens estetikk og lystpotensial er fundert på en mannlig tilskuer, og at dette har klare konsekvenser for kvinneframstil-

ling i denne filmkategorien. På grunn av den mannlige tilskuerens behov for å bearbeide den kastraksjonsangst som synet at kvinnekroppen vekker, blir kvinnefigurene i den klassiske Hollywood-filmen enten offer for et kontrollerende voyeuristisk blick eller gjort til gjenstand for et idealiserende fetisjistisk blick. De kvinnelige karakterene blir, kort sagt, iscenesatt som objekt for mannens skue-lyst, mens de mannlige karakterene framtrer som handlende subjekter og i besittelse av filmens blick eller synsfelt. Store deler av den feministiske filmforskningen har i ettertid utfoldet seg som en debatt om denne teorien, og i så måte er ikke Vibeke Pedersens bok *Kvinden som ikon. Isenesættelse af køn i*

klassisk film og postmoderne tv noe unntak.

Den teoretiske forankringen i Mulvey-debatten og interessen for kjønnets representasjon i film og TV er bindeledene i denne artikkelsamlingen som består av tretten tekster som er svært forskjellige både når det gjelder genre og ambisjonsnivå. Her finnes lange akademiske essays, korte polemiske avisinnlegg og bokanmeldelser. Dette gjør det vanskelig å gi en helhetsvurdering av denne boken. Denne anmeldelsen vil derfor begrense seg til å belyse noen av Pedersens hovedpoenger.

Kvinneansiktet som skjerm og ikon

Bokas fem første artikler gir en presentasjon av psyko-semiotisk filmteori med utgangspunkt i to filmklassikere: *The Big Sleep* (1946) av Howard Hawks og *Der blaue Engel* (1930) av Josef von Sternberg. Pedersens analyse av *The Big Sleep* bekrefter Mulveys teori om at mannen i den klassiske Hollywoodfilmen eier blikket, ved å vise hvordan filmen konsekvent unngår å gi den kvinnelige hovedpersonens blick diskursiv makt, samtidig som den mannlige heltens blick stadig fastholdes gjennom point-of-view innstillinger, valg av kameravinkel og lyssetting. Men på den annen side påpeker Pedersen at kvinneframstillingen i denne filmen bryter noe med hovedpoengene i den nevnte Mulvey-artikkelen. Den kvinnelige hovedpersonen blir, ifølge Pedersen, ikke iscenesatt som sexobjekt, men som skjerm og ikon. Disse to begrepene glir over i hverandre ved at den fysiske iscenesettelsen av kvinneansiktet som skjerm – ved hjelp av frontal

belysning og fravær av et tydelig meningsbærende ansiktsuttrykk – er forutsetningen for iscenesettelsen av kvinneansiktet som ikon. Pedersen hevder at som ikon fungerer kvinneansiktet som bærer av filmens følelsesintensitet. Med bruk av eksempler fra *The Big Sleep* viser hun videre hvordan den mannlige karakterens emosjoner projiseres over på den kvinnelige heltinnens ansikt. Som skjerm og ikon uttrykker altså kvinneansiktet mannens forbudte og fortrenge følelsesliv, mens filmens nærbilder av det mannlige ansiktet kun artikulerer handlekraft og beslutsomhet. Pedersen påpeker videre at iscenesettelsen av kvinnen som ikon antyder at det mannlige subjektets forhold til kvinner ikke bare er voyeuristisk distanserende eller fetisjistisk idealiserende, men også kan være identifiserende. «Ikonbilledet» gir nemlig, ifølge Pedersens argumentasjon, mannen en mulighet til å identifisere seg med sine egne forbudte og fortrenge sider.

Det fatale kvinnelige blick

I analysen av *Der blaue Engel* viser Pedersen hvordan denne filmen, som tilhører den tyske ekspresjonismen, konstruerer kjønnsforskjeller på en annen måte enn den klassiske Hollywoodfilmen. Det spesielle ved Sternbergs filmestetikk er at det ikke etableres et maktfullt mannlige blick som styrer fortellingen, noe som i sin tur fører til at bildet av den kvinnelige hovedpersonen ikke blir underlagt maskulin kontroll. Videre er kvinnefiguren innehaver av et fatalt blick som bærer bud om den mannlige hovedpersonens destruksjon. For den mannlige tilskueren gjennomspiller denne filmen, i motsetning til Hollywoodfilmens sadis-

tiske impulser vis-à-vis de kvinnelige karakterene, et masochistisk scenario. Og Pedersen påpeker at dette scenariet ikke nødvendigvis er fundert i maskulin avmakt, men snarere gir den mannlige tilskuer en nøye planlagt masochistisk lystopplevelse.

Bokas første del inneholder de mest akademiske artiklene, og til tider kan nok Pedersens innforståtte omgang med det psykosemiotiske begrepsapparatet virke fremmedgjørende på en uinnvidd leser. Men hennes presise tekstanalytiske observasjoner biter delvis på dette problemet, slik at artiklene hennes kan fungere som en klargjørende introduksjon til og videreføring av Mulvey-debatten. Fra et vitenskapelig perspektiv rammes imidlertid Pedersens artikler av den samme kritikk som Laura Mulvey i sin tid ble utsatt for. Delvis preges artiklene av temmelig grove generaliseringer. En rekke nyere arbeider viet den klassiske Hollywoodfilmen, blant annet Miriam Hansens analyser av Rudolf Valentinos filmer, demonstrerer at mannlige og kvinnelige karakterer skifter mellom å være henholdsvis bærer av blikket og objekt for blikket. Artiklene lar seg videre kritisere fordi de to filmenes estetikk blir belyst ut fra et psykoanalytisk begrepsapparat som simpelthen blir tatt for gitt. Også psykoanalysen er en historisk konstruksjon, og det hadde vært en fordel om Pedersen hadde klargjort dette. Psykosemiotikken har videre blitt beskyldt for å være ahistorisk fordi den ikke makter å forklare hvorfor forskjellige tilskuere opplever de samme filmene ulikt. Pedersen gjør det klart at hun ikke beskjeftiger seg med historiske tilskuere, men det er allikevel et savn at hun ikke forholder seg litt mer distansert til sin egen teoretiske innfallsvinkel, og forsvarrer sin posisjon litt mer iherdig vis-à-vis

de mange krasse angrep som har vært rettet mot psykosemiotikken i de seinere år.

Fjernsynets kvinnegenre

Bokas andre del handler om tv og består av åtte relativt korte tekster. Her forsøker Pedersen å nyansere forestillingen om at det danske, offentlige fjernsynet er et gode som må bevares og at de kommersielle kanalene er noe dårlig. Det gjør hun ved å påpeke at offentlig tv har en tendens til å opptre patriarkalsk og autoritært og å usynliggjøre kvinner, mens det kommersielle fjernsynet på grunn av en mer utpreget segmentinndeling av publikum, er mer villig til å imøtekomme det kvinnelige publikumets særlige behov. Pedersen stiller imidlertid spørsmålstegn ved om de ulike kvinnegenrene i det kommersielle fjernsynet bidrar til en økt kvinnelig selvbevissthet. Hun mener tvert imot at kvinnegenrene i sin tradisjonelle utforming fastholder den kvinnelige tilskueren i en stereotyp kvinnerolle.

Men bildet er ikke helsvart. Den nye konkurransesituasjonen har blant annet ført til at det danske fjernsynet har fått flere kvinnelige programledere. Disse får lov til å utfolde seg som handlende subjekter på skjermen, selv om det fremdeles er en tendens til at den kvinnelige programlederen fungerer som erotisk blikkfang dersom hun opptre sammen med en mannlig partner. Det stadig mer rikholdige tv-tilbudet inneholder også innslag som Pedersen trekker fram som gode kvinneprogrammer, f.eks. Fay Weldon's miniserie *Heart of the Country* og den amerikanske situasjonskomedien *The Golden Girls* (kjent som *Pantertanter* i Norge). Pedersen mener at dette er gode programmer fordi de i motsetning til den

emosjonelle innlevelsen som f.eks. den tradisjonelle såpeoperaen tilbyr, tar utgangspunkt i kvinnestereotypene og blottstiller og undersøker disse. Begge seriene berømmes for at de ikke inviterer til identifikasjon, men tilbyr en kritisk refleksjon over de medieskapte og samfunnsskapte kvinneforestillinger.

Denne tilliten til at en distansert tilskuerposisjon virker bevisstgjørende, mens innlevelse forhindrer kritisk refleksjon, er det all grunn til å sette spørsmålstegn ved. I utgangspunktet er enhver film og ethvert fjernsynsprogram fundert på en estetisk distanse til det materialet som blir filmet. Enhver tilskuerposisjon er derfor grunnleggende distansert. Videre er det slik at selv om man lever seg helt inn i en film eller en fjernsynsserie, kan man likevel i ettertid reflektere over den opplevelsen man har hatt. En sterk film som river en ut av hverdagslivet, kan i noen tilfeller fremme en innsikt i egne reaksjonsmønstre som den distanserte tekstens lek med roller og estetiske virkemidler vanskelig kan oppnå. Dessuten er det mulig å spørre om ikke denne antipatien mot identifikasjon og innlevelse bunner i en patriarkalsk forakt for de emosjonelle aspektene i tilværelsen, og at feminister dermed burde være de første til å se nærmere på

dikotomien kritisk distanse kontra passiv innlevelse.

Pedersens artikkelsamling rommer som sagt flere problemstillinger enn de som er berørt her, blant annet en interessant framstilling av sammenhengen mellom iscenesettelsen av studiovertinner og den nye mediesituasjonen. Men felles for dem alle er forfatterens tydelige ønske om å opprettholde den viktige debatten om kvinnerepresentasjonen på film og tv. *Kvinden som ikon* tilbyr uten tvil kritisk innsikt i dette problemfeltet, men Pedersens noe ensidige vektlegging av psykosemiotikken er et tveegget sverd. På den ene side er psykosemiotikkens innsikter vesentlige, og det er positivt at de blir aktualisert i forhold til tv-mediet. Det er også viktig at nye studenter i medievitenskap gjennom denne boken kan få kjennskap til dette perspektivet i en relativt lettfattelig språkdrakt. Men samtidig har den langvarige dominans som psykosemiotikken har hatt innenfor den feministiske filmforskningen, den konsekvens at man lengter etter nye innfallsvinkler til studiet av kvinnebilder på film og tv. Dette er imidlertid ikke ment som en avvisning av bokens prosjekt, men som en positiv påminnelse om at når det gjelder kvinnebilder på film og tv står fremdeles mange spørsmål ubesvart.

Medias Makt eller Medias Skjebne?

Ved Sidsel Platou Aarseth

Yrsa Stenius:

Makten och kvinnligheten
Brombergs, Stockholm 1993

Dette er ikke bare en bokanmeldelse, men også en fortelling fra virkeligheten! *Makten och kvinnligheten* leste jeg rett etter at den kom ut, og ble meget engasjert av denne ytterst personlige beretningen. Hva skjer med et menneske som massemedia uavlatelig setter i søkelyset – på godt og ondt? Hva kan skje med et menneske som plutselig mister sin maktposisjon, der hun/han kunne definere og sette premisser for den offentlige diskusjonen?

Høsten 1994 var jeg så på kvinnekongressen Nordisk Forum 94 i Åbo i Finland, hvor Yrsa Stenius, første kvinnelige «chefredaktør» i Aftonbladet i Stockholm, headhuntet fra det finske Arbetarbladet, selv la fram boka si på en litteratur-workshop jeg deltok i. I tre samfulle timer satt vi dørgende stille og lyttet og lyttet til en lav, monoton, sylklar stemme som uten å forstille seg både gjenfortalte det personlige ved boka og analyserte begivenhetene rundt sitt eget livsdrama.

Det ble et sterkt, sterkt møte med en sterk, sterk kvinne som gjorde at bokas fortellerstemme og finlandssvenske melodi for alltid vil bli sittende under huden.

«Se-på-meg-far!»

Det ble også muligheter for kommentarer og spørsmål til Yrsa Stenius, og da kom paradoksene og kvinnegenerasjonsmotsetningene tydelig til syne. Stenius sitt lavmælte, innstendige råd eller trette erfaring om ikke å gi avkall på sin kvinnelighet eller glemme sitt sosiale nettverk for å være i maktens og sitt eget narsissistiske («se-på-meg-far!») sentrum, fikk de unge jentene til å stritte. Hun hadde hatt frihet og vilje til å gjøre sine erfaringer; de måtte få leve igjennom sine egne, sa de.

Yrsa Stenius sitt poeng er at utgangspunktet nok er integritet og frihet til selv å velge, men at det å ha makt og det å stå i offentlighetens lys endrer ens personlighet til å måtte ha makt og måtte stå i offentlighetens lys, for å være. Shakespeares «To be or not to be» ble for henne, og for mange, mange kjendis-

eksempler hun trekker fram i boka, ensbetydende med «to be or not to be in the media». Og makten korrupperer på samme måte som blant de politikere som oppdager at de «plutselig en dag» går på akkord med sine tidligere standpunkter for å beholde en vunnet posisjon.

Fra maktens tinder til sidelinjen

Stenius analyserer ut fra mange voksne menneskers uforløste, narsissistiske trekk som innebærer at de må ha bekreftelse på seg selv igjen og igjen. Det å bli satt på sidelinjen – selv om det i hennes tilfelle var selvvalgt – innebar ikke, som hun hadde trodd, hvile, refleksjon, tid til å hente seg inn, men en konfrontasjon med indre tomhet og mangel på perspektiver for hvordan hun skulle kunne leve *uten* å inneha en rolle som samfunnet definerer som verdifull.

Den makten media har til personlig-hetsendring ble for henne skremmende og smertefull. Hun gjennomgikk prøvelser i forr av selvmordsforsøk og den smertefulle erkjennelsen av livsmuligheter som det definitivt var for sent å innhente. Under workshopen i Åbo kunne hun ikke si at prøvelsene hadde vært verdt den maktposisjonen og den stråleglansen hun faktisk hadde fått leve i og utøve.

Forført til å gi avkall på halve livet

Boka er ikke bare en personlig beretning – tvert imot – den favner så uendelig mye mer. Hun analyserer narsissisme eller det hun kaller «besatthet» via historiske personligheter: Victoria Benedictsson og den danske forfatter og kritiker Georg Brandes sitt kjærlighetsforhold, og det kompliserte forholdet mellom Simone de Beauvoir og Jean-Paul Sartre. Stenius ser sine egne ungkvinne-valg i lys av de forbilder Simone de Beauvoir hadde gitt henne, og beskylder filosofen for at hun var blitt forført av henne til å gi avkall på halve livet sitt.

Konsekvensene av å velge å leve på mannlige premisser for en kvinne, gjør bl.a. at hun må kunne tåle senvirkninger av det å ha tatt en provosert abort, innse at hun blir for gammel til å få egne barn og utholde stadig å være «den andre kvinnen». Boka er skrevet på finlands-svensk, noe som gjør teksten krevende for en norsk leser.

Et tankekors til slutt. Er det et utslag av Yrsa Stenius' uttalte behov for fortsatt å være i offentlighetens lys og fortsatt bli lagt merke til, som gjør at hun så åpent utleverer sine mest private erfaringer i bokform?

Symbolkamp er kvinnekamp!

Ved Elin Svenneby

Berit von der Lippe:

Reklame i grenselaus knoppskyting.

Kritiske analysar av medietekstar.

Samlaget, Oslo 1995

Reklame er den virksomhet som tar sikte på å henlede offentlighetens oppmerksomhet i en bestemt retning. Reklamen vil henlede oppmerksomheten i retning av fortrefelighet: et ønske om at vi skal assosiere positivt. Det gjelder derfor å vite hva markedet til enhver tid assosierer positivt til, og så knytte disse fenomener på allehånde utstuderte måter til den varen en ønsker markedsført. Og tiltorvs-bringingen gjelder også «varer» av politisk art. «Den grenselaus knoppskytingen» handler om hvordan reklamens språk brer seg ut. Det synes ikke å finnes grenser for hva som i disse senkapitalistiske dager kan selges, særlig via medier som kan kombinere tekst med bilde.

Den hardtslående retorikken som kjennetegner reklamespråkets ord og bilder setter stadig sterkere preg på andre medietekster. Nyhetsformidling og politisk debatt påvirkes av reklamespråkets effekter. Den medieskapte påvirkningen øker jo større den geografiske og kulturelle avstanden er mellom tema og mot-

taker, og det faktum at media kommer på stadig færre, mannlige hender med røtter i en kommersiell, nordamerikansk kultur, speiles i vårt medielandskap. Det pågår en symbolkamp, «i dag på mange måtar den viktigste av alle kampar», sier von der Lippe. Det handler om at vi tilsynelatende tilbys et overskudd av informasjon, men det viser seg å være et underskudd.

Kampen om å bli sett og hørt

I kampen om å bli sett og hørt handler det om å kunne kjøpe seg plass i offentlige rom. Boka skriver seg rett inn i nåtidens reklamebyrå-pregede valgkamp. Før sa man: «Det må jo være sant, for det har stått i avisen.» Vår generasjon har moret seg med å si: «Det kan jo være sant, selv om det har stått i avisen.» Nå spør vi: «Hva er sannhet?» Det synes derfor ikke urimelig å tenke seg at alskens reklamebyråer vil benytte den postmoderne anledningen til å påvirke oss og stadig skaffe seg flere kjøpsterke kunder.

Og reklamens juks-og-fanteri-språk blir stadig mer intelligent. Et av von der Lippes viktigste poenger er at reklame handler om fintfølende innsikt i hva som til enhver tid «går hjem». Grunnleggende assosiasjonslover tilpasses den potensielle kjøpers tid, sted og situasjon.

Kirurgisk krigføring og regi

Reklamens enorme utbredelse kobles i boka til en kulturell nedtur: fra et resonnerende og kritisk publikum til et konsumerende og ukritisk. Som med eksemplet Golfkrigen, der store deler av den norske pressen «kjøpte» Bush/ Stoltenbergs versjon om den «kirurgiske» krigføringen engros og formidlet den ukritisk videre til oss småkunder. Folk vet at motivet i reklametekster er registrert. Når det gjelder nyhetstekster, er det langt færre som tenker på regien i forkant av det vi får framstilt.

Det allmenne budskapet i reklamen er: Se meg! Kjøp meg! Og det dreier seg nå ikke bare om valg av såpe og undertøy; vi *kjøper* bokstavelig talt politikere, holdninger, oppfatninger om krig og fred. Vi forholder oss til en virkelighet som er medieskapt. «I dagens samfunn er det mange som spør seg om vi kjenner att det vi ser på fjernsyn ut frå egne erfaringar med det verkelege livet, eller om det snarare er omvendt,» sier von der Lippe.

Vi lever i «teknosystemet», et begrep hentet fra den finske filosofen von Wright. Et system som trenger demokratiet som fasade for sin maktutfoldelse. Paradoksalt nok vokser i vår informasjons-tid det doksiske rommet (der doxa er alt det som tas for gitt). Hvem har ansvar for den manglende kritiske debatten og for den tilsynelatende verdiløse virkelighetsframstillingen? Boka gir mange antydninger til svar som jeg ikke skal røpe.

Begripelig semiotisk teori –

I tillegg til samfunnsanalysen inneholder boka velformidlet kunnskap om språk. Vi opplyses om viktige semiotiske begreper som brukes i tekstanalyse, som *metafor*:

å overføre noe fra en side til en annen, og *metonymi*: å la en del stå for helheten. Videre at det er det metonymiske som gjør det metaforiske mulig. I reklame gjelder det å forsterke og overføre visse særtrekk ved gjenstander eller fenomen og å tone ned eller fjerne andre. Og som «tekst» gjelder altså for semiotikeren både bilder og ord.

Kjønnsperspektivet er tydelig til stede i boka: «I reklameinnslag på fjernsyn er det ikkje sjeldan ei faderleg eller vitskapleg mannsstemme som pratar til kvinner med infantil språkbruk. Det omvende skjer så å seie aldri – kvinner pratar ikkje ofte til menn i reklamesammanheng.» (s. 70) I kapitlet om den sosiokulturelle arven vår er det fokus på kjønn. Her finnes nye, interessante tolkninger av Adam- og Eva-mytene. Og det bemerkes at det er «framleis grenser for kor mykje vekt ein kan leggje på humor. Ein stad finst desse grensene, og dei heng absolutt saman med kjønn.» (s. 74) Her ligger kanskje mye av hemmeligheten, for: «Dagens massemedietekstar synest på ein nesten krampaktig måte å halde fast ved stereotypiane.» (s. 77)

– men jeg er ikke alltid helt enig i analysen

Det er ikke alltid jeg er helt enig i forfatterens billedanalyser. Der fredsdua sies å være plassert i «ei kraftig menneskehand» (s. 49), ser jeg en smekker kvinnehånd med velpleide, lakkerte negler. Og det omtalte «magre» barnet (s. 139) er etter mine begreper et normalt, tykt barn; blikkfanget er snarere de store, bedende øynene. Men de fleste eksemplene er gode og karakteriserer dagens medie-fenomener på slagferdige måter, som

sammenstillingen av Herr og Fru Smith.

Noen steder er boka litt slurvete, som der det tilsynelatende siteres: «Du blir berre tørst av Solo» (s. 95), mens den angjeldende reklamen var langt mer ironisk og morsom; jeg husker snarere noe i retning av: «Solo. Sannsynligvis den eneste brusen som ikke hjelper mot annet enn tørsten.» Dessuten tror jeg ikke at bilen i Citroën-reklamen kan være en Mazda? (s. 168)

«Å ikke se skogen for bare trær» er det gjennomgående ordspråket i boka. Den velkjente metaforen brukes for ofte. Det gjelder også bindestreken i ordet representasjon. Morsomt noen ganger, men effekten blir noe irriterende ved stadige gjentakelser.

Ordtaket om skogen og trærne hentyder på at vi blir aktivt forhindret fra å se helheten som delene utgjør. For å kunne orientere oss i landskapet trenger vi å se både trærne og skogen. Von der Lippe viser oss mange «trær», men jeg savner et litt mer gjennomarbeidet helhet-delperspektiv i analysen. Det blir noe overflødig over ordtaks-bruken, den fungerer nærmest som musikkinnslagene i radioens kunnskapsprogrammer, og produ-

senten burde ha oppdaget hakket i plata. For kunnskapen som presenteres er solid nok.

Ingen lettlest bok, heldigvis

Og selvsagt består skogens landskap av mer enn trær; det finnes trestjerners sopp blant barnåler og mose. Det finnes grevlinger og elg. Det finnes rustne blikkbokser og knust glass. På samme måte i medielandskapet: det finnes kritisk reklame og seriøse aviser blant søppelet. Vi må ikke bli uengasjerte, blaserte TV-konsumenter som ved hver katastrofe-reportasje tenker som en utslitt mor eller far når barna bråker: «De vil bare ha oppmerksomhet!» Men det krever at vi blir mer bevisste på hva vi ser og leser, at vi aktivt sammenligner med egne erfaringer og tar til motmæle. I så måte skriver boka seg inn som et «must» og en nødvendig ballast i dagens bombarderende mediesituasjon. Boka er ikke lettlest, men en medarbeidende leser som holder ut til siste side vil få lønn for strevet i sitt neste møte med reklamen og medietekstene.

Herr Smith (Jørn H. Moen/Dagbladet)

Fru Smith (Hennes & Mauritz)

Nordisk kvinne- og kjønnsforskning: fra koordinator til institutt

Det er med glede og entusiasme jeg har begynt det spennende og utfordrende arbeidet med koordinering av nordisk kvinneforskning. Det er mange både innen kvinne- og kjønnsforskningen og i likestillingssektoren, som har vært med å gjøre vårt nye «Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning» til en virkelighet. Men en helt spesiell og varm takk rettes til Solveig Bergman som gjorde en uvurderlig innsats både med selve koordinatorvirksomheten mellom 1991 og 1994, og med utredningsarbeidet som førte fram til at vi fikk et nytt institutt fra september 1995.

Det nordiske samarbeidet innen kvinne- og kjønnsforskningen har sannelig grepet om seg – fra sytti- og åttitallets uformelle samarbeid til nittitallets institusjonalisering som går hånd i hånd med og igjen genererer nye samarbeidsprosjekter. Vi har i løpet av få år fått et nordisk vitenskapelig kvinneforsknings-

tidsskrift på engelsk, et nyhetsblad, en forening for kvinne- og kjønnsforskning og et institutt, noe som de færreste bare for fem år siden trodde var noen realistisk mulighet, men som noen drømte om og trodde på allerede på slutten av syttitallet.

I instituttets ennå spede begynnelse på et arkiv har jeg funnet en artikkel fra mai 1979 i det finske Hufvudstadsbladet, om en samnordisk konferanse om «Kvinnoforskning i de humanistiska ämnena» som ble avholdt i Norge samme måned. På konferansen ble et sekretariat og et vitenskapelig tidsskrift på skandinavisk eller engelsk nevnt som en utopi, og et nyhetsblad som en realistisk mulighet innen nærmeste framtid.

Det nye instituttet er finansiert av Nordisk Ministerråd og lokalisert vegg i vegg med Senter for kvinneforskning/Universitetet i Oslo i Sognsveien 70 ved Ullevål Stadion, foreløpig med fem kontorer. Det er i første omgang etablert for tre år. Hvor stort det kommer til å bli, er ennå ikke helt avklart. Det avhenger både av grunnbevilgningens og lokalenes størrelse, og av hva som er mulig å få til

av eksternt finansierte prosjekter. Vi vil trolig kunne få en kjernestab på fire personer. Instituttleder, dvs. undertegnede, er altså tilsatt allerede. Trolig blir to foreslåtte stillinger til lyst ut på nordisk basis, nemlig forskningsleder og informasjonsmedarbeider, dokumentalist og/eller bibliotekar.

Etableringen av nordisk kvinneforskning har, som annen kvinneforskning, bl.a. vært tett knyttet til den nye kvinnebevegelsen. Det nye instituttet vil måtte forholde seg til krav og ønsker både fra kvinne- og kjønnsforskningen, likestillingsarbeidere og den nye kvinnebevegelsen. Vi skal også forholde oss til politikken for det nordiske samarbeidet framover, som legger vekt på både nordisk samarbeid, forholdet til EU/Europa og nærområdene (Barentsregionen, Baltikum og Øst-Europa). Markering av nordisk kvinneforskning i den enda bredere internasjonale sammenhengen er naturligvis også viktig.

Nå gjelder det altså å bruke den unike muligheten vi har fått til å fremme og videreføre det nordiske samarbeidet på vårt felt. Vi skal samordne og stimulere samnordiske forskningsprogram – og prosjekt, vi skal satse på forskerutdannings- og forskerkurs, og legge forholdene til rette for mer nordisk og internasjonal student- og forskerutveksling. Ad hoc-møter og konferanser og seminarer og en variert formidling av forskning hører også til oppgavene for instituttet. Oppbygning og drift av en nordisk database over forskerkompetanse innen kvinneforskning samt koordinering av nordiske informasjons- og dokumentasjons-tjenester står også på idélisten.

Vi har mye å bygge videre på. Av fellesnordiske prosjekter kan nevnes *Unfinished Democracy*, som nå skal videreføres under tittelen «Halva makten»,

den nordiske kvinnelitteraturhistorien, den nordiske antologien *Nordic Feminist Thought* som er under avslutning, samt et variert spenn av aktiviteter i mange faglige og tverrfaglige nettverk.

Noe er alt satt i gang ved instituttet, første nummer av nyhetsbrevet har kommet, sammen med en brosjyre med kort presentasjon av det nordiske samarbeidet på feltet. Det forberedes samnordisk presentasjon ved viktige internasjonale konferanser som NGO-konferansen i Beijing og *Women's world* i Australia, samt en større mønstring av nordisk kvinneforskning i Oslo høsten 1996 i samarbeid med den nordiske foreningen. Vi arbeider også videre med å få laget en oversikt over nordiske forsker- og forskerutdanningsnettverk.

EDB har blitt et stadig viktigere og etter hvert uunnværlig hjelpemiddel i dette arbeidet. Jeg tror det er viktig for kvinneforskningen å være i forkant på dette feltet, og jeg har stor tro på at det er mulig å få til. I mitt arbeid har jeg bare de siste par årene observert at Internett-bruken nærmest har eksplodert også blant kvinneforskerne. Flere og flere kvinneforskere i Norden synes å være blitt så aktive brukere av e-post, at det ser ut til at tiden er moden for at det blir etablert en moderert elektronisk liste etter internasjonalt mønster, en s.k. list-server. I Finland har de en slik nasjonal diskusjonsliste med 300 medlemmer (kvinneforskere, noen journalister, departementsansatte og politikere). Informasjon kan sendes ut til og fra alle, og alle kan invitere alle til diskusjon. Denne fungerer godt i dag, den er åpen og aktiv, og med bredde i temaene som diskuteres. Jeg har en følelse av at det er et behov for å lage en tilsvarende nordisk liste.

Navigering gjennom Internett ellers, etter litteratur, prosjekter, kompetanse,

konferanser, jobbtillbud, institusjons-oversikter osv. har relativt nylig blitt mye enklere enn for kort tid siden, gjennom informasjonssystemet World Wide Web (WWW). Jeg skal ikke her forklare hvordan du skal komme i gang med dette, du vil nok trenge hjelp fra en viderekommen kollega eller en IT-konsulent på ditt arbeidssted til det. Men er du alt fortrolig med http-adresser, kan du alle-

rede nå prøve deg på Nordisk institutt for kvinne- og kjønnsforskning: <http://www.uio.no/www-other/nikk/>.

Vi er så smått i gang med å legge inn elektronisk informasjon om det nye instituttet. Både denne artikkelen samt brosjyrene og nyhetsbladet vi har gitt ut kommer på plass i løpet av høsten 1995.

Fride Eeg-Henriksen

L I T T E R A T U R

K O M M E N T A R E R

Communication Research Trends

«Women and Men in the Media»

Dette nummeret av *Communication Research Trends* inneholder studier av «Kvinner og menn i media» med særskilt fokus på mannlige og kvinnelige presentasjonsmønstre. Dette nummeret har også en verdensomspennende adresseliste over medieforskere med fokus på kjønnsperspektiv. I tillegg til adresser gis det opplysninger om hva den enkelte forskeren tematisk er opptatt av og forsker på. For videre informasjon om dette, kontakt Sekretariatet for kvinneforskning eller bestill nummeret fra:

Centre for the Study of Communication
and Culture
221 Goldhurst Terrace
London NW6 3EP
England

Tel. No: +44 71-328-2868
Fax No: +44 71-372-1193
E-mail: mway@uk.ac.ulec.clus1.

Feminism and the media

SIGNS Journal of Women in Culture and Society, vol. 20, no. 3/1995 har fem artikler om feminisme og media:

- Amy Erdman Farrell: Feminism and the Media: Introduction
- Wendy Kozol: Fracturing Domesticity: Media, Nationalism, and the Question of Feminist Influence
- Patrice McDermott: On Cultural Authority: Women's Studies, Feminist Politics, and the Popular Press
- Deborah L. Rhode: Media Images, Feminist Issues
- Leola A. Johnson: Forum on Feminism and the Media: Afterword

SIGNS Journal of Women in Culture and Society utgis 4 ganger i året. Det kan bestilles fra:

The University of Chicago Press
Journals Division
5720 S. Woodlawn
Chicago
IL 60637, USA

Nordisk forskning om kvinner og medier

Ulla Carlsson har redigert denne nordiske antologien, som ble utgitt av NORDICOM-Sverige i 1993. I den rikholdige boken på 272 sider finnes følgende 16 bidrag:

Madeleine Kleberg: Feminist teoribildning og medieforskning

Kirsten Drotner: Media Ethnography: An Other Story?

Karin Nordberg: Bakslag og barrikader. Historia og kön i medieforskningen.

Vibeke Pedersen: Soap, Pin-up and Burlesque. Commercialization and Femininity in Danish Television.

Iiris Ruoho: Gender on Television Screen and in Audience. Family Serial as a Technology of Gender.

Ulla B. Abrahamsson: När kvinnor ser på TV . . .

Anne Jerslev: Tilskuerbegrebet i den feministiske psyko-semiotik

Tone Kristine Kolbjørnsen: Kjønn og filmopplevelse. En introduksjon til psykoanalytisk og feministisk filmteori.

Birgitta Steene: Ett subversivt filmspråk. Ingmar Bergman i ett filmfeministiskt perspektiv.

Tytti Soila: Suzanne Osten som filmregissör. En studie i kvinnlig subjektställelse og modernitet.

Britt Hultén: Kön, kontext og gestallning. Från 1930-tal till 1990-tal.

Kristina Wallander: Om kvinnor som skribenter i svensk fackförbundspress.

Lisbeth R. Egsmose: Medvind og modvind i TV. Karrieremuligheder for kvindelige medieprofessionelle i Danmark og England.

Henrika Zilliacus-Tikkanen: Möjligheter

og hinder för en kvinnlig journalistik.

Elisabeth Eide: Journalisme og enkjønnet presentasjon.

Anita Werner: Likestilling på skjermen: Hva mener publikum?

Rapporten kan bestilles fra:

NORDICOM-Sverige

Nordiska Dokumentationscentralen för Masskommunikationsforskning
Göteborgs universitet
Sprängkullsgatan 21
S 411 23 Göteborg

Tel: + 46 31 773 12 19/ 46 58

Fax: + 46 31 773 46 55

Hvem snakker i NRK?

Likestillingsutvalgets rapport til kringkastingsjefen om kvinners og menns deltakelse i radio- og fjernsynsprogrammer i 1994

I NRKs handlingsplan for likestilling for perioden 1.01.90-31.12.94 var ett av målene at kvinners deltakelse i radio- og fjernsynsprogrammene skulle økes til minst 40 % innen utgangen av 1994. NRK har, som et ledd i dette arbeidet, gjennomført undersøkelsen «Hvem snakker i NRK?», for å finne ut om målet ble nådd.

Rapporten fra 1994 kan fåes hos NRK Forskningen på tlf. 22 45 98 64.

NORA

Nordic Journal of Women's Studies

Tidsskriftet NORA, 1995, no 1 innehol-

der blant annet følgende artikler:

Eva Lundgren-Gothlin: Gender and ethics in the philosophy of Simone de Beavour

Catharina Landström: No big deal – feminism and genetics in Sweden

Anna Lena Lindberg: Touching the rainbow

Monica Rudberg: A bloody story? On construction of bodily gender among girls

Anna-Birte Ravn: Equality versus difference and gender versus class in Danish women's history

NORA kan bestilles fra:

Scandinavian University Press

PO. Box 2959 Tøyen

N-0608 Oslo

Tlf: +47 22 57 53 00

Fax: +47 22 57 53 53

E-mail: subscription@scup.no

Kvinne i to verdener

En kulturhistorisk analyse av afrikamisjonæren Martha Sannes liv i perioden 1884–1901

Hanna Mellomsethers hovedoppgave ved Historisk institutt, Universitetet i Trondheim, i 1994 er trykket i skriftserien til Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim nr. 1-95. Hun sier selv dette i innledningen om hvordan hovedoppgaven ble valgt:

«En av inspirasjonskildene for å velge et tema i tilknytning til norsk misjon i Sør-Afrika, var den sørafrikanske historikeren Jeff Guy. Han hadde ideen til en hovedoppgave som knyttet

norsk historie til sørafrikansk historie, ikke for å si noe om afrikansk historie, men for å belyse norsk historie. En tidlig arbeidstitel var «norsk historie i Sør-Afrika». Et naturlig utgangspunkt var det forholdsvis store antall norske misjonærer som reiste til Sør-Afrika fra midten av forrige århundre, og bosatte seg fast der. Av praktiske grunner lot det seg ikke gjøre å reise til Sør-Afrika for å undersøke kildemateriale. Jeg valgte derfor en annen vinkling på mitt prosjekt, men holdt fast ved Sør-Afrika som misjonsfelt, og perioden siste halvdel av 1800-tallet.

Videre sier Mellomsether følgende om arbeidet sitt:

«En av mine målsettinger med dette arbeidet er å supplere norsk misjonshistorie ved å fokusere på kvinnelige misjonærer. Med utgangspunkt i Martha Sanne vil jeg undersøke hva slags arbeid kvinnene utførte på misjonsfeltet. Jeg vil undersøke hvilken sosial rolle de spilte på misjonsstasjonen, og hvordan de plasserte seg i et 'misjonshierarki' på misjonsstasjonen og i misjonsorganisasjonene. Kvinnene i denne organisasjonen var ansatt som misjonærer på lik linje med menn. Et viktig spørsmål blir å se hvordan dette fungerte i praksis, om kvinnene faktisk ble misjonærer, eller om de likevel overtok husmorrollen.

Et annet spørsmål jeg stiller er hvilke religiøse og samfunnsmessige forhold som gjorde det mulig for Martha Sanne å velge en karriere som misjonær i Afrika. 1800-tallet kan ses som en oppbruddstid i europeisk historie. Også i Norge bryter nye bølger mot det gamle grunnfjellet. Dette er en tid der kjønnsordenen er brakt ut

av balanse, kvinner skal skape seg en ny kvinnelighet og menn en ny mannlighet. Normer og sosial praksis er under endring. Mulighetene åpner seg for at borgerskapets kvinner kan få utdanning og muligheter for et liv utenfor familierammen. Ved å ta utgangspunkt i ett kvinneliv, vil jeg synliggjøre dilemmaer en ugift, yrkesaktiv kvinne uten nær familie ble stilt overfor på denne tiden. Kvinnens inntog i misjon og religiøst liv er et trekk ved moderniseringsprosessen i Norge mot slutten av 1800-tallet. Jeg ville se om misjon spesielt og religion generelt, kunne bidra til å løse kjønns spesifikke dilemmaer som oppstår i bruddflaten mellom det tradisjonelle og det moderne.»

Rapporten kan bestilles fra:

Senter for kvinneforskning
Universitetet i Trondheim – AVH
N-7055 Dragvoll

Tlf: 73 59 17 88

Fax: 73 59 13 27

Gender, modernity, post-modernity: New perspectives on development/contruction of gender

Papers from a Seminar in Oslo, April 1994

Ovennevnte konferanse er den tredje i rekken i det nordiske nettverket for

forskning om kjønn og sosialisering. De to tidligere konferansene fokuserte begge på temaet kjønn og samfunn i endring. Denne konferansen gikk videre og dype-re inn i det samme temaet med særskilt fokus på kjønn i psykologisk perspektiv i et samfunn i endring.

Konferansen hadde foredrag i plenum og tre workshops som følger:

Valerie Walkerdine: *Girls Growing Up in a Postmodern Age*

Monica Rudberg: *A Bloody Story? On Construction of Bodily Gender Among Girls*

Vincent Duindam: *Mothering and Fathering: Socialization Theory — and Beyond*

Hildur Ve: *Comment to the Plenary Lectures*

Workshop A: *Citizenship, difference and marginality in schools — with special reference to gender. Presentation of a Finnish project*

Workshop B: *Perspectives on Psychological Development in Adolescent Girls*

Workshop C: *School, gender and social change*

Rapporten koster kr 120,- og blir tilsendt ved bestilling til:

Senter for kvinneforskning
Universitetet i Oslo
Pb. 1040 Blindern
0315 Oslo

Tlf: 22 85 89 30

Fax: 22 85 89 50

Sommermøte i Nettverk for museumskritikk

16/6 1995 på Kvinnemuseet Rolighed

Nettverk for museumskritikk har hatt sin tredje samling, med 16 deltakere som ville bruke dagen til å møtes for å se og diskutere Kvinnemuseet på Roligheds åpningsutstilling: *Kvinneskjebner*. Utstillingen er et resultat av museumskonkurransen til KULT (Norges forskningsråds program for Kultur- og tradisjonsformidende forskning). I 1993 var det Sunnmøre Museum som vant. I 1994 fikk Kongsvinger Museum førsteprisen for å realisere Torunn Johansens idé til en utstilling basert på Kirsten Danielsens forskningsprosjekt «Kvinneskjebner». Prosjektet baserer seg på livshistorieintervjuer med 45 kvinner, født før 1914, som kommer fra forskjellige deler av landet, men som alle er blitt gamle i Oslo. Gjennom sine foredrag belyste Kirsten og Torunn det mangfold av faglige og utstillingsmessige avveininger en må ta, når en skal popularisere et forskningsarbeid gjennom andre medier enn ordet.

Barkebrød, applaus og prisutdeling

Før foredragene tok til, ble vi bevertet med barkebrød og kaffe i Kafé Dagny. Undertegnede ønsket velkommen til nettverksmøte, fortalte kort om nettverkets historie og hva som var skjedd av viktige ting siden sist. Noen personer ble fremhevet: Kari Sommerseth Jacobsen ble gratulert med at Kvinnemuseet nå er offisielt åpnet; Lisbeth Mikaelsson for å ha tatt initiativ til et eget Kvinnemuseums-nummer av *Museumsnytt* (nr. 1/1995) og Kari Gaarder Losnedahl, som har avsluttet og forsvart sitt doktorgradsarbeid siden siste møte. Nettverk for museumskritikks første Kritikerpris ble overrakt Harriet Clayhills. Hun fikk prisen for sin aktivitet som museumskritiker i *Nytt om kvinneforskning*. Hvem som skal få prisen i den neste perioden, 1995/96, er det opp til nettverkets medlemmer å bestemme.

Roligheds syv liv

Konservator Kari Sommerseth Jacobsen ønsket velkommen til en av landets få festningsbyer! Hun fortalte om Rolighed, som var Dagny Juels barndomshjem,

men som etter å ha levd mange liv, blant annet som Kongsvinger trevarefabrikk, nå er begynt på sitt syvende, som Kvinnemuseum. Nå er formålet å synliggjøre kvinnekulturen med utstillinger. Men også ved andre virksomheter som skal få plass i huset, blant annet konserter og teaterforestillinger i sommerhalvåret. I Kafé Dagny henger en nydelig fotokopi av Edvard Munchs maleri av Dagny Juel, på avstand til forveksling lik! På veggene henger forstørrede fotografier fra familien Juels album, og legg merke til de spesielle gardinene, for: «En uvanlig kvinne som Dagny kunne vel ikke ha vanlige gardiner,» som Kari bemerket. Rommene i annen etasje venter fortsatt på å bli ferdige, men i trappehallen er det for tiden en interessant utstilling av elevarbeider i søm, som vi fikk se. Elevene har funnet fram gamle bilder av kjente kvinner på Kongsvinger og forsøkt å gjenskape deler av kjoler og bluser som de har på seg på bildene. Kari fortalte at Kvinnemuseet nå begynner å få gaver, og at de foreløpig har tatt imot det de har fått med glede. Men tiden er moden til å begynne å diskutere hvilke gjenstander de ønsker seg, og kanskje selv gå mer aktivt ut og samle inn.

Mangfoldige og mangetydige kvinneskjebner

Men det var utstillingen vi skulle konsentrere oss om denne gangen. Kirsten Danielsen, forskeren bak det hele, reflekterte i sitt innlegg over «Kvinneskjebner – mangfoldige liv og et mangfoldig prosjekt». Hun la vekt på at hun har forsøkt å få fram «multivokaliteten», både i sin forskning og i utstillingen. De tre ulike stemmene som høres er historiens – gjennom faktiske opplysninger, kvinnes – gjennom sitater fra livshistorien og Kirstens (forskerens) kommen-

tarstemme. Det hun selv så som en svakhet ved forskningsprosjektet, at hun i stor grad hadde operert med et dikotomt klasseunivers: borgerskap og arbeiderklasse, ble en styrke for formidlingsarbeidet. Det blir lettere når en har klare kontraster å bygge på. Utstillingen bygger i stor grad på kontrasten mellom den fattige arbeiderklassen og det rike og velhavende borgerskapet. Deres liv og omgivelser var svært forskjellige, og forskjellene lar seg lett visualisere.

Bildenes «flerstemthet»

Bilder har en «polysemisk kapasitet». Tilskueren, bildet og fotografen gir ulike «stemmer» til billedopplevelsen. Bilder og gjenstander er mangetydige, påpeker Kirsten Danielsen. Når en f.eks. ser et bilde av klesvask, så var det ikke forskerens hensikt å fremstille en arbeidsprosess, men hensikten var å understreke hva det representerte i kvinnes liv av slit og strev. Folk skal se slitet og strevet, når de ser klesvasken, og skal hjelpes til det gjennom kommentartekster og sitattekster. Til sammen skal tekst + bilde + gjenstand snakke med færre stemmer og trekke oppmerksomheten i én retning. Samtidig skal utstillingen snakke til mange forskjellige folk og på ulike måter. Utstilleren må ikke overfortolke bildene for publikum, men rettleder. Det er en vanskelig balansegang. For bildene tolkes selvsagt med utgangspunkt i publikums egen bakgrunn.

Utstillingsproduksjonen

Etter en kort og hektisk diskusjon om forholdet mellom tekst og bilder i utstillingen, gikk ordet så til utstillingsansvarlig Torunn Johansen, som har planlagt, produsert og montert utstillingen. Hun arbeider derfor både med innhold og form; går inn i stoffet, strukturerer og

visualiserer. Denne gangen var innholdet gitt: Kirsten Danielsens forskningsarbeider: bok og artikler. Kirsten Danielsen var bortreist da den første utstillingsplanen ble laget i november 1993, men den er siden bifalt av henne. Inndelingen og innholdet i denne planen er senere noe utvidet.

Utstillingsplan og tekster

I utstillingsplanen er det skilt mellom 1. Det vi visste fra før, om samfunnsforhold og oppvekstvilkår i mellomkrigstiden: Gule utstillingsskjermer. 2. Forskningsarbeidet: tre livshistorier: kvinner fra arbeiderklassen, hushjelpere og kvinner fra borgerskapet: Utstillingsskjermer i tre forskjellige rødfarger. 3. Forskningsresultatene: Gul-grønne veggskjermer med lilla rammer.

For Torunn Johansen er arbeidet med utstillingstekstene grunnlaget for hele arbeidet med utstillingen. Gjennom dette arbeidet avklares innholdet. Ved planleggingen av utstillingens form, er tekstfeltene alltid et likeverdig element med bilder og gjenstander. Om en skal bruke mye eller lite tekst, er en evigvarende diskusjon. Torunn presiserte at hun ønsker å lage utstillinger som fungerer på flere plan. Tilskuerne skal hele veien kunne velge fordypningsnivå: Enten bare lese overskifter og se på bilder og gjenstander – og med det få med seg hovedinnholdet, eller de kan lese forklarende tekster i tillegg, og få utdypet hovedlinjene.

Denne utstillingen var lenge planlagt med bare noen få hovedtekster. Men i 12. time, etter at hele utstillingen var tegnet og alle bildene bestilt, kom sitatene som tillegg. Innholdet vant på dette, men formen tapte, sa Torunn. Men – spurte hun (oss) videre: hva er det viktigste i en museumsutstilling?

Illustrasjoner og gjenstander

Fotografiene i utstillingen kommer delvis fra Gruetunet Museum, Norsk Folkemuseum, Oslo Bymuseum og Arbeiderbevegelsens arkiv og bibliotek. Men siden museene har hovedtyngden av sitt fotomateriale fra tiden omkring århundreskiftet, ble det også nødvendig å bruke mange bilder fra privateide album. De fleste bildene er amatørfotografier, noe som viser hvor viktig dette fotomaterialet er. Men det har alltid vært slik at det er livets høydepunkter som blir forevige, vi fotograferer festen, men ikke oppvasken etterpå. (Noe Johanne Maria Jensen forøvrig skriver om i sin artikkel om fotografiet i forrige nummer av *Kvinneforskning*.) Derfor ble det nødvendig å ty til damebladene *Urd* og *Alle Kvinner* for å illustrere det som manglet.

Mange av de utstilte bildene er fargelagt med oljefarger. Begrunnelsen for bruken av fargelagte bilder er disse: 1. Mange amatørbilder er for dårlige til å tåle nødvendig forstørrelse – uten fargelegging. 2. Farger virker «appetittvekkende». 3. Vi forestiller oss feilaktig fortiden gråere enn den var. «Selv utenfor den fattigste stue var gresset optimistisk grønt og smørblomstene vakkert gule,» som Torunn så riktig minnet om!

Ved planleggingen av utstillingen er det tatt hensyn til at Kongsvinger Museum er et ungt museum med lite gjenstander. Gjenstandene måtte derfor være lette å skaffe. I en vandretstilling er dessuten bilder lettere (og billigere) å frakte enn gjenstander.

Vedrørende de nevnte utstillingsskjernene «Slit og strev», som viser gjenstander for klesvask og vedlikehold av tøy, presiserte Torunn Johansen at Kirsten Danielsen ikke har intervjuet om arbeidsprosesser og at hun derfor ikke ville at utstillingen skulle vise det. Gjen-

standene er derfor bare hjelpemidler for at publikum lettere skal forstå hva folk opplevde av slit og strev og hvilken betydning det hadde. Men kanskje bidrar dette til at publikum i stedet oppfatter det som en dårlig utstilling om klesvask? undret Torunn.

Alle utstillingsskjermene er malt og montert hjemme hos Torunn i Oslo, fraktet i privatbil til Kongsvinger og montert der i løpet av de siste ukene – etter at utstillingslokalet var ferdig. Fargene på utstillingsskjermene er brukt som et pedagogisk hjelpemiddel, for å samle og skille seksjoner og temaer. Dessuten er skjermene malt i varme farger, for å skape nærhet. Monteringen av utstillingen er den delen av arbeidet som tar minst tid – når alt er nøye planlagt på forhånd. Alt det som ikke synes i ettertid, er det som tar mest tid underveis, sa Torunn, – ikke ulikt hus- og kjøkkenarbeid!

Øvrebyvandring og nettverksmøte

Og ikke ulikt planleggingen til Roligheds «tjenestejenter», som nå sto klare til å servere oss lunsj i det blåmalte kjøkkenet, før vi gikk på vandring i Øvrebyen. Vi klumpet oss fotograferende og spørrende rundt Kari Sommerseth Jacobsen, stedets levende historiebok, som generøst fortalte om bygninger og gater, om det politiske livet ved vannposten, og om kulturpersonligheter av begge kjønn. Vi hadde det travelt, og måtte ta «den korte turen», men fikk samlet alle til fotografisk dokumentasjon på hagetrappa før vi gikk inn til nettverksmøte.

Nettverket bestemte at neste års sommermøte legges til uken mellom den 16. og den 23. juni. Vi ønsker å samarbeide med konservator Kari Gaarder Losnedahl om programmet, og møtet skal

legges til Bergen. Det ville være meget interessant å besøke noen av de stedene hun beskriver og kritiserer i sin undersøkelse «Kvinne + museum = Kvinnemuseum?» Hovedtemaet vi ønsker å diskutere er ellers forholdet mellom opprettelse av egne kvinnemuseer og integrering av kvinneperspektiver i eksisterende samlinger. Vi tenker oss at møtet neste år skal gå over to dager, så det blir mer tid til fordypende diskusjon enn vi hittil har hatt. I diskusjonen trakk Kari Gaarder Losnedahl frem sin skepsis mot å bruke for mye tekst i utstillinger av kvinnelivet. Hun ønsket at en hadde vært mer scenografisk i sitt valg av utstillingsform. Dette innlegget bør vi følge opp på neste møte! Formålsparagraf for nettverket ble dessuten diskutert, og er sendt til høring blant medlemmene.

– og så en kort visitt på festningen

Men dagen var ikke slutt med dette! Bussen som skulle bringe oss tilbake til Oslo, fraktet oss først i en liten sløyfe oppom Kongsvinger festning. Vi måtte jo se den fantastiske utsikten, og med Glomma så stor. På vei tilbake til bussen, kikket vi innom de to rommene i festningsinngangen som er blitt innredet til rustikke spisesteder. Vi ble tilbudt nøkelen til festningen av selveste kommandanten (som har salutt-løyve og sørget for salutt til Kvinnemuseet på åpningsdagen . . .), men vi måtte dessverre takke nei, av tidshensyn. Om to år er vi sannsynligvis tilbake på Kvinnemuseet. Da bør vi vel legge inn i programmet en kritisk festningsvandring i mangfoldige kvinneperspektiv!

*Elin Svenneby
med god hjelp fra Torunn Johansen og
Kirsten Danielsen*

Kønnetts iscenesættelse mellem public service og kommerzialisme – værter og værtinder i de nordiske tv-studier

Projektet har modtaget støtte fra NOS-H (Nordiska samarbetsnämnden för humanistisk forskning) for 1995. Hovedansvarlig for projektet er Vibeke Pedersen, Københavns Universitet. Projektets øvrige deltagere er Kathrine Skretting, Universitetet i Trondheim, Ulla B. Abrahamsson, Stockholms Universitet og Tarja Savolainen, Helsingfors Universitet.

Projektets formål er at beskrive tv's brug af og iscenesættelse af kønnet, specielt med henblik på overgangen fra public service til det nuværende mere eller mindre kommerzialiserede tv.

Undersøgelsen fokuserer på studieværter, fordi studieværter som fænomen inkarnerer den ny tv-situation. Studieværter har overtaget rollen som vor tids ikoner efter skuespillerne, der er blevet

afglamouriserede. Indenfor tv-stationerne sættes der nu målet på udvælgelsen, træningen og iscenesættelsen af studieværter. I den forbindelse overvåges kønnet minutløst. Studieværter er endelig et overskueligt og velafgrænset forskningsmateriale, der belyser de fleste sider af tv's brogede udbud.

Baggrunden for projektet er, at der i løbet af 80'erne er sket en stigning i ansættelsen af kvinder i iøjnefaldende roller i tv i både USA og Europa. Kvinder fungerer nu som studieværter i nyhedsprogrammer (næsten) på lige fod med mænd, og verdens mest berømte talkshowvært er en kvinde, den afro-amerikanske Oprah Winfrey. Kvinders øgede synlighed på tv-skærmen er bl.a. forårsaget af dereguleringen af tv og den deraf følgende konkurrence mellem tv-stationerne. Der er mange fællestræk i udviklingen i de fire nordiske lande, som projektet omfatter, men også markante forskelle. I offentligheden har de stereotype valg af kvindelige studieværter, bl.a. deres unge alder, været meget kritiseret. Det er projektets formål at komme frem til en dybere forståelse af den strukturelle

sammenhæng mellem kvindelighed, visualitet, kommercialisering og tv-billed-eksplosionen.

Det skal undersøges, om det afregulerede tv giver kvindelige journalister og andre kvinder i medierne nye muligheder, eller om der tværtimod er tale om en indskrænkning af kvinders udfoldelser og en mere stereotyp konstruktion af køn. Det er projektets hypotese, at begge dele er tilfældet.

Projektet bygger på en formodning om, at kvindelige medvirkende er blevet mere centrale i det afregulerede tv på grund af den særlige «kvindelige egen-skab» at være billede:

Kvinder kan i vor kultur give synligt udtryk for deres følelser, og kvinder har vide grænser for at forme og ændre deres udseende. Påklædningen kan bl.a. signalere stil, modebevidsthed og luksus. Den konventionelle kvindelige visuelle excess er central i den nye konkurrencesituation, hvor stil og blikfang er blevet vigtige midler i kampen om seerne.

Eftersom kønnet ofte konstrueres som forskel, vil projektet også inddrage analyse af mandlige studieværter. Der spørges, om også mænd berøres af det voksende krav til perfekt udseende, og om der også for mænds vedkommende sker en reartikulering af traditionelle kønsroller.

Metodisk vil projektet kombinere tekstanalyse og institutionsanalyse. Analysen af den visuelle iscenesættelse af studieværten sættes i forbindelse med den aktuelle udvikling fra public service tv til mere og mindre kommercialiserede tv-stationer. Teoretisk tages der bl.a. udgangspunkt i psyko-semiotisk filmteori, især den feministiske udvikling heraf, der tematiserer kønnet. Hovedpointen i filmteorien er, at kønnet er en central faktor i etableringen af den visuelle lyst.

I institutionsanalysen inddrages bl.a. Habermas' teori om borgerlig offentlighed til beskrivelse af udviklingen fra offentligt til privat tv. Denne teori kan belyse kønnets rolle i overgangen fra den ene struktur til den anden, idet mænd traditionelt har været knyttet til den offentlige og kvinder til den intime sfære.

Programanalysen falder i to faser, en parallel og en specifik, koordineret undersøgelse af nationale forskelle og tværgående temaer.

1) Parallelle undersøgelser:

Hypoteserne efterprøves synkront og diakront.

Synkront gennem en sammenligning mellem de gamle public servicekanaler (DR, NRK, SR og YLE) over de nye halv-kommercielle stationer (dansk og norsk TV2) til de hel-kommercielle (TV3, TV4 og (finsk) MTV). Her undersøges, om der er større andel af og flere muligheder for kvinder og mere stereotyp kønsfremstilling, jo mere kommerciel, kanalen er.

Diakront ved sammenligning af public service programmer fra før og efter dereguleringen. Her spørges om afreguleringen har betydet flere kvinder i synlige positioner, men på den anden side mere stereotyp kønsfremstilling i public service stationerne.

Særligt analyseres de tre niveauer i det visuelle udtryk: *Casting*, dvs. f.eks. studieværtens alder. *Førfilmisk iscenesættelse*, dvs. påklædning, make up, frisure, scenografi. *Filmisk iscenesættelse*, dvs. hvordan de særlige filmiske konstruktioner af køn ved hjælp af belysning, beskæring og kameravinkler, som er velbeskrevet i filmanalysen, benyttes i tv-programmer.

Med stereotyp kønskonstruktion

menes bl.a.: At kvindelige studieværter

- beskæftiger sig med typiske kvindelige stofområder (og mænd med typisk mandlige emner som videnskab, kriminalstof, udenrigspolitik)
- er yngre end deres mandlige kolleger i tilsvarende positioner
- er ikklædt iøynfaldende og skiftende tøj
- fremhæves i den filmiske iscenesættelse (kroppen som blikfang og ansigtet til at signalere intimitet)

2) Nationale forskelle

Foreløbige ideer:

1) Finland har haft reklame tv i længere tid end de øvrige nordiske lande (MTV). Alligevel er der her en påfaldende satsning på stereotype studieværtinder. Kan man her aflæse indflydelse fra generelle samfundsmæssige udviklinger som f.eks. det øgede krav til udseende og forstærkelse af køns-stereotyperne?

2) SR synes at have en mindre stereotyp kønsrollekonstruktion end de øvrige nordiske lande. Skyldes det det systematiske ligestillingsarbejde indenfor institutionen? Og/eller at SR har haft 2-kanalsystem siden 1969?

3) Ny-maskulinitet i svensk TV3. Er det et specifikt svensk fænomen?

4) Nye kvindelige talkshow programledere i norske fjernsynskanaler bringer med sig troværdighed fra optræden på andre samfundsarenaer (eks. jurist, læge, forbrugerombud). Hvordan spiller dette ind på deres programlederrolle?

5) Danske parodierende og burleske værtinder, der ved hjælp af bl.a. en

fantasifuld påklædning vender den traditionelle kvindelige objektposition til selv-iscenesættelse. Er det et specifikt dansk fænomen, eller kan dette også iagttages i de øvrige nordiske lande? (Jvf. Bad Girls fænomenet i USA, alternative rollemodeller i engelsk tv.)

Visse af disse temaer kan vise sig at være:

3) Tværgående temaer

som f.eks.

- iscenesættelsen af mandligheden
- oprør mod stereotyperne: Parodi, burleske, nye roller
- faglig dequalificering af kvindelige studieværter (er blondiner dumme?)
- andre årsager til tv's kønsrollemønstre end dereguleringen? (alm. samfundsmæssig og kulturel udvikling, som f.eks. ligestillingsideer og -aktiviteter, øget krav til udseende, backlash)

Gruppen modtager gerne henvendelser om samarbejde fra både færdiguddannede forskere og forskerstuderende.

Adresser til deltagerne i prosjektet:

Ulla B. Abrahamsson
JMK
Stockholms Universitet
P.O.Box 27861
S-11593 Stockholm
Tarja Savolainen
Helsingfors Universitet
Institut för kommunikationslära
P.O.Box 54
Unionskatu 37
FIN-00014 Helsingfors
tel + 0191 8840

Kathrine Skretting
Universitetet i Trondheim, AVH
N-7055 Dragvoll
tel + 7359 5000

Vibeke Pedersen
Institut for nordisk filologi

Københavns Universitet
Njalsgade 80
2300 København S

tel + 3532 8360

fax + 3532 8377

e-mail: vibped@coco.ihl.ku.dk

Bøker

Rebecca J. Cook (ed.):
Human Rights on Women. National and International Perspectives. University of Pennsylvania Press, Philadelphia

Tidsskrifter

AJWS. Asian Journal of Women's Studies. Vol. 1, 1995. Ewha Woman's University Press.

Feminist Review, No. 50 Summer 1995:
The Irish Issue: The British Question.
New Feminist Research. Vol. 23, No. 3, Fall 1994, Resources for feminist research, Canada.

SIGNS Journal of Women in Culture and Society. Vol. 20, No. 4, Summer 1995:
Postcolonial emergent, and indigenous feminisms, The University of Chicago Press, USA.

The European Journal of Women's Studies. Vol. 2, Issue 2, May 1995, SAGE Publication, London, UK.

Women's Studies International Forum. Special Issue: *Women in Families and Households: Qualitative Research.* Vol. 18; No. 3, May-June 95, Elsevier Science Ltd., Oxford.

CekvinaNyt 2/95. Tema: *Dæmoner.* Center for Kvinde- og Kønsforskning, Århus.

KVINDER, KØN & FORSKNING. 4. årg., nr. 2/95: *Natur.* Forlaget KVINFO, København.

NAISTUTKIMUS. Kvinnoforskning. Nr. 2/95. Tampere, Finland.

Materialisten. Tidsskrift for forskning, fagkritikk og teoretisk debatt. 23 årg. nr. 1/95, Oslo.

Årsmelding 1994, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Trondheim.

UTPOSTEN. Blad for allmenn- og samfunnsmedisin, nr. 4/1995.

Artikler, hovedoppgaver, oversikter, prosjektnotater og rapporter

The Migration of Women. Methodological Issues in the Measurements in the Measurement and analysis of Internal and International Migration. United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW), Santo Domingo, Dominican Republic, 1994.

Liris Niemi:
Time Use of Women in Europe and North America. United Nations Economic Commission for Europe, and United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW), New York and Geneva, 1995.

Training Users and Producers in Statistics on Gender Issues in the South Pacific. Rep. of the Seminar held in Rarotonga, Cook Islands, 30. Nov. – 3. Dec., 1992, United Nations International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW), Santo Domingo, Dominican Republic, 1995.

Program för det nordiska jämställdhetssamarbetet 1995–2000. TemaNord 1995:529, Nordiska ministerrådet, København, 1995.

Ny litteratur om kvinner. En bibliografi. Kvinnohistoriska samlingarna, Göteborgs universitetsbibliotek, 95:2.

Ulla-Britt Lilleaas:
Fra forskningsobjekt til handlende subjekt. Forskningsformidling til en gruppe kvinner med kroniske muskelsmerter. Senter for

kvinneforskning, arbeidsnotat nr. 3/95.

Mari Teigen og Ragnhild Steen Jensen:
Kjønnskvolter i utdanning og arbeidsliv. Rapp. 95:5. Institutt for samfunnsforskning, Oslo, 1995.

Einar Hanssen:
Mens vi skaper skapes vi. Rapport om Kulturgiv-prosjektet. Rapp. nr. 36, Norsk senter for barneforskning, Universitetet i Trondheim.

Liv Kari Bondevik Tønnessen:
Erfaringer med 4-årig småskole. Rapp. nr. 37, Norsk senter for barneforskning, Universitetet i Trondheim.

Kjell Eide:
Økonomi og utdanningspolitikk. Økonomisk forskning som premiss for utdanningspolitikken. Utredningsinstituttet, 1995.

FoU-statistikk og indikatorer. Forskning og utviklingsarbeid. Utredningsinstituttet 1995.

Utdrag fra OECDs «The measurement of scientific and technological activities. Proposed standard practice for surveys of research and experimental development. FRASCATI MANUAL 1993» i norsk oversettelse. Utredningsinstituttet, 1995.

Alle kan ikke bli frisører. Søkning og opptak til videregående opplæring. Evaluering av Reform '94: Underveisrapport våren 1995. Rapp. nr. 3/95. Utredningsinstituttet. Siv Østerås:

HELSEBOKA 1995. Hovedtrekk ved helsetilstand og helsetjeneste i Norge. Statistisk sentralbyrå, Oslo.

Arbeidsnotater:

Arbeidsnotat nr. 1/91:

Veiet for funnet for lett – og for tung
Kjønn og vitenskapelig bedømmelse
Rapport fra et seminar

Arbeidsnotat nr. 3/91:

Kvinner, miljø og utvikling
Rapport fra en nordisk forskerkonferanse

Arbeidsnotat nr. 4/91:

Femte nordiske seminar i medisinsk
kvinneforskning
Rapport fra et seminar

Arbeidsnotat nr. 2/93:

Sånn, ja!
Rapport fra en konferanse om
matematikk-didaktikk og kvinner i
matematiske fag

Arbeidsnotat nr. 3/93:

Viten – Vilje – Vilkår
Rapport fra en forskningspolitisk
konferanse om kvinneforskning

Arbeidsnotat nr. 1/94:

Backlash i Norge?

Rapport fra en konferanse om kvinner i
90-åra

Arbeidsnotat nr. 2/94:

Kvinner – En utfordring for idretten?
Rapport fra en konferanse i anledning
OL '94 på Lillehammer

Øvrige numre er utgått!

Annet

Elisabeth Fürst: Kvinner i Akademia –
inntrengere i en mannskultur?
Oslo 1988

Tamar Bermann, Harriet Holter, Bjørg
Aase Sørensen, Gro Hanne Aas:
På kvinners vis – med kvinners råd. Nye
perspektiver på forskningspolitikken
Oslo 1988

Enslige svaler i norsk forskning?
Kvinner i medisinsk, naturvitenskapelig
og teknologisk forskning i universitets-
og høyskolesektoren 1974–1987
NAVF, NTN
Oslo 1990

Informasjons- og dokumentasjonstjeneste
om og for norsk kvinneforskning
Utredning utført av Mie Berg Simonsen

Sekretariatet for kvinneforskning og
Senter for kvinneforskning, UiO
Oslo 1994

NYE DATAFILER **I** **SEKRETARIATET FOR KVINNEFORSKNING**

Lurer du på hva den artikkelen om norske romaner som
 Åse Hiorth Lervik publiserte
 en gang på slutten av 1980-tallet
 egentlig het
 og i hvilket nummer av *Nytt om kvinneforskning*
 (nå: *Kvinneforskning*)
 den ble trykket?

Eller
 om Elisabeth Gulbrandsen har skrevet noe om
 forskningspolitikk i det siste?

Ikke vær beskjeden:
 Kontakt Sekretariatet for kvinneforskning og spør!

Kanskje kan vi gi deg svar -
 vi har navn på alle artikler, forfattere og bokmeldinger
 tilgjengelig for elektronisk søking i to datafiler:
 NOKDOK for artikler
 NOKBOK for bokmeldinger

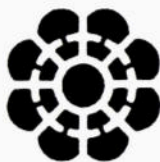
Ring oss på telefon nr. 22 03 74 29
 eller send e-post med forespørsel til
 karin.anker-hassel@nfr.no

Skattefri gave til kvinneforskning?

Ved Kvinneuniversitetets 10-års jubileum i høst ble det delt ut stipend på kr. 50 000 fra Kvinneuniversitetets forskningsfond. Vi trenger imidlertid stadig midler til fondet, og tilbyr givere skattefradrag for gaver på kr. 200 og mer.

Beløp som betales innen 31.12 gir rett til fradrag for 1995. Kvitteing til å legge ved selv-angivelsen blir sendt ut i januar.

Vi gjør oppmerksom på at fra og med 1995 krever Skattedirektoratet at givere oppgir personnummer.

***Kvinneuniversitetets
forskningsfond***

Postboks 130, 2340 Løten
Postgirokonto: 0813.3850385

KJÆRE ABONNENT!

Planlegger du å flytte?
Ikke glem å melde adresseforandring
til Kvinneforskning!

Det er trist når vi får tidsskriftet
ditt i retur, og vi ikke aner hvordan
vi skal få tak i deg og må slette deg
fra abonnementslista ...

Hilsen oss i redaksjonen

BIDRAGSYTERE

Eva Bakøy, Høgskolen i Lillehammer, Postboks 1004 Skurva, 2601 Lillehammer. Tlf. 61 28 80 00.

Elisabeth Eide, Høgskolen i Oslo, Avd. for journalistikk, bibliotek og informasjonsfag, Postboks 8178 Dep., 0034 Oslo. Tlf. 22 45 26 47.

Torill Enger Karlsen, Statens helseundersøkingar, Postboks 8155 Dep., 0033 Oslo. Tlf. 22 20 76 55.

Marianne Lind, Støttesenter mot Incest – Oslo, Storgata 17, Postboks 8895 Youngstorget, 0028 Oslo. Tlf. 22 33 11 93.

Vibeke Pedersen, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 80, DK 2300 København S. Tlf. + 35 32 83 60.

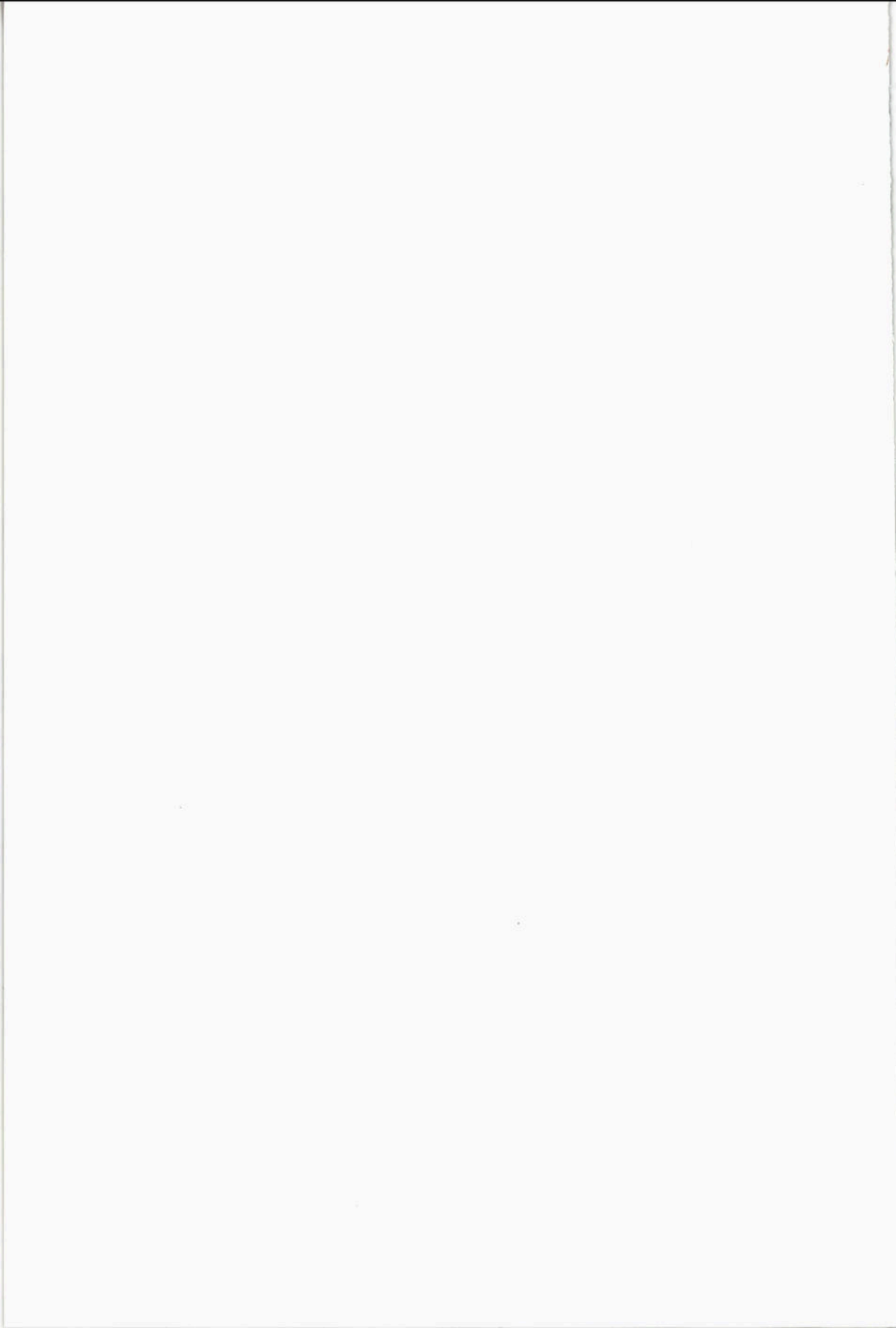
Monica Rudberg, Pedagogisk Forskningsinstitutt, Universitetet i Oslo, Postboks 1092 Blindern, 0315 Oslo. Tlf. 22 85 55 36.

Arnhold Taksdal, SEFOS, Senter for samfunnsforskning, Universitetet i Bergen, Professor Keyzers gate 2, 5007 Bergen. Tlf. 55 96 02 80.

Torill Torp-Holte, Lybekkveien 39, 0385 Oslo. Tlf. 90 09 39 13.

Marianne Wimmer, Frognerveien 33, 0263 Oslo.

Sidsel Platou Aarseth, Senter for kvinneforskning, Universitetet i Oslo, Postboks 1040 Blindern, 0315 Oslo. Tlf. 22 85 89 37.

UB/FAKULTETSBIBL. UIO HF NORDISK INST.
POSTBOKS 1009 BLINDERN
0315 OSLO

Returadresse:
Sekretariatet for kvinneforskning
Norges forskningsråd
Postboks 2700 St. Hanshaugen
0131 Oslo

I dette nummer:

Arnhild Taksdal: Reklamens mannemakt

Marianne Lind: Pressen og kildene

Torill Torp-Holte: Om å framstille det uutholdelige

Arnhild Taksdal: Erfaringer med pressen som forsker
på prostitusjonsfeltet

Marianne Wimmer: Kvinner i norsk pressehistorie
1794-1902

Elisabeth Eide: Journalisme og enkjønnet presentasjon

Monica Rudberg: Den offentlige skamløshet – om
sjekking på TV

Vibeke Pedersen: Daytime talkshows og karneval:
gyselige kvinner i skadeligt TV?

Torill Enger Karlsen: Enda meir backlash?

Kvinneforskning nr. 3/95